T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
AVRUPA BİRLİĞİ SİYASETİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

AVRUPA KİMLİĞİNİN OLUŞUMUNDA HRİSTİYANLIĞIN ROLÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mustafa KAYA

KOCAELİ 2019

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
AVRUPA BİRLİĞİ SİYASETİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

AVRUPA KİMLİĞİNİN OLUŞUMUNDA HRİSTİYANLIĞIN ROLÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mustafa KAYA

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Vehbi BAŞER

KOCAELİ 2019

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
AVRUPA BİRLİĞİ SİYASETİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
BİLİM DALI

AVRUPA KİMLİĞİNİN OLUŞUMUNDA HRİSTİYANLIĞIN ROLÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan: Mustafa KAYA

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No: 23.10.2019/27

Jüri Başkanı: Prof. Dr. İrfan Kaya ÜLGER

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Vehbi BAŞER

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Lütfi SUNAR

İÇİNDEKİLER

ÖZET iv
ABSTRACT v
TABLO, GRAFİK VE HARİTALAR vi
GİRİŞ 1
BİRİNCİ BÖLÜM 4
1. KİMLİK KAVRAMI 4
1.1. Kimlik Kavramının Tanımı ve Doğası 4
1.1.1. Doğal Kimlik Yaklaşımları 5
1.1.2 Kurgusal Kimlik Yaklaşımları 6
1.2. Kimliğin Uluslarası İlişkilerdeki Yeri: Sosyal İnşacılık 9
1.3. Kimliğinin Çok Yönlü ve Durumsal Doğası 11
1.4. Kimliğin Oluşumunda Dinin Rolü 12
1.4.1. Din ve Psikoloji 13
1.4.2. Din ve Sosyoloji 15
İKİNCİ BÖLÜM 22
2. AVRUPA KİMLİĞİNİN TARİHİ ARKAPLANI 22
2.1.1. Roma 25
2.1.2. Ortaçağ ve Hristiyanlık 26
2.1.3. Rönesans ve Aydınlanma 28
2.1.4. Yakınçağ ve Modernite 31
2.2. Avrupa Kimliği ve Avrupa'nın Ötekileri 33
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 38
3. AVRUPA KİMLİĞİ İNŞASI 38
3.1. Avrupa Kimliği ve Avrupa Bütünleşmesi 38
3.2. Avrupalıların Kimlik Algısı ve Avrupa Kimliği 48
3.3. Avrupa Kimliği ve Hristiyanlık 55
3.4. Günümüz Avrupa'sında Hristiyanlığın Durumu 65
3.5. Avrupa'da Din Eğitimi ve Kilisenin Sosyal Fonksiyonu 73
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM 78
4. HRİSTİYANLIĞIN AVRUPA KİMLİĞİ İLE İLİŞKİSİ 78
4.1. Avrupa Kimliğinin Kurucu Faktörü Olarak Hristiyanlık 78
4.2. Avrupa Kimliği Karşısında Ayrıştırıcı Milli Kimlikler 82
4.3.Türkiye Örneğinde Kimlik Sorunu Yansımaları 85
4.4. Din ve Milliyet Bağlamında Avrupa Kimliği İnşasının Güçlükleri 92
SONUÇ: 99
KAYNAKÇA: 103

ÖZET

Avrupa bütünleşmesi düşüncesi, Avrupa mirasının taşıyıcıları olan Avrupa devletlerinin siyasi olarak birleşmelerinin ötesinde, esas olarak Avrupa insanının tek bir kimlik aidiyeti etrafında bütünleşmesini kapsamaktadır. Avrupa kimliği projesi, Avrupalılık kimliği ile milli kimliklerin belirlediği çoklu bir aidiyet durumunu, tek bir Avrupalılık aidiyetine dönüştürmeyi ifade etmektedir.

Avrupa tarihi boyunca Avrupa'yı bütünleştirmeyi amaç edinen aydın ve devlet adamlarının karşısında en önemli zorluk olarak milli kimlikler meselesi yer almıştır. Buna karşılık, Avrupa'da Eski Yunan, Roma ve Hristiyanlığa dayanan çok güçlü bir kültür mirasının oluşturduğu ortak kimlik, Avrupa'yı kendisi dışındakilere karşı birleştirici bir aidiyet durumu yaratmıştır. Kronolojik olarak Yunan, Roma, Hristiyanlık kültürlerinin domine ettiği Avrupa kültürü modern çağlarda Aydınlanma düşüncesinin seküler ve laik kültür değerlerini bünyesine katmıştır. Günümüzde inanç unsuru olarak Hristiyanlığın Avrupa'da zayıflaması ve siyasi egemenliğini büyük ölçüde yitirmesine karşın, Avrupa'nın ötekileri konumundaki Avrupa içindeki ve dışındaki toplumlar ile kurduğu ilişkilerde etkisini güçlü bir şekilde sürdürmektedir. Bir başka açıdan, Hristiyanlık kültürü geçmişte Avrupalılık kimliğinin oluşumunda birleştirici bir güç olarak yer almış, bugün de sosyolojik ve siyasi bakımdan Avrupa'yı ötekilerinden ayırt eden önemli bir fenomen olarak varlığını sürdürmektedir. Kilise, Avrupa'da biçimsel olarak siyasi egemenliğini yitirmişse de, sosyal ve kültürel alandaki gücünü yasal düzeyde devam ettirmektedir. Diğer taraftan, Avrupa'da her zaman güçlü bir şekilde varolan milli kimlikler, sanayi devrimi sonrasında en katı ve en kristalize şekliyle adeta potansiyelinin zirvesine ulaşmıştır.

Bu çalışmada, Hristiyanlığın ve milli kimliklerin tarih boyunca Avrupa kimliği içerisindeki yeri teorik temelli olarak literatür taramaları üzerinden irdelenmiş, ulaşılan sonuçlar saha araştırmaları ile mukayese edilerek Avrupa kimliği projesinin gerçekleşme durumu üzerine bazı öngörülerde bulunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Kimlik, Avrupa kimliği, Kimlik inşası, Milliyetçilik, Din

ABSTRACT

The idea of European integration encompasses the integration of European people around a single identity, beyond the political unification of European states, which are the carriers of European heritage. The European identity project refers to the transformation of multi belonging situation which comes from nationality and Europeannes to single identity.

The issue of national identities was the most important challenge to the intellectuals and statesmen who sought to integrate Europe throughout European history. On the other hand, the common identity of a very strong cultural heritage based on ancient Greek, Roman and Christianity in Europe, united Europe to others. Chronologically, the European culture, dominated by Greek, Roman and Christian cultures. In modern times, it has incorporated the secular cultural values of the Enlightenment thought. Although Christianity has lost its faith position and political sovereignty, it has a strong influence on relations with other societies which inside or outside of Europe. In another sense, the Christian culture has played to unifying role on European identity, in the past. It still exists today as an important phenomenon that distinguishes Europe from others. Although the church has lost its formal political sovereignty in Europe, it continues to maintain its power in the social and cultural sphere at the legal level. On the other hand, the national identities, which always existed in Europe, have reached the peak of their potential with the most rigid and crystallized form after the industrial revolution.

In this study, the place of Christianity and national identities on European identity has been examined through literature reviews and reached results were compared with the field surveys. And some predictions were made about the realization of the European identity project.

Keywords: Identity, European Identity, Identity building, Nationalism, Religion

TABLO, GRAFİK VE HARİTALAR

Tablo.1: Avrupa Din Devlet Rejimleri Endeksi …….. 62

Grafik.1: Avrupa Vatandaşlarının Aidiyet Tutumları 2018 …… 49

Grafik.2: Avrupalıların Avrupa Birliği'ne Aidiyet Tutumları 2018 …….. 50

Grafik.3: Avrupalıların Öncelikli Aidiyet Tutumları 2018 …….. 50

Grafik.4: Avrupalıların Avrupa Birliği'ne Aidiyet Tutumları – 2003 51

Grafik.5: Avrupalıların Avrupalılık ve Milli Aidiyet Tutumları – 2003 52

Grafik.6: Batı Avrupa Ülkelerinde İbadeti Olmayan Hristiyanlar Çoğunlukta ….. 67

Grafik.7: Dini, Toplumsal ve Kültürel Olarak Hristiyan Kimliği …… 71

Harita.1: Batı Avrupa'da Nüfus Çoğunluğunun Dini Aidiyet Durumu …….. 68

GİRİŞ

Avrupa kıtasının tarihi hakkında genel bir değerlendirme yapıldığında kıtanın dinginlikten uzak olduğu, kendi içerisinde parçalanmış durumda ve sürekli çatışmalara konu olduğu görülmektedir. Tarih boyunca Avrupa'yı yöneten devlet adamları, yönetici elitler ve Avrupalı aydınlar, kıtayı istikrar ve refaha kavuşturma amacıyla çeşitli kademelerde birleşme hedefine yönelik çalışma ve uygulamalar yapmışlardır. Son olarak II. Dünya savaşı sonrasında ortaya çıkışına tanık olduğumuz Avrupa Birliği fenomeni bu tarihi sürekliliğin bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Avrupa'nın bütünleşmesi yönetimsel, ekonomik ve bürokratik alanları kapsamakla birlikte bunlardan daha önemli olarak ortak kimlik etrafında bütünleşmeyi de kapsamaktadır. Avrupa Birliği konusunda ortaya konulan birleşme politikaları, uygulamaları ve kamuoyu değerlendirmelerine bakıldığında genel olarak ekonomik, mali, bürokratik konular etrafında yoğunlaşıldığı görülmektedir. Kimlik konusunun ise çoğunlukla görmezden gelindiği açıktır. Avrupa bütünleşmesi konusundaki genel algıya bakıldığında, Avrupa ölçeğinde ekonomik entegrasyonun ve idari kurumların yerleşmesinin Avrupa bütünleşmesi için yeterli olacağı şeklinde iyimser bir kanaatin yer aldığı görülmektedir. Oysaki kimlik konusu Avrupa bütünleşmesi için çok daha temel bir belirleyici faktör konumundadır. Avrupa bütünleşmesi açısından yapılan değerlendirmelerde görülen bu eksiklik böyle bir çalışma yapma gereğini ortaya çıkarmıştır.

Avrupa bütünleşmesi konusunda kimliğin icra edeceği fonksiyonun kavranması amacı ile tezimizin birinci bölümünde kimlik kavramı hakkında literatür taramasına dayalı veriler ortaya konulmuştur. Kimlik meselesi sosyoloji, siyaset bilimi, uluslar arası ilişkiler, psikoloji başta olmak üzere birçok sosyal bilim disiplini içerisinde farklı açılardan ele alınan, interdisipliner bir bakış açısı ile yaklaşmayı zorunlu kılan karmaşık bir konudur. Bu bölümde, kimliğin yapısının sabitliği veya değişime açıklığı konusunda ortaya konulan görüşler özet olarak derlenmiş, kimliğin değişimini sağlayan dinamikler analiz edilmeye çalışılmıştır. Avrupa bütünleşmesi konusu kimlik temelinde bir bütünleşmeye konu olduğundan, bütünleşmenin izleyeceği yol ve varabileceği nihai aşamanın öngörülebilmesi açısından kimliğin tabiatının tüm yönleri ile kavranması büyük önem arz etmektedir. Küreselleşme

çağında kimliğin çok yönlü ve zengin içerikli diğer bileşenleri de ön plana çıkmış olsa da, kimlik tarih boyunca temelde din ve milliyet eksenli olarak tezahür etmiştir. Bu bakımdan tezimizin sınırları gereği esas olarak kimliğin milliyet ve din bileşenleri irdelenmiştir. Dinin ve milliyetin insanı inşa etmesi, insanın da dini ve milliyeti inşa etmesi toplumsallığın ortaya çıkışındaki temel faktörleri izah etmektedir. Bir diğer yönü ile insanın toplumu inşa etmesi ve toplumun da insanı inşa etmesi şeklinde tanık olduğumuz diyalektik bir yapıyı içeren toplumsallık içerisinde din ve milliyet insanı ve toplumu ortaya çıkaran temel iki bileşen niteliğindedir. Avrupa bütünleşmesinde özel olarak Hristiyanlığın ve Avrupa'daki milli kimliklerin tanınması için kavramsal bir zemin oluşturması amacıyla bu konuya yer verilmiştir.

İkinci bölümde Avrupa kimliğinin tarihsel süreç içerisinde oluşan, şekillenen ve değişen muhtevası ortaya konulmuştur. Eski Yunan ve Roma kültüründen Avrupa'ya tevarüs eden unsurların, Rönesans ve Aydınlanma düşüncesi ile yeniden harmanlanmasıyla ortaya çıkarılan felsefi ve dini nitelikli yeni öğretinin mahiyeti aktarılmaya çalışılmıştır. Avrupa'da inşa edilen ve uzun yıllar kıtaya fiilen birçok alanda hükmeden Hristiyanlık doktrininin Avrupa kimliği açısından ifade ettiği anlam genel hatlarıyla izah edilmeye çalışılmıştır. Yine bu bölümde Avrupa kimliğinin ötekileri ile kurduğu ilişki ve kendisini ötekilerine göre inşa etmesi hususunda çeşitli tarihsel örneklere ve görüşlere yer verilerek Avrupa kimliği tanıtılmaya çalışılmıştır. Sanayi devrimi, Fransız ihtilali gibi fenomenler başta olmak üzere daha sonraki tarihsel süreçten Avrupa kimliğine katkı yapan belli başlı unsurlar aktarılmıştır. ancak, Avrupa Kimliğini oluşturan yelpazenin geniş unsurları içerisinden tezimizin konusu gereği bir sınırlandırmaya gidilerek, esas olarak din ve milliyetler üzerinde durulmuştur.

Üçüncü bölümde Avrupa bütünleşmesi açısından Avrupa kimliği irdelenmiştir. Avrupa tarihi boyunca Avrupa bütünleşmesi konusunda ortaya konulan yaklaşımlar ve bütünleşme düşüncesine getirilen eleştiriler kimlik bağlamında değerlendirilmiştir. Avrupa'nın milli kimliklerden ve Avrupalı kimliğinden oluşan çift katmanlı kimlik yapısı hakkında Avrupa Birliği'nin resmi kurumlarınca veya Uluslararası yeterliliğe sahip kuruluşlarca yapılan nicel araştırma sonuçlarına yer verilmiş ve araştırma sonuçları analiz edilmiştir. Bizzat Avrupalıların kendilerini tanımlama biçimlerini

konu edinen saha araştırmaları ile günümüzde Hristiyanlığın ve milli kimliklerin yapısı ortaya çıkarılmıştır. Yine farklı tarihlerde yapılan saha araştırmalarından yola çıkarak Kimlik inşası sürecinde meydana gelen değişimler ortaya konulmuştur. Bunun yanı sıra, daha önceki bölümlerde kavramsal düzeyde elde edilen sonuçlar nicel araştırma verileri ile karşılaştırılmış, bir bakıma test edilmiştir. Bu bölümde ayrıca Kilise'nin Avrupa'da eğitim başta olmak üzere sosyal alanda icra ettiği fonksiyon ile Hristiyan kimliğinin yeni kuşaklara aktarılması ve toplumda ayakta tutulması konusundaki faaliyetlerine yer verilmiştir. Avrupa'da Kilisenin her ne kadar siyasi egemenliğinin iptal edildiği kabul edilse de, sosyal alandaki yetki ve gücü belki de daha önce olmadığı kadar yüksek bir seviyededir. Bu bağlamda, Kilisenin eğitim yolu ile Hristiyan kimliğinin aşılanması ve güçlü tutulması konusunda icra ettiği misyon ortaya konulmaya çalışılmıştır. Genel hatlarıyla yer verilen bilgiler, bu konudaki genel kabullerin son derece hatalı olduğunu ortaya koymaktadır. Oysaki Kilise, Avrupa devletlerinin eğitim faaliyetlerini planlayan, bizzat yürüten ve kontrol eden yüksek bir otorite niteliğindedir. Yine bu bölümde Avrupa devletleri açısından Hristiyanlığın resmi ve yasal olarak imtiyazlı bir konumda olmasını sağlayan unsurlara yer verilmiştir. Böylece Hristiyanlığın ve milli kimliklerin günümüz Avrupa'sındaki durumu açıklanmaya çalışılmıştır.

Dördüncü bölümde ise Hristiyanlığın ve milli kimliklerin Avrupa bütünleşmesi açısından icra ettikleri fonksiyon ele alınmıştır. Avrupa'nın bütünleşme imkanını sağlaması bakımından mevcut hakim kimlik unsurlarının birleşmeye veya ayrışmaya açık yönleri ele alınmıştır. Avrupa'da gözlemlediğimiz kimlik unsurlarının bir kısmı Avrupa bütünleşmesi amacına olumlu yönde katkı sağlarken, bir kısmı da aksi yönde sonuçlar doğurarak Avrupa kıtasının ayrışmasına zemin oluşturmaktadır. Son olarak, Din ve milliyet temelli kimliklerin Avrupa'da mütekamil bir bütünleşmeye varılabilme konusundaki sonuca etkileri değerlendirilmiştir. Gerçek anlamda bir Avrupa bütünleşmesinin önündeki engelleri ve aşılma imkanları hakkındaki değerlendirmelere yer verilerek, kimlik meselesinin Avrupa bütünleşmesi sürecindeki yeri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Özel olarak Hristiyanlığın Avrupa bütünleşmesi içerisinde oynayacağı role ve milli kimliklerin geleceğine dair değerlendirmelere yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KİMLİK KAVRAMI

1.1. Kimlik Kavramının Tanımı ve Doğası

Etimolojik olarak Latince "identitas" kelimesinden gelen kimlik sözcüğünün kökeninde aynılık anlamına gelen "idem" sözcüğü bulunmaktadır. İnsan söz konusu olduğunda kelime, kişiler arasındaki aynılığı, benzerliği ifade etmekle birlikte; bunun doğal ve zorunlu sonucu olarak kişiyi veya toplumu kendisine benzemeyenlerden ayırmaya yarayan bir kavramdır. Kimlik, siyaset biliminden sosyolojiye, uluslararası ilişkilerden tarihe kadar pek çok farklı disiplin içerisinde üzerinde düşünülmeye konu olan ve sonuçlar ortaya çıkaran temel önemi haiz bir kavramdır. Kimliğin oluşumu ile ilgili görüşler iki kategoride değerlendirilmektedir. Bunlardan ilki, kimliğin doğal bir yapı olduğunu veya tarihin en eski dönemlerinden itibaren var olduğunu varsayan görüşlerdir. İlkçi yaklaşımlar olarak da değerlendirilebilecek bu görüş kimliğin her zaman var olmuş, verili ve sabit bir unsur olduğu varsayılır.

Kimliğin oluşumu konusundaki ikinci tip görüşler ise; kimliği, değişen ekonomik, sosyal ve kültürel koşullar içerisinde, bu faktörlerin oluşturduğu veya şekillendirdiği bir olgu olarak kabul etmektedirler. Özellikle sanayi devrimi sonrasında gelişen kentleşme serüveni, seküler yaşam tarzının yaygınlaşması, kapitalizmin genişlemesi ve derinleşmesi, ulus devletlerin ortaya çıkması gibi faktörlerin kimliğin oluşumunu biçimlendirdiğini varsaymaktadır. Bununla birlikte farklı tarihsel dönemlerde farklı koşullar altında kimliklerin başkalaştığı da kabul edilmektedir. Kimlik kavramını bu tez boyunca konusu gereği milli kimlik kavramı merkezde olacak şekilde kullanılacaktır. Milliyetçilik ve milli aidiyetin kökeni konusundaki düşünceler kimlik üst başlığı altında değerlendirilecektir. [1]

[1] Umut Özkırımlı, Milliyetçilik Kuramları, Doğu-Batı Yay., 2016.

1.1.1. Doğal Kimlik Yaklaşımları

Bu kategorideki kimlik tanımları, kimliği doğuştan gelen fiziksel özellikler gibi kişiye ait bir özellik olduğunu veya çok eski tarihlerden beri var olageldiğini kabul etmektedirler. Kimliğin, ilk var olan, ilk kuşaklardan beri süregelen bir niteliğe sahip olduğu varsayıldığı için ilkçilik olarak da adlandırılmaktadır. Bu yaklaşımın en bilinen temsilcilerinin başında gelen Shils, kişilerin en sıkı bağlılık duyguları ile oluşturdukları aile içi ilişkileri açıklarken anlatılması güç, kan bağına dayalı olarak gelişen duyguların belirleyici olduğunu iddia etmektedir.[2] Shils, kan bağına dayalı aile aidiyetinin her zaman var olmuş gibi algılandığı üzerinde durarak, ilkçi bir yaklaşım örneği sergilemiştir. Benzer şekilde Geertz de, toplumsal örgütlenmenin kan bağı, din, dil ve bazı gelenekler gibi, verili (given) olduğu varsayılan ögelerden meydana geldiğini belirtmektedir. Başka bir ifadeyle Geertz, topluluğu var eden kurucu özelliklerin topluluğun ilk gününden beri var olageldiği varsayımını dile getirmiştir.[3] Verili olma durumu belirli bir dilin konuşulduğu, belirli toplumsal pratiklerin uygulandığı, belirli bir toplumun içine üyesi olarak hayata adım atılması kastedilmektedir. Bir tür kaçınılmazlık durumunu ifade etmektedir. Shils ve Geertz gibi temsilcilerin dile getirdikleri bu yaklaşım kimliği biyolojik süreçlerle ilişkilendirerek, kişiliğe yapışık, onunla bütünleşik olduğunu ifade etmektedirler. Kimlik, cinsiyet gibi kişiliğin doğal bir parçası olarak kabul edilmektedir. Kişiler, aileye doğdukları gibi bir toplumun içine doğduklarından, aile bağlarına benzer şekilde içinde yer aldıkları topluluk ile de benzer bağlara sahiptirler. Yine bu yaklaşıma göre toplulukların kendisine ait bir kişiliği hatta kaderi bulunmaktadır. Kimliğin doğal ve en eski köklere dayandığını varsayan bu görüşün aşırı ve daha ılımlı türleri olduğunu da ifade etmek gerekir.

Doğal kimlik savunucuları açısından dünyadaki mevcut topluluklar yüzyıllardan beri süregiden birlikteliğin bugünkü uzantısıdırlar. Bu toplulukların çeşitli çağlar boyunca biçimleri değişmiş olabilir, ancak kimliklerini oluşturan özleri her zaman sabit kalmaktadır. Kimliği var eden özün değiştirilemeyeceği, toplulukların

---

[2] Edward Shils, Primodial, personal, sacred and civil ties, British Journal of Sociology 8, 1957, s. 142.
[3] Clifford Geertz, The Interpretation of Cultures, Basic Books, 1973 s. 259-69.

varlıklarını sürdürebilmeleri için öz değerlerine sarılması şeklinde tezahür eden bu anlayış modern dönemde milliyetçilik akımları üzerinde etkili olmuştur.

1.1.2 Kurgusal Kimlik Yaklaşımları

Bu yaklaşımı benimseyen çalışmalar kimliğin, ilişkili olduğu çağın getirdiği ve çevresel faktörlerin oluşturduğu bir şey olduğunu varsaymaktadırlar. Yaşadığımız dünyada var olan toplulukların kimliklerinin birkaç yüzyıllık gelişmelerin ürünü olduğunu varsaymaktadır. Bu anlayışa göre, kapitalizmin derinleşmesi, sanayi devrimi, ulus devletlerin kurulması, kentleşme, göç, laik yaşam tarzının gelişmesi gibi faktörler dünyadaki mevcut kimlikleri inşa etmektedir. Bu yaklaşımın temel varsayımı, kimliğin toplumlar tarafından çok eski dönemlerden beri değişmeyen özünü muhafaza ederek varlığını sürdürdüğü doğal kimlik anlayışından farklı olarak, kimliğin tarihsel koşullara bağlı olarak üretilen değişebilen ve dönüşebilen bir karakter taşıyor olmasıdır.

Kurgusal kimlik yaklaşımları başlığı altında yer verilmesi gereken örnekler arasında Marksist kuram başta gelir. Tarihsel Maddecilik felsefesine dayalı bu anlayış, dünyanın genel tarihsel akışının toplumdaki sınıfsal ilişkileri doğrudan etkilediği varsayımına dayanmaktadır. Tarihin diyalektik materyalist yorumuna dayanan bu anlayışa göre tarih, sınıf mücadelelerinin tarihidir. Marksizm, insanlık tarihinin başlangıcından itibaren toplumsal ilişkileri, özellikle sınıflı toplumun kuruluşu ve varacağı aşamaların iktisadi ilişkilerden çıkarılması gerektiğini ileri sürmektedir. Dolayısıyla Marksist kuramcılara göre kimlik, tarihsel yasaların zorunlu olarak içeriğini belirlediği aristokrasi, burjuvazi ve işçi sınıfı gibi hem bireysel hem toplumsal düzeyde gerçekleşen bir olgudur. Zamanın ruhu kimlikleri de inşa eder. Kapitalizm çağında tarihsel ve maddesel koşullar işçi sınıfı ve burjuva sınıfını ortaya çıkarmıştır. Marx ve Engels'in kaleme aldığı meşhur Komunist Parti Manifestosu'nda bu bakış açısı şu şekilde ifade edilmektedir: *"Şimdiye kadarki bütün toplumların tarihi, sınıf mücadelelerinin tarihidir. Özgür insanlarla köleler, patrisyenlerle plebler, baronlar ve serfler, lonca mensubu yurttaşlarla kalfalar, kısacası ezenlerle ezilenler arasında her zaman çelişki vardı, bunlar birbirlerine karşı kâh gizli kâh açık kesintisiz bir mücadele yürüttüler, her defasında tüm toplumun devrimci bir dönüşümüyle veya mücadele eden sınıfların beraberce çöküşüyle sonuçlanan bir mücadeleydi bu…*

Feodal toplumun çöküşünden doğan modern burjuva toplumu sınıf çelişkilerini ortadan kaldırmış değildir. Yalnızca yeni sınıflar, yeni baskı koşulları, yeni mücadele biçimleri koymuştur eskilerinin yerine." [4]

Birinci dünya savaşı yılları ve sonrasında Marksist kuramcıların öngörüleri aksine dünyada milliyetçilik akımlarının ve milli kimliklerin ön plana çıktığı görülmektedir. Bu durumda Marksist kuramcılar görüşlerini gözden geçirerek milli kimliklerin ortaya çıkış sebeplerini açıklama yoluna gitmişlerdir. Bu bağlamda Neo-Marksist kuramcı Nairn, milli kimliğin köklerinin toplumların kendi iç dinamiklerinde değil, dünya tarihinin genel gelişimi içinde olduğunu öne sürmüştür. Ona göre kapitalist ekonominin batı dışındaki toplumlar karşısındaki dengesiz gelişimi milli aidiyetlerin güçlenmesine neden olmuştur. Ve bu şekilde sınıf kimliği yerine milli kimlikler ön plana çıkmıştır.[5]

Kurgusal kimlik tanımları kategorisi içerisinde bir diğer yaklaşım ise Hechter tarafından dile getirilen "iç sömürgecilik" kavramına bağlı olarak tanımlanabilecek bir kimlik modelidir. Hechter, kendi döneminde yaygın olarak kabul gören, sanayileşmiş merkez toplulukların çevrede yer alan toplulukları dönüştürüp yenileyeceği şeklindeki modernleşme anlayışının gerçekçi olmadığını öne sürmüştür. Ona göre modernleşme, etki ettiği çevre ülkelerde az gelişmiş ve daha az gelişmiş olmak üzere iki farklı grup yaratmaktadır. Bu durumda kaynakların ve iktidarın eşit olmayan bir şekilde gruplar arasında paylaşılmasına yol açmaktadır. Güçlü ve merkezde olan grup baştan elde ettiği avantajlı durumunu kurumsallaştırarak avantajını sürekli hale getirmeye çalışmaktadır. Çevrede yer alan daha az avantajlı diğer grup ise merkezdeki gruba bağımlı bir niteliğe sahip olmakta ve daha düşük refah seviyesine sahip olmaktadır. Merkez ve çevre arasındaki eşitsizlik arttıkça gruplar arasındaki kutuplaşma artmakta, grupların kendi içerisindeki dayanışma ve bütünleşmeleri ise artmaktadır. Topluluklar arasındaki dil, lehçe, dini anlayışlar gibi kültürel farklılıklar arttıkça ayrışma daha da

[4] Karl Marx -Friedrich Engels, Komunist Manifesto, İletişim Yay., 2018, s. 52.
[5] Tom Nairn, The Break-up of Britain, 1977, s. 329.

derinleşmekte ve bu farklılıklar üzerine yükselen bir aidiyet veya kimlik tanımı ortaya çıkmaktadır.[6]

20. yüzyılın önemli tarihçileri arasında gösterilen Hobsbawm da milleti ve milliyetçiliği sosyal mühendisliğin ürünü olarak kabul etmektedir.[7] Ona göre modern dönemde Avrupa ve Amerika'da pek çok millet yaratılmıştır. Sosyal mühendislik yolu ile millet oluşturulmasının aracı ise icat edilmiş geleneklerdir. Törensel veya simgesel niteliği bulunan ve bir takım kurallar içeren uygulama ve alışkanlıklar, icat edilmiş geleneklerdir. İcat edilen bu gelenekler sürekli olarak tekrarlandıkça onlara atfedilen değerlerin ve davranış normlarının toplum tarafından içselleştirilmesi sağlanır. Bu sayede milli bilinç yaratılmış olur. Yaratılan milli bilinç, icat edilen gelenekler aracılığı ile kendisine uyumlu bir geçmiş tahayyülüne bağlanır. Hobsbawm, milletlerin oluşumunun tarihsel olarak çok uzak dönemlerde değil, yakın bir dönemde gerçekleştiğini söyler. Ona göre milli bilinç, devlet eliyle yukardan aşağı yönlü olarak inşa edilir.[8]

Kimliğin, kültür ile yakın ilişkisi üzerinde duran bu görüşün sahipleri, kültürel üretim yolu ile kimliğin inşa edilebilirliğini savunmuşlardır. Bu noktada, Hobsbawm ve Ranger'in birlikte çalıştıkları "geleneğin icadı" konusu karşımıza çıkmaktadır. Onlara göre gelenek, nesilden nesile aktarılan ve varislerince edilgen şekilde kabul edilen değişmez bir takım kültürel kodlar değil, aksine büyük ölçüde siyasi otoritenin, güçlü kurumlar eliyle geçmişten bir takım değerleri seçip bunları modern toplumda harekete geçirmelerinden ibaret olduğu anlayışıdır. Bu tip kültürel üretim mekanizmaları ile kolektif bir bilinç veya ulusal kimlik yapay bir şekilde inşa edilmiş olur. 19. ve 20. yüzyıllarda ulus devletlerin kitle iletişim araçlarına, yaygın eğitim ağına dayanan gücü sayesinde kültürel üretimi geniş halk tabanına yayma imkanı ortaya çıkmıştır. Teknoloji ve kitle iletişiminin bu denli büyük ölçüde gelişme göstermesi, ulus devletlerin kimlik inşası imkanını artırmıştır. Bunun sonucunda ulus

[6] Michael Hechter, Internal Colonialism, 1975.
[7] Eric Hobsbawm, The Invention of Tradition, Cambridge Universty Press, 1983.
[8] Hobsbawm, Nations and Nationalism since 1780, 1992.

devletler eliyle inşa edilmiş suni kimlikler modern toplum yapısının temelini oluşturmaktadır.[9]

Milliyetçilik ve kimliğin oluşumu konusunda en meşhur tez ise Gellner'e ait büyük kuram niteliğindeki "yüksek kültürler" yaklaşımıdır. Gellner, geleneksel toplum ile endüstriyel toplum arasındaki farklılıktan yola çıkarak kültürün inşasını ele almıştır. Ona göre milliyetçilik modern çağa özgü bir fenomendir. İnsanlık tarihinin çok büyük bir bölümünde siyasi örgütlenmeler milliyetçi ilkelere göre düzenlenmemiştir. Şehir devletlerinde, feodal yapılarda veya imparatorluklarda milliyetçiliğin tesiri yoktur. Modern çağlar öncesinde yönetenlerin milliyeti yönetenler açısından önemsizdir. Milliyetçilik modern dünyada sosyolojik bir gereklilik haline gelmiştir. Tarım toplumunda aristokrasi başta olmak üzere seçkin sınıflar kendilerini diğer sınıflardan ayırmak için kültürü kullanmaktaydı. Alt sınıflar içinse kültür önemli değildi. Bu tarihsel evrede kültür, sınıfları birbirinden ayırma işlevi görmüştür. Sanayileşmiş toplumda ise sınıflar arası geçişkenlik arttığı için kültür bütün topluma yayılması gereken bir hüviyet kazandı. Tarım toplumunda ailenin üstendiği eğitimin yerini sanayi toplumunda devlet üstelenerek, herkes için standart ve uzmanlaşma sağlayan genel bir eğitim mekanizmasına bıraktı. Sanayi toplumunun kendi içinde işleyen ve uyumlu bir sistem olabilmesi için bireylerin belirli bir dil ve kültüre dayalı eğitimden geçirilmesi gerekmekteydi. Bu eğitim sanayi toplumu üyesine kimlik kazandırmaktaydı.[10]

1.2. Kimliğin Uluslarası İlişkilerdeki Yeri: Sosyal İnşacılık

Uluslararası ilişkilerde klasik ekollerin yanı sıra, 1980'lerden sonra gündeme gelen ve güncelliğini koruyan yaklaşımlardan birisi de "Sosyal İnşacılık" yaklaşımıdır. XXI. yüzyılda sivil toplumun, devlet dışı yapılanmaların, kitle iletişiminin çok büyük ölçülerde gelişmiş olması, uluslararası sistemi, hükümetler veya devletler arasındaki ilişkilerle biçimlenen bir yapı olmaktan çıkarmıştır. Devlet merkezli kuramlardan farklı olarak günümüzde beşeri kurumların, kimliğin, çıkarların uluslararası

[9] Hobsbawm, Terence Ranger, Geleneğin İcadı, Agora kitaplığı, 2006, s.1-19.
[10] Ernest Gellner, Nations and Nationalism, Cornell University Press, 1983, s. 44.

sistemdeki etkileri daha yoğun bir şekilde düşünülmekte ve gündeme gelmektedir. Sosyal İnşacılık teorisi genel olarak devletler, çıkarlar, kimlikler, norm ve kurumlar gibi sosyal olguların da tarihsel süreç içerisinde devamlı bir surette değişim ve yeniden şekillenmeye tabi olduğunu savunmaktadır. İnşacı kuram, kimlik algısının ve ulusal kimliklerin dış politika oluşturulurken önemli ölçüde belirleyici olduğu düşüncesinde dayanmaktadır.[11]

Sosyal İnşacılık teorisi, devleti sosyal aktör olarak görmeyi tercih eder. Sosyal bir aktör olarak devlet, kurallar ve uygunluk arayışı içerisinde kimlik oluşturmaya ve onu ifade etmeye ihtiyaç duyan bir yapıdır. Ulusal çıkarlar, ulusal kimlikten fazlasıyla etkilenen değişken verilerdir. Ulusal kimliğin kendisi de uluslararası ve ulusal etkenlere göre şekillenmekte ve değişime uğramaktadır. Devletlerin uluslararası sistemdeki durumunu, dış politikalarını anlamak, ulusal çıkarların yanı sıra ulusal kimliklere odaklanmayı da zorunlu kılmaktadır. İnşacı yaklaşıma göre devletlerin iletişim ve etkileşimleri kimliklerin ve çıkarların oluşmasında pay sahibidir. Uluslararası sistem, iletişim süreçlerinde doğmakta ve tekrar tekrar yaratılmaktadır. Burada önemli olan husus, aktörlerin kimliklerinin verili olmayıp iletişim süreçlerinde geliştirilen ve dönüştürülen bir niteliğe sahip olmasıdır.[12]

Kimlik, uluslararası ilişkileri ve uluslararası sistemi etkileyen bir faktör olmakla birlikte, uluslararası nitelikli siyasi kurumlar tarafından da inşa edilmeye açık bir niteliğe sahiptir. Avrupa kimliğinin geleneksel kökenleri ile uluslararası veya kimilerine göre uluslar üstü bir kurum olarak Avrupa Birliği'nce inşa edilen unsurları tezin ilerleyen kısımlarında detaylı olarak ele alınacaktır. Kimliğin oluşumu ve gelişimi tabii bir süreç olmakla birlikte aynı zamanda siyasi bir inşa faaliyetidir.

[11] M. Griffiths, S. C. Roach, M. S. Solomon, Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler, Nobel Yayınevi, 2011.
[12] Alexander Wendt, Social Theory of International Politics, Cambridge University Press, 1999.

1.3. Kimliğinin Çok Yönlü ve Durumsal Doğası

Kimlik hakkındaki teorik tanımlamalar arasında yer alan önemli hususlardan biri de, bireysel kimliğin çok yönlü ve çoğunlukla durumsal olmasıdır. Bununla ifade edilen şey basitçe şudur: İnsanların farklı zamanlarda koşullara bağlı olarak biri diğerinin önüne geçen aile, toplumsal cinsiyet, din, sınıf, milliyet, etnisite gibi çok yönlü kimlikleri vardır. İnsan, kendi ülkesinde yaşadığı bir durumda kendisini belirli bir sınıfa ait hissederken, yut dışına çıktığında kimlik vurgusunu farklılaştırarak kendisini belirli bir milli, dini grubun üyesi olarak görebilir ve başkaları tarafından da bu şekilde tanımlanabilir. Koşullar değiştiğinde kimliğe ait farklı bileşenlerden biri diğerlerinin önüne geçmektedir.[13] Bir amaç çerçevesinde kişinin kimliğini tanımlayan unsur dini kimliği olduğu halde, başka bir amaç çerçevesinde kişinin diğer bir kimlik unsuru, örneğin toplumsal cinsiyet kimliği ön plana çıkabilir.

Gündelik hayat sürecinde kişiler bu farklı kişilik odakları arasında son derece geçişken bir şekilde konum alabilmektedirler. Başka bir ifadeyle, insanlar çok çeşitli kimliklere sahiptir ve sürekli olarak bu kimlikler arasında hareket halindedirler. Kişi farklı zamanlarda ve farklı koşullarda bu kimlik kaynaklarından yararlanır. Kimliğin bu durumsal özelliği Bostancı'nın şu ifadelerinde de yer bulmuştur: *"Biz toplumsal ilişkilerimizi kimliklerimiz ve onların tayin ettiği roller çerçevesinde kurarız. Dahil olduğumuz her ilişkinin talep ettiği bir kimlik biçimi vardır. Markete giderken müşteri, okula giderken ya öğrenci ya da hoca, eve giderken eş, baba, oğul, kız gibi kimliklerimiz ve bunlara karşılık gelen rollerimiz vardır."*[14] Örnek olarak Avrupalılık kimliği farklı dönemlerde, farklı koşullarda, farklı muhataplara karşı farklı anlamlara gelmektedir. Scott Malcomson'a göre Avrupalıyı kendisi açısından diğerlerinden ayıran temel vasfı beyaz olmasıdır. *"Birbirleriyle karşılaştıklarında Alman, İngiliz ya da İsveçli olan Avrupalılar, Başka renkte derilerle, farklı dinlerle karşılaştıkları zaman kendilerini beyaz, Hristiyan, medeni ve aydınlanmış olarak görüyorlardı."* [15]

---

[13] Anthony D. Smith , Küreselleşme Çağında Milliyetçilik, s. 28.
[14] Naci Bostancı, (2003), "Etnisite, Modernizm ve Milliyetçilik", Türkiye Günlüğü, Sayı:75, s. 5-33.
[15] Aktaran: David Morley - Kevin. Robins, Kimlik Mekanları, Ayrıntı Yay., 2011, s. 45. Krş: Scott Malcomson, Heart of Whiteness: Europe Goes For The Globe, Voice Literary Supplement, Mart 1991

Kimliğin çok yönlü veya çok bileşenli olması onun eklektik nitelikli olduğu anlamına gelmemektedir. Kimliği oluşturan farklı unsurlar birbirinden bağımsız olsa da, bir araya geldiklerinde anlamlı ve bütüncül bir nitelik kazanırlar. Kimliğin çok bileşenli olmakla birlikte bütüncül bir nitelik gösterdiğini Maalouf şu şekilde ifade etmektedir: *"Bir insanın kimliği başına buyruk aidiyetlerin birbirine eklenmeleri demek değildir; kimlik bir 'yamalı bohça' değildir, gergin bir tuval üzerine çizilen bir desendir; tek bir aidiyete dokunulmaya görsün, sarsılan bütün bir kişilik olacaktır"* [16]

Bireysel düzeyde durumsal bir niteliğe sahip olmasının yanı sıra, toplumsal düzeyde de etnik ve milli kimliklerin içerik ve anlamları sabit olmayıp; kültürlere, döneme, ekonomik ve siyasal koşullara göre değişme eğilimindedir.[17] Örneğin ikinci dünya savaşı koşullarında Alman etnik kimliğinin anlam ve içeriği, Berlin Duvarı'nın yıkılışına denk gelen soğuk savaş sonrasındaki süreçteki Alman etnik kimliğinin anlam ve içeriği ile bir değildir. Alman olmak bakımından kimliğin taşıyıcıları değişmemiş olsa da, kimliğin içeriği değişmiştir.

Konuyu bir başka örnekle açıklamak gerekirse, 1990'lı yıllarda Türkiye'de PKK ile olan çatışma ortamında Türk etnik kimliğinin ifade ettiği anlam, 2010'lu yıllarda yoğun göç ve mülteci akınlarının dönüştürdüğü toplumsal ortamdaki Türk etnik kimliğinin anlam içeriğinden belli ölçülerde farklıdır. Tezimizin ikinci bölümünde detaylı olarak ele aldığımız üzere, kimliğin muhtevasının öteki ile yani çevresel faktörler ile belirleniyor olması bu sonuca yol açmaktadır. Sonuç olarak kimlik, bireysel düzeyde zamana ve koşullara göre bileşenlerinden bir kısmını öne çıkararak durumsal bir değişkenlik göstermekte; benzer şekilde kolektif düzeyde de çevresel (öteki) faktörlerin etkisiyle kimliğin ifade ettiği anlam ve içerik farklılaşmaktadır.

1.4. Kimliğin Oluşumunda Dinin Rolü

Batı dillerindeki "religion" sözcüğü köken itibarıyla Latince "religio"dan gelmektedir. Lucretius ve Çiçero'ya göre religio kelimesi "religare" kökünden

[16] Amin Maalouf, Ölümcül Kimlikler, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2017, s. 27.
[17] Smith, a.g.e, s. 28.

gelmektedir. Religare, insanların Tanrı'ya ve birbirlerine bağlanmaları anlamına gelmektedir.[18] Zerdüşt öğretisinde din anlamına gelen "daena" sözcüğü, Asurca'da ise "hükmeden" anlamına gelen "danu" sözcüğü kullanılmaktadır. Sami dil ailesine mensup dillerde dinin temel anlamının "yargı" ile ilgili olduğu açıktır. Örneklendirmek gerekirse, Yahudiler Babil sürgününden sonra "din" yerine "hüküm" ve "yargı" anlamına gelen "dath" kelimesini kullanmışlardır. Dath, aynı zamanda İbranice'de "kanun" anlamına gelmektedir. Kelime Aramca'da da aynı anlamda kullanılmakta olup, "yargıç" anlamına gelen "daino" kelimesini de görmekteyiz. Din kelimesi kökünden türeyen ve Arapça'da da kullanılan "medine" ise, belli bir yönetime bağlı bulunan mahkeme yeri anlamındadır. Medine, insanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen sözleşmelerin yürütüldüğü yerlerdir.[19] Latin dillerindeki "religion" ile Sami dillerindeki din anlamına gelen kelimeler açık bir şekilde örtüşen şu anlama sahiptir: İnsanların birbirleri arasındaki ilişkiyi ve insanlarla Tanrı arasındaki ilişkiyi düzenleyen bir hukuk düzeni.

Ahmet Baydar'ın din kelimesi üzerine yaptığı etimolojik değerlendirme bu konuda özlü bir anlatım niteliğindedir: *"D-y-n kökünün kullanıldığı ayetler üzerinde iyi düşünüldüğünde, bu kökün türevlerinin de, netice itibariyle, hükmeden ve o hükme uyan özneler arasındaki yargısal ilişkiyi anlamlandırdığı görülecektir."* [20] Bu bakımdan din, bir yönüyle insan ve Tanrı arasındaki ilişkiyi düzenlerken, diğer taraftan da insanın diğer insanlarla, yani toplumla ilişkisini düzenleyici bir işlev üstlenebilmektedir. Bir başka açıdan din, bireysel bir inanç alanına tekabül ederken, diğer taraftan da sosyolojik ve siyasi bir fenomene dönüşmektedir. Bu sebeplerle din, bireysel düzeyde salt İlahiyat konusu olmanın ötesine geçerek toplumsal düzeyde Sosyoloji ve Siyaset alanında önemli başlıklar arasında yer almaktadır.

1.4.1. Din ve Psikoloji

Dinin psikolojik tanımlarına gelince, Freud, dinin bir yanılsama olduğunu bu yanılsamadan da ancak bilim vasıtasıyla kurtulmanın mümkün olduğu şeklinde bir

[18] Ejder Okumuş, Toplumsal Değişim ve Din, İnsan Yay., 2003 s. 53.
[19] Ahmet Baydar, Din ve Dua, Beyan yay., 2009, s.11.
[20] Baydar, a.g.e, s. 13.

görüşe sahiptir. Freud'a göre insan dış dünyada baş etmek zorunda olduğu doğa güçleri ile doğuştan getirdiği kendi iç dünyasındaki güçlükleri yenmek için henüz aklını kullanamadığı dönemde başka ruhsal güçlerden yardım almak zorunda hissettiğinden din ve tanrı inancı ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Freud; *"İnsanın çaresizliğini kanıtlanılabilir kılma gereksiniminden doğan, kendi çocukluğuyla insan ırkının çocukluğundaki çaresizlik anıları materyalinden inşa edilen bir düşünceler toplamı yaratıldı."*[21] demektedir. Buna mukabil olarak, Freud da, Marx ile benzer şekilde, bir gerçekliğe sahip olmasa da dinin insan hayatında etkin bir rolü olduğunu kabul etmektedir. Çünkü din gibi bir güce tutunmak hayatın tehlikelerine karşı insanın korkularını dindirmektedir. İnsanın çaresizliği bitmediği için babaya ve Tanrıya hala ihtiyaç duymaktadır. Freud, en azından akıl çağına gelinceye dek insanın en derin endişelerine ve korkularına karşı insanı çevreleyen bir zırh olduğunu kabul etmektedir.

Modern psikolojide daha önemli bir konuma sahip olan Jung ise, din hakkında şöyle der: *"Dinden bahsederken, başından beri bu terimle ne demek istediğimi netleştirmeliyim, Din Latince bir kelime olarak Rudolph Otto'nun da dikkatli ve titiz biçimde gözlemlediği gibi, arzunun yönlendirdiği keyfi bir davranıştan kaynaklanmayan, vicdan sesine kulak veren dinamik ve devrimsel bir varoluştur. Din, kendi kurbanı değil ama kendi yaratıcısı olan insan öznesini ele geçirir ve denetim altına alır."* [22] Dini, insan öznesini ele geçiren ve ona hükmeden bir kuvvet olarak tanımlayan Jung, bilinçaltını da dinsel bir kavram olarak yorumlamaktadır. Ona göre bilinçaltı, kişiye özgü zihnin bir parçası değildir ve kontrolümüzü aşarak zihinlerimizden içeri zorla dalan bir güçtür. İnsanlık tarihi boyunca kolektif biçimde oluşturulan nesnelere ait belirli belirsiz imgeler, yani arketipler, kalıtım yolu ile insan öznesine aktarılır. Bir başka ifade ile insanın bilinçdışında, dış dünyadaki nesnelere ait doğuştan getirdiği arketipler yer almaktadır. Boş bir sayfa olarak dünyaya gelmeyen, insan öznesinin bilinçdışı, temelde dini bir alandır. Tanrı arketipi, insanlığın kolektif mahsulü olan bilinçdışının güçlü ögelerinin başında yer alır.[23]

---

[21] Sigmund Freud, Bir Yanılsamanın Geleceği - Uygarlık ve Hoşnutsuzlukları, İdea Yay., 2000, s. 14.
[22] Carl Gustav Jung, Psychology and Religion, Yale University Press, s.4, Aktaran Erich Fromm, Psikoloji ve Din. s. 27. Say Yay., İstanbul, 2017.
[23] Jung, Dört Arketip, Metis Yay., 2015.

Dinin psikolojik kökenleri hakkında çok uzun değerlendirmelere yer vermek mümkün olduğu halde, burada konumuzun sınırlarını zorlamadan kısaca şunu belirtmek gerekmektedir: psikolojik açıdan din, insan varoluşunun en kuşatıcı görünümü olarak kabul edilmektedir. Dinin veya Tanrı'nın hakikatini kabul etmeyen pozitivist dünya görüşü açısından bile bakıldığında dinin insanlık tarihi boyunca insan bilincinin kurucu ögesi olduğu kabul edilmektedir. O halde, kimliğin bireysel düzeyde oluşumu konusunda dinin rolü hiçbir şekilde yadsınamaz. Çeşitli bireyler ya da gruplar, tümüyle dinden uzak ve hatta din karşıtı bir zihin ve hayat formu içinde var olmayı seçmiş olsalar bile, günümüz dünyasında din, büyük ölçüde yaygın ve hakim düşünüş biçimleri ve hayat tarzlarının oluşturucu bileşenleri arasında yer almaktadır.

1.4.2. Din ve Sosyoloji

Din Sosyolojisi disiplinine çağımızda önemli katkılar sağlamış olan Berger, dinin toplumsallıkla ilişkisini şöyle ifade eder: *"Her insan topluluğu bir dünya kurma girişimidir. Bu girişimde din özel bir yer işgal eder. Bizim burada asıl maksadımız, insanların dini ile insanların dünya kurmaları arasındaki ilişki üzerine birtakım genel değerlendirmeler yapmaktır".* Yine Berger'in ifadesiyle toplum, insan ürünü olmaktan başka hiç bir şey değildir: *"O, insan eylemi ve bilinci tarafından verilmemiş hiçbir varlığa sahip değildir. İnsandan ayrı hiçbir sosyal gerçeklik olamaz."* [24] Bununla birlikte, insan da toplumun ürünüdür ve aralarında diyalektik bir ilişki söz konusudur. Her bir bireyin yaşamı, toplumun tarihi içerisinde bir sayfadır. Birey, toplumsal süreçler çerçevesinde bir kimlik kazanarak kendi hayatını sürdürür ve ona yön verecek irade ortaya koyar. Yani, insan toplumun ürünü olarak var olur, aynı zamanda topluma yön veren bir irade de ortaya koyabilir.

Birey, dünyayı başkalarıyla diyalog halinde iken algılar, bu yolla sosyalleşmesini gerçekleştirir, bu diyaloğu sürdürdüğü sürece de bireyin kimliği gerçekliğini korur. Bireysel kimliğin ve toplumsallığın diyalektik olarak bu karşılıklı etkileşim sürecinde, insanın dış dünyaya atfettiği değerlerin belirleyiciliği kendini göstermektedir. Yani din, toplumsal bir olgu olarak kimliğin en temel bileşenlerinden

[24] Peter L. Berger, Kutsal Şemsiye, Rağbet Yay., 2011, s. 51.

birisidir. Toplumun kuruluşunda rol oynayan temel bir faktör olduğu gibi, toplumun ürünü olan bireyin inşasında da sosyal aktarma yolu ile kendisini gösterir.

Connolly, tek tanrıcı (semavi) dini gelenekteki "kötülük problemi"nden yola çıkarak bireysel kimliğin ortaya çıkışını açıkladığı tezinde bu varsayıma dayanmış, inancın sosyal inşadaki rolünü belirleyici faktör olarak nitelendirmiştir. Ona göre tek tanrı inancında, kaynağı tanrıya yakıştırılamayan fakat evrende tanık olunan kötülüğün insana mal edilmesi neticesinde sapkınlık ve zındıklıkla özdeşleştirilen öteki karakterler oluşturulmak zorundadır. "İkinci kötülük sorunu" dediği bu etkiyi şöyle tanımlamıştır: *"herhangi bir birey ya da bir grubun kimliğini, kendi kimliğindeki kötü ve akıldışı olarak görülen noktaları sergileyen ötekini tanımlayarak, güvence altına alma girişiminden doğan kötülüktür"*.[25] Connolly açısından inanç, bireyin kendi iç dünyasında kötü olarak gördüğü şeyleri davranış haline getiren kimseleri sapkın veya zındık ilan ederek toplumsal ilişkilerin ortaya çıkışında belirleyici bir rol icra etmektedir. Hristiyan teolojisinin kurucuları arasında önde gelen Aziz Augustinus'un, Maniehizmi zındıklık, Yunan çok tanrıcılığını ise paganlık olarak tanımlamasını, kimliğin siyasetine ilişkin örnekler olarak detaylı şekilde irdelemiştir.

İnsan diğer hayvanlardan farklı olarak yaşadığı dünyada yalnızca içgüdüleriyle hareket edip var olan bir canlı değildir. Hayvanlar sanki kendileri oluşturmuşçasına içinde bulundukları dünyada türe özgü birörnek bir hayat sürdürürken, insanlar için yaşadıkları dünya, içgüdüleriyle oluşturulmuş bir dünya değildir. İnsanın yaşadığı dünya, insan aktivitesi ile biçimlendirilmiş bir dünyadır.

İnsan hayatı, farklı zamanlarda ve farklı mekanlarda farklı içeriklere sahiptir. Somutlaştırmak gerekirse, doğada kendi başına yaşayan memeli bir canlı türü için hayat, türünün hayatta kaldığı her zaman boyunca aynı içeriğe sahiptir. Fakat bir insanın içine doğduğu hayat, farklı kültürel ve tarihsel koşullar içerisinde ortaya çıkmış farklı içeriklerden yalnızca tek bir topluma münhasır, kendi türünün tezahürü olan öteki toplumlardaki içeriklerden farklı bir hayattır. Bu sebeple insan hayatı, avcılık ve toplayıcılık koşullarının hüküm sürdüğü bir toplum ile endüstriyel toplumda bir birine

[25] William E. Connolly, Kimlik ve Farklılık, Ayrıntı Yay., 1995, s. 22.

asla benzemeyen içeriklere sahiptir. Hayvanlar için hayat kendilerini içinde buldukları verili bir durum iken, insan için bir yönüyle benzer şekilde verili bulunan, fakat diğer yönü ile de içeriğini kendi aktivitelerinin belirlediği ikili bir ilişkiye dayanan bir hayattır.

Bunun sonucunda insan dünya ile sürekli olarak farklı bir biçimde ilişki kurmak zorundadır.[26] Fromm, insanın dünya ile bu diyalektik ilişkisi hakkında şunları ifade eder: *"Aklın belirişi insanın içinde kendine yeni çözümler için bitmez tükenmez bir biçimde çabalamaya zorlayan bir ikiye bölünme yarattı. İnsan tarihinin devimselciliği, insanın gelişip bu sayede kendini soydaşlarıyla birlikte kendini evinde hissedebileceği kendine ait bir dünya yaratmasına neden olan aklın varlığının doğasında var. Vardığı her aşama insanı hoşnutsuz ve kafası karışmış bırakıyor, bu zihin karışıklığı da onu yeni çözümler aramaya itiyor. İnsanın içinde doğuştan getirdiği bir gelişme güdüsü yoktur; onun yola koyulmasına neden olan varoluşundaki çelişkidir. İnsan doğayla bütünlüğünü yitirince amaçsızca gezip duran sonsuz bir gezgin oldu. İlerlemeye ve bitmez tükenmez bir çabayla bilgisindeki boşlukları yanıtlarla doldurarak bilinmeyeni bilinen yapmaya sürüklendi. İnsan kendisine kendi varlığının anlamını açıklamak zorundadır. O, 'eksiksizlik' için; insanı doğadan, soydaşlarından, kendinden ayrı düşüren laneti kaldırabilecek başka bir tür uyum için duyduğu şiddetli arzudan azap duyar ve bu içsel ayrılığı alt etmeye iteklenir."* [27] O halde, insanın tüm zamanlar boyunca kendisi için kurduğu farklı farklı dünyalar, varlığını anlamlandırma çabasının temas ettiği mekân ve zamanlardan ibarettir. İşte bu şekilde din, insanın kendi varoluşunu anlamlandırma cabası içerisinde, toplumlar halinde ürettiği bu hayatların kurucu faktörlerinden birisi olmuştur.

Bu noktada dinin sosyolojik tanımları önem kazanmakta, toplumun ortaya çıkışı ve devam etmesi bakımından rolü ortaya konulmaktadır. Hiç şüphesiz sosyolojik açıdan bir birinden farklı tanımlamalar yapılmış olmakla birlikte, üzerinde ittifak edildiğini kabul edebileceğimiz bazı unsurlarından söz etmek mümkündür. Din, insanın içinde yer aldığı dış dünyayı, evreni ve kendisini anlamlandırma biçimidir.

---

[26] Berger, a.g.e, s. 51-88.
[27] Fromm, Psikanaliz ve Din, Say Yay., 2017.

İnsanın bilincini çevreleyen en yüce değerler örüntüsüdür. Bütün dinlerde ortak olan değer, atfedildiği objeler farklı olsa dahi kutsallıktır. Bu bakımdan din, insan bilincinin en yüksek değeridir. Berger'in, Rudolf Otto ve Mircea Eliade'den iktibas ederek kullandığı din tarifi de buna işaret etmektedir: *"Din, kendisiyle kutsal bir kozmosun kurulduğu insani bir girişimdir."* [28] Hatta Cousin, aynı bağlamda, *"Her şey, din etrafında, din için, dinle teşkil olundu"* [29] sözleri ile konuya daha vurgulu bir açıklık getirmiştir.

Dinin hakikat değerine olumsuz yaklaşan görüşler bile dinin toplumsal kuşatıcılığını büyük ölçüde kabul etmektedirler. Dini, tarihsel koşulların ortaya çıkardığı hayali bir gerçeklik olarak tanımlayan ve günün birinde ortadan kalkacağını öngören Marx'ın tanımlaması bile büyük ölçüde bunu teyit etmektedir: *"din, henüz kendi kendini bulmamış olan ya da kendini yeniden yitirmiş insanın kendi hakkındaki duygusu ve kendi hakkındaki bilincidir. Ama insan, dünyanın dışında bir yerlere çekilmiş soyut bir varlık değildir. İnsan, insanın dünyasıdır, devlettir, toplumdur. Bu devlet, bu toplum, dünyanın tersine çevrilmiş bilinci olan dini yaratırlar, çünkü onların kendileri tersine çevrilmiş bir dünyadır. Din bu dünyanın genel teorisi, onun ansiklopedik özeti, halkın düzeyine indirgenmiş mantığı, manevi son point d'honneur (onura dokunan şey), coşkunluğu, ahlaki bakımdan onaylanması, gösterişli bütünleyicisi, evrensel avunması ve haklılığıdır. Din insanın hayali gerçekleşmesidir, çünkü insanın esas gerçeği yoktur."* [30] Marx, tarihin kapitalist evresindeki tersine dönmüş dünyaya mahsus olmak üzere yaptığı tanımlamada dinin insanın bilinci, onuru, ahlaki onaylayıcısı olarak kabul etmektedir.

Marx'ın tersine dönmüş olarak kabul ettiği kapitalist evrenin tekrar ayakları üzerine basması konusundaki öngörülerinin veya böyle bir kabulün kendisi bizim konumuzun tamamen dışında olduğu için bu bahis kapsam dışında tutulmuştur. Ancak dinin tarihin nihai aşamasında ortadan kalkacağını varsayan Marx açısından bile, mevcut tarihsel koşullar içerisinde ve tarih boyunca din, insan bilinci açısından

[28] Berger, a.g.e, s. 84.
[29] Aktaran, Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, Dinler Tarihi, Ocak Yay.,1993, s.1.
[30] Marx - Engels, Din Üzerine, Sol Yay., 1976, s.38.

dünyanın en genel teorisi, insanın en kuşatıcı gerçekliğidir. Marx'ın dinin ortadan kalkacağı şeklindeki insanlık tarihinde tek bir örneği dahi bulunmayan cüretkar öngörüsü, tarihsel olarak doğrulanmamış olması apayrı bir bahis olarak kapsam dışında tutulmakla birlikte, mevcut dünyada tarih boyunca dinin insan açısından arz ettiği önemi göstermesi bakımından önemlidir. Dinin gerçekliğini kabul etmeyen bir yaklaşımı temsil eden felsefi bir görüş açısından bile sosyolojik anlamda dinin insan ve toplum bakımından ifade ettiği en kuşatıcı bilinç olduğu gerçeği kabul edilmektedir. Diğer taraftan, tarih boyunca varlığını sürdüre gelmiş olması, dinin insan var olduğu sürece de varlığını sürdüreceği öngörüsünde bulunmayı mümkün kılmaktadır. Bu konuda felsefi bilimsel düzeyde çok sayıda görüşe yer vermek mümkün olduğu halde yalnızca Güngör'ün şu ifadeleri meseleyi özetleyici niteliktedir: *"Dinin konusunu teşkil eden sorular ezeli ve ebedi sorulardır. Bir gün bunların cevabının başka araştırma sahalarında bulunacağını ve dolayısıyla dine ihtiyaç kalmayacağını kimse söyleyemez. Dinden uzaklaşanlar bu sorulardan vazgeçmiş veya cevabını bulmuş değillerdir, sadece susuzluklarını başka kaynaklardan gidermeye çalışmaktadırlar. Şu halde insanoğlu bugün doğru sayılanın yarın yanlış çıktığı, bugün güzel görünenin yarın çirkin ilan edildiği bir dünyada, kendisini bu sonsuz dalgalanmalardan kurtaracak değişmez değerlere sarılmak zorundadır."* [31]

Dinin toplumsallığın inşasında oynadığı rolü anlama bakımından modern dönemlerde en çok konuşulan tezlerden birisi de, Weber'in kapitalizmin ortaya çıkışında Protestan ahlakının belirleyiciliği konusundaki yaklaşımıdır. Weber, Hristiyanlık içerisinde Protestanlığın diğer mezheplere göre dünyevileşme bakımından daha ileri bir yaklaşım barındırdığını, dünyevi çalışmaya verdiği önem sayesinde kapitalizmin ortaya çıkışında önemli bir rol üstlendiğini öne sürerek modern dünyada çok etkili tezlerden birini ortaya koymuştur. Dinlerin dünyevilik konusundaki yaklaşımları, toplumsallığın inşasında icra ettikleri kuruculuk fonksiyonu bakımından belirleyici olmaktadır. Örneğin, insanın iç dünyasını anlamlandırmakla sınırlı, bireysel tatmini amaç edinen çileci dinler ekonomik kalkınma ve sosyal gelişim bakımından olumsuz bir fonksiyon icra ederken, dünyayı imar etmeyi amaçları arasında gören

[31] Erol Güngör, İslam'ın Bugünkü Meseleleri, Ötüken Yay., 1989, s. 243.

dinler toplumsal ve ekonomik gelişmeye daha açık veya yatkın bir konumdadırlar. Weber, dünya dinleri ile ilgili yaptığı çalışmasında, mistik eğilim taşıyan dinlerin iktisadi gelişmeye uygun olmadığını; dünyaya dönük dinlerin iktisadi gelişmeyi tetiklediğini öne sürmektedir. Mistik dinler Hint-Çin dinleridir. İslam dini de başlangıçta aktif karakterli iken, sonradan bazı toplumsal tabakaların etkisi ile mistik karaktere bürünmüştür.[32] Weber, paralel şekilde Batı dünyasında da dünyeviliğin daha ön planda olduğu Protestan toplumlarda ekonomik gelişmenin dünyeviliğin geri planda olduğu Katolik toplumlara oranla daha gelişmiş olduğunu örneklendirmektedir.

Tarih boyunca bütün toplumlarda din, en önemli kimlik unsurlarından birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. En ilkel kabul edilenlerinden en gelişmiş olanlarına kadar tüm toplumlarda din olgusu görülmektedir: *"Bilimi, sanatı, felsefesi olmayan toplumlar geçmişte vardı ve bugün de vardır. Ama hiçbir zaman dinsiz bir toplum var olmamıştır."* [33] Benzer biçimde Fromm da; *"İşin doğrusu, geçmişte genel anlamıyla bu tanımı içeren bir dine sahip olmamış bir kültür yoktu ve öyle görünüyor ki gelecekte de olmayacak"* [34] Toplumların yüce değerler örüntüsü olarak din, toplumun adeta kendisini öteki toplumlara karşı ayakta tutmasını sağlayan, toplumun var olma enerjisini aldığı, psikolojik üstünlük duygusu sağlayan bir fenomendir. Özellikle Hristiyanlık ve İslam gibi dinlerin egemen olduğu medeniyetlerde toplumların kültürlerine şekil veren faktörlerin başında din yer almıştır.

Çoğu durumda bir toplumun din değiştirmesi, başka bir toplumun kendilerine üstünlüğünü kabul etmeleri neticesinde, onların dinini benimsemekle mümkün olmuştur. Yani, kendilerinden daha gelişmiş ve üstün bir toplumla karşılaşan başka bir toplum, üstün olan toplumun yüce değerlerinin de kendi değerlerinden üstün olduğu kanaati hakim hale gelmektedir. Tarih boyunca toplumların kendiliğinden din değiştirme örneklerinde bu türden bir kanaatin yaygınlaşması önemli bir rol oynamıştır.

---

[32] Max Weber, Sosyoloji Yazıları, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1993, s. 241-244.
[33] Henri Bergson, Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı, Doğu-Batı Yay., 2004, s.91.
[34] Fromm, Psikanaliz ve Din, Say Yay., s.31.

Geleneksel dünyada bir toplumun din değiştirmesi, adeta varlık sebebini değiştirmesi anlamına gelmektedir. Modernleşme döneminde doğu toplumlarında geri kalmışlığın sebebi olarak dinin olumsuz etkilerinin yoğun biçimde tartışılması bunun en önemli göstergelerindendir. Modernleşme döneminde kimi batıcı Türk aydınlarının Türkiye toplumunun medeniyetin gerisinde kalma sebebi olarak İslam'ı göstermesi de buna uygun örneklerden birisidir. Geçmişte Avrupa milletlerinin kendi pagan dinlerini bırakıp Roma medeniyetine yönelmeleri, Roma'nın her bakımdan kendilerinden üstün olduğunu kabul etmeleri sayesinde olmuştur. Avrupa halkları daha sonra pagan dinlerini bırakıp Roma'nın resmi dini haline gelen Hristiyan inancını benimsemişlerdir. Asya'da Cengizhan'dan sonra dörde bölünen Cengizhan İmparatorluğu'nun üç bölümünün İslam'a, birinin de Budizm'e girmesi benzer bir din değiştirme süreci olarak görülmektedir.[35] Sanayi devrimi sonrasında bu durum kısmen değişmiş olsa da geleneksel dünyada din toplumların varoluşlarını en üst düzeyde anlamlandırdıkları temel bir kimlik unsurudur. İşte bu gerçeği İbn-i Haldun şu şekilde ifade etmiştir: *"İnsan her zaman kendini yenende bir üstünlük bulunduğuna, ona boyun eğmesi gerektiğine inanır. Yenik olan, yenenin gerçekleşen yengisinin, onun tuttuğu yoldan, inançlarından, alışkanlıklarından, yaşama biçim ve çizgisinden ileri geldiğine inandığı için uyar ona… Yenik olanı yenene benzeme çabasında görürsün; giyiminde, kuşamında, binitinde, binişinde, silahında… Egemen ve savunma güçlerinin halk üzerinde bu denli etkili olmalarının nedeni, yenenlerin onlar oluşudur."* [36]

Tarihte toplulukların dinlerini değiştirmeleri, örneklerine sıkça rastlayacağımız türden gelişmelerdir. Toplumların kurucu kimlik unsurları arasında en başta yer alan ve tezimizin temel konusunu oluşturacak olan dini ve milli kimlik bileşenlerinin bu farklılığı, tezimiz açısından yeri geldiğinde değinilecek olan önemli sonuçlar doğurmaktadır.

Bu bölümde müstakil bir başlıkta ele aldığımız üzere kimlik, zaman zaman farklı bileşenleri ön plana çıkan, bir birine geçmiş karmaşık bir yapı niteliğindedir.

---

[35] Durmuş Hocaoğlu, Laisizmden Milli Sekülerizme, Kocav Yay., 2014, s.72.
[36] İbni Haldun, Mukaddime, Çev. Turan Dursun, Onur Yay., 1977, C.I, s.344.

Koşullara ve çevreye göre kimliğin öne çıkan bileşeni değişmekte, bir çevreden farklı bir çevreye geçildiğinde kimliğin çekinik konumdaki bileşeni dominant bir konuma bürünebilmektedir. Özellikle Avrupa kültürünün öteki kültürlerle ilişkilerinde bu durumsallık özelliğine yeri geldiğinde değinilecektir. Aynı şekilde kolektif düzeyde kimlik, içinde bulunulan tarihsel koşullar çerçevesinde zamana göre içeriği değişen bir nitelik göstermektedir.

Kimliğin doğası konusundaki bu tespitler Avrupa Kimliği konusundaki tartışmalara ışık tutacaktır. Tezimizin bundan sonraki kısmında bu hususu ele alacağız. Tarihten günümüze "Avrupa Kimliği" diye bir kimliğin olup olmadığı, şayet var ise bu kimliğin ne ölçüde doğal bir nitelik taşıdığı, ne ölçüde ise inşa faaliyeti sonucu oluştuğu, Avrupa'da var olan ulus kimlikleri aşarak inşa yolu ile Avrupa Kimliği oluşturma projesini tamamlamanın mümkün olup olmadığı, Avrupa Kimliği inşasının mümkün olmaması durumunda Avrupa Birliği projesinin başarılı olup olamayacağı konularına temas edilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. AVRUPA KİMLİĞİNİN TARİHİ ARKAPLANI

2.1. Avrupa Kavramı

Avrupa coğrafi, tarihi ve kültürel bir çerçevede çeşitli dönemlerde farklı anlamlara gelecek şekilde kullanılmış bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Avrupa'yı sadece coğrafi bir bölge olarak tanımlamak Avrupa'nın öteki anlamlarını göz ardı etmek olur. Avrupa aynı zamanda bir fikir, kimlik, kültür temelinde yükselen, jeopolitik anlamlar da içeren çok daha geniş bir anlam örüntüsüne sahip bir kavramdır. Daha çok kültürel bir anlam içeren Avrupa kavramı tarihsel süreç boyunca kurgulanmış bir fenomen olarak adeta hiç durmadan yenilenmiştir. Delanty Avrupa'nın icat edilmiş bir kavram olduğunu vurgulamaktadır: *"Avrupa'nın çoğu sadece geçmişe dönük olarak Avrupa'dır ve deforme olmuş bir modernleşmenin gölgesinde icat edilmiştir."* [37] Üstelik bu icat, jeopolitik bir icattan da ibaret değildir:

[37] Gerard Delanty, Avrupa'nın İcadı, Adres Yay., 2014, s.58.

"Avrupa fikri görünüşte jeopolitik bir kavram olsa da, gerçekte kültürel bir model, kültürel bir yapı, kültürel bir kurgudur." [38]

Klasik antikitede geçerli olan siyasi paradigmatik söylem biz ve onlar şeklindeki kutuplaşmayı simgeleyen Doğu-Batı düalizmi idi. Antikite döneminde Avrupa kavramı çok az şey ifade ediyordu. Kültürel ve siyasi bir göndermede bulunmaksızın daha çok mitler ve efsaneler dünyasına ait bir kavramdı. Yunan mitolojisinde bugünkü Lübnan'daki Fenike prensesi olan Europa, beyaz bir boğa kılığına giren tanrı Zeus tarafından kaçırılarak Girit adasına götürülür. Mitolojilerin çoğunda Europa, Asya ve Libya'nın (Afrika) kardeşi iken, Homer'e göre Europa, Anka'nın (Phoenix) kızıdır. Bu tasvirde Europa, Yunan değil Fenike keşfi olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani, Europa kavramının kökeni Yunan'a değil Asya'ya aittir ve Semitik köklere sahip olabilir. [39]

Avrupa teriminin tarihsel sürecin farklı evrelerinde büründüğü farklı içeriklere bir örnek olarak Delanty şu beş farklı Avrupa'dan söz eder: 1) Hristiyan Alemi (Christendom) söylemi, 2) Aydınlanmanın uygarlık söylemi, 3) 19. Yüzyıl sonu ve 20. Yüzyıl başındaki kültür söylemi, 4) 1945'ten sonraki Soğuk Savaş söylemi 5) Avrupa Kalesi (Fortress) söylemi ile vatandaşlar Avrupası söyleminin çatıştığı çağdaş dönem. Farklı kaynaklarda kısmi farklılıklarla birlikte benzer sınıflamalara yer verildiği de görülmektedir.

Klasik antikitede Yunanistan ve İran kültürel-politik terimler iken Avrupa ve Asya kültürel veya siyasi bir anlama gelmeyip sadece coğrafi bir anlama geliyordu. Milattan önce 4. Yüzyılda İsokrat, Avrupa terimini Yunanistan'la Asya terimini İran'la özdeşleştirmektedir.[40] Milattan sonra 2. Yüzyılda Batlamyus da aynı coğrafi ayrımı kullanmıştır. Bu dönemde temel coğrafi ayrım Asya ve Yunanistan şeklindedir ve Avrupa, Asya'ya ait bir kavramdır. Yunanlılar kendilerini Avrupalı olarak tanımlamamışlardır. Bu tarihsel dönemden sonra ise Asya, Avrupa ve Afrika şeklinde üçlü bir ayrımın ortaya çıktığı görülmektedir. Klasik Yunan uygarlığının çöküşü ile

[38] Delanty, age, s.73.
[39] Delanty, age, s.77.
[40] Aktaran Delanty, age, s.85. Krş.: Denys Hay, The Emergence of an Idea, 1957, s.3

birlikte Yunan medeniyetinin merkezi Anadolu'ya kaydı. Büyük İskender döneminde Yunan kültürü Yunanlılara ait olmaktan çıktı ve bir dilin adı haline gelerek daha geniş bir coğrafyayı ifade etmeye başladı.

Romalılar da güçlü bir Avrupalılık kimliği duygusuna sahip değildi. Roma topraklarının önemli bir kısmı Avrupa dışında olduğu gibi, Avrupa'nın bir kısmı da Roma'ya dahil değildi. Roma kendisini merkez bir kültür olarak kendi mit ve efsanelerine dayandırmakta idi. Roma'nın Hristiyanlaşması ile birlikte Hristiyanlık Avrupa ile değil, Roma ile özdeşleşmiştir.

Antik dönemde kültürel bir anlam içermeksizin coğrafi olarak Avrupa kavramının kullanıldığı, Avrupalı kavramının ise nadiren kullanıldığı görülmektedir. Avrupalılar bu dönemde yabancıları tarafından Frenkler olarak biliniyordu. Kuzey Afrikalılar ise daha genel bir kategoride değerlendirerek Avrupalıları, Romalılar olarak adlandırıyordu. Roma İmparatorluğu'nun Miladi 286'da Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılması neticesinde Avrupa kavramı "Batı" ve "Batı Roma" ile ilişkili olarak kullanılmaya başladı. Miladi 6. yüzyıldan sonra Doğu ve Batı Roma'nın kimlikleri tedricen Latin Hristiyanlığı nosyonu etkisine girdi. Avrupa bu noktadan itibaren Hristiyan dünyası ile eşanlamlı hale gelmiştir.

7. Yüzyıldan sonra ise Avrupa fikri yüzyıllarca baskın konumda bulunan İslam'a karşı çeşitli unsurların bir araya gelmesiyle eklemlenerek oluşturuldu. Peygamber'in vefatından sonra Müslümanlar Arabistan yarımadası dışına yayılarak çeşitli coğrafyalara yöneldiler. Müslümanların İspanya'yı fethi sonrası Avrupa kıtasındaki etki alanları nerdeyse Fransa'ya kadar yayıldı. Miladi 732 yılındaki Tur savaşında Frenkler Arapları yenerek Avrupa'dan Hristiyanlığın silinmesi tehlikesini bertaraf ettiler. Bugünkü Avrupa'nın bu varlık yokluk savaşı onun kimliğinin Hristiyanlık etrafında yükselmesi sonucuna yol açtı. Böylece, Avrupa'nın kimliği bu noktadan sonra İslam tehdidine karşı geliştirilen Hristiyanlık ile sıkı sıkıya bütünleşti. Frenkler gibi barbar kabileler de Hristiyanlaşarak Müslüman tehdidi karşısında

birleştiler. Hristiyan dünyası, böylece büsbütün olarak Avrupa'nın sınırları ile eşanlamlı hale geldi.[41]

2.1.1. Roma

Avrupa'nın medeniyet olarak tarih sahnesine çıkışı bir hayli geç olmuştur. Avrupa, Büyük Roma İmparatorluğu'nun istilası neticesinde tarih sahnesine çıkmıştır. Romalılar Julius Caesar ve haleflerinin fetihleri neticesinde bu kıtaya kaleler kurmuş, vergi toplamaya başlamış ve kıtayı aşamalı olarak Roma'ya bağlamışlardır. İtalya'nın ortasındaki Latin kültürü ve dili bu şekilde kıtanın kuzeyine hakim olmuştur. Avrupa'nın tarih sahnesine çıkışı Latin kültürünün bu hareketi sayesinde gerçekleşmiştir.

Roma İmparatorluğu Şarka, Mısır'a da yayılmış fakat bu coğrafyalarda yazılı kültür ve toplumsal yapı ileri düzeyde olduğu için Roma kendisine bu kültürlerden çeşitli unsurları devşirmiştir. Ortaylı'ya göre bu coğrafyalarda yazılı kültür ve toplumsal yapı ileri düzeyde olduğu için Roma kendisine bu kültürlerden çeşitli unsurları devşirmiştir. Örneğin Roma İmparatorluğu Mısır ile karşılaştığında buradan toprağı ölçmeyi, ürünü hesaplamayı bilen, bunları vergiye döken bir sistemi kendisine aktardı. Bu sayede Mısır'dan gerçek bir mali sistem kurmayı öğrenmiştir. Roma Anadolu'yu istila ettiğinde buralarda yazılı diller, kayıtlar ve medeniyet vardı. Roma bu coğrafyanın tanrı kültlerinden, inançlarından etkilenmiştir. Bunlar teşkilat ve kimlik sahibi toplumlar idi. Roma, Yunan kültürü ile karşılaştığında Felsefeyi, Dini ve İdareyi öğrenmiştir. Roma İmparatorluğu bu coğrafyalarda medeniyetin öncüsü bir fonksiyon icra etmemiştir. Fakat Avrupa için durum böyle olmamıştır. Avrupa, bütünüyle Roma İmparatorluğu'nun sahip olduğu değerleri edinerek kültürünü oluşturmuş, uygarlığa dahil olmuştur. Roma, şark üzerinde medeniyet kurucu bir fonksiyondan ziyade, askeri bir fonksiyon icra etmişken, Avrupa üzerinde bunun aksine öncelikli olarak medeniyet kurucu bir fonksiyon icra etmiştir.[42]

---

[41] Delanty, age, s.86.
[42] İlber Ortaylı, Avrupa ve Biz, İş Bankası Yay., 2007, s. 171.

Tarihsel olarak bakıldığında Batı Avrupalılar arasında süregiden amansız çatışmalar neticesinde yenilenlerin hatta yenenlerin yardım talepleri neticesinde Roma İmparatorluğu Batı Avrupa'da adalet ve barışı sağlayarak bir düzen oluşturmuştur. Kavimler göçü sonunda Roma İmparatorluğu'nun yıkılışı ile bugünkü Avrupa ortaya çıkmış oldu. Roma imparatorluğu döneminde, Ren nehri ve Tuna nehri ötesinde Germenler; yani Burgondlar, Franklar, Alamanlar, Vizigotlar, Ostrogotlar yaşıyordu. Üstün savaşçılık kabiliyetleri ile Germen kavimleri, dünya ölçeğindeki kavimler göçünün bir uzantısı olarak zengin Roma İmparatorluğu'nun yıkılışına katkı sağladılar. Kavimler Göçü neticesinde Avrupa'ya giren bu yeni kavimler, mevcut olanlarla birleşerek Avrupa'nın sonraki siyasi ve sosyal yapısının ortaya çıkmasına yol açmışlardır. Başta Franklar olmak üzere başka kavimlerle birlikte Fransa'yı; Germenler ve Suebler Almanya'yı, Vizigotlar İspanya'yı oluşturdular. Bu sürecin sonucunda 8. Yüzyılda Papanın taç giydirmesi ile Charlemagne'ın büyük imparatorluğu (Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu) oluşmuştur. Bu imparatorluk bugünkü Fransa, Almanya, Benelüks, Avusturya ve Kuzey İtalya'yı içermektedir.

Antik dönemde Avrupa bir bölge idi, ama jeopolitik anlamda bir kıta değildi. Roma İmparatorluğu döneminde Avrupa'da henüz kültürel bir model oluşmadı. Kıtanın çoğu barbarlar tarafından istilaya uğramış olduğundan kültürel bir birlik sağlanamadı. Bugün Batı olarak adlandırılan modern Avrupa nosyonu ile Antikite Avrupası arasında tam bir tarihsel uygunluk bulunmamaktadır. Roma'da da Avrupa kavramı Ortaçağ'da olduğu kadar güçlü bir şekilde bilinen ve konuşulan bir kavram olmamıştır. [43]

2.1.2. Ortaçağ ve Hristiyanlık

Roma İmparatorluğu'nu takiben Avrupa topraklarında ilk ortaya çıkan siyasi varlık Kutsal Roma İmparatorluğu'dur. Bu imparatorluğun en önemli özelliği, Kilise'nin siyasi gücünün gölgesi altında ortaya çıkmış olmasıdır. Bu dönemde Kilise, müstakil bir teşkilat olarak kendisini göstermiş ve siyasi olarak üstünlüğünü ortaya koymuştur. Doğu Roma da dahil olmak üzere, Roma İmparatorluğu egemenliği

[43] Delanty, a.g.e, s.89.

döneminde Kilise'nin böyle bir üstünlük konumu olmamıştır. Kilise, Doğu'da hiçbir zaman siyasi otoriteden bağımsız ve onun üzerinde bir konuma yerleşmemiştir. Batı Avrupa'da oluşan bu siyasi birliğin bir diğer özelliği, çatışma eğilimli, kavgacı, uzlaşmaz unsurların bir takım ateşkesler sonucunda zorunlu olarak kurulmuş bir sistem olmasıdır. Her bölgenin başında bulunan derebeylerinin kendi otoritelerini kabul ettirme çabalarına dayanan bir sistem olduğu için uzun ömürlü olmamış, kısa zamanda temel bileşenlerine ayrılmıştır. [44]

Roma İmparatorluğu'nun yıkılışından sonra doğuda ortaya çıkan Bizans İmparatorluğu 15. Yüzyıla kadar varlığını sürdürmüştür. Kimi yorumculara göre Roma bu tarihten sonra da mirasını Türklere devrederek sistemini I. Dünya savaşına dek ayakta tutmuştur. Örneğin İnalcık'a göre Osmanlı İmparatorluğu birçok açıdan Bizans'ın devamıdır: *"Bizans'ın birçok bakımdan Osmanlı İmparatorluğu'nda devamı, bir tarih gerçeğidir."*[45] Buna karşılık Batı'da ortaya çıkan ve bugünkü Avrupa milletlerinin çeşitli zorunluluklar nedeniyle bir araya gelmelerinden oluşan derebeylik sistemine dayalı Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu, gerçek anlamda siyasi bir birlik olmadığı için varlığını sürdürememiştir. Roma'nın dini olan Hristiyanlık da bu yolla Avrupa'nın dini olmuştur.

Burada dikkat çekilen hususların başında Avrupa milletlerinin hiçbir tartışma, reddiye veya zorlanma olmaksızın kolaylıkla Hristiyanlığı benimsemiş olmalarıdır. Hristiyanlık, Doğu Roma topraklarında, Kudüs, İskenderiye, Antakya'da çok köklü tartışmalara sahne olduğu halde, Ortaylı'ya göre "medeniyet ve kültür birikimi olmayan" Avrupa'da son derece rahat kabul görmüştür. İşte bu sayede Hristiyanlığın kurumsal temsilcisi Kilise, siyasi egemenliğin üzerinde bir konuma yükselmiştir. Doğu'da da Kilise olmasına karşın, güçlü kültürel, dini, felsefi birikim nedeni ile Kilise siyasi egemenliğin üzerine çıkmamıştır. Ortaylı'ya göre Avrupa'da bu dönemde yerleşik bir kültür bulunmadığı için Kilise kolaylıkla bu durumu kendi iktidarını tesis etmek için kullanmıştır.[46]

---

[44] Ortaylı, a.g.e, s. 175.
[45] Halil İnalcık, (2005) "Osmanlı Bizanstan mı?", Bilim ve Ütopya, Sayı: 127 https://www.bilimveutopya.com.tr/osmanli-bizanstan-mi.
[46] Ortaylı, a.g.e, s. 174.

Hristiyanlıkla özdeşleşen Ortaçağ Avrupa'sının en temel özelliği, kendi içinde bütünleşik siyasi bir birlikten uzak olmasıdır. Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden itibaren Avrupa'daki kavimler 15 yüzyıl boyunca çoğunlukla birbirleri ile çatışmıştır. Ortaçağ'da İngiltere ile Fransa, Germenlerle Slavlar arasında büyük çatışmalar yaşanmıştır. Bu çatışmaların neticesinde Germen kavimleri Slavları Avrupa'nın doğusuna itmiştir. Polonya ile Almanya arasındaki ihtilaflar 12. yüzyıldan itibaren kurumsal bir niteliğe bürünmüştür. İspanya bölgesindeki halklardan Katalonlar ile İspanyollar arasındaki, İtalya ile kıtanın geneli arasındaki anlaşmazlıklar yüzyıllar boyunca süregelmiştir. Protestanlık ve Katoliklik arasında süregiden otuz yıl savaşları gibi din savaşları neticesinde Westphalia Barışı sağlanarak Avrupa'nın küçük devletleri arasında barış tesis edilmiştir. Westphalia barışı ile birlikte modern dönemin devletlerarasındaki ilişkilerin Roma sistemine göre oluşturulan hukuki zemini yürürlüğe konulmuştur. Bu anlaşma ile Osmanlı Devleti Batı sistemi ile ilk defa kurumsal ilişki kurmuştur. Bu bağlamda Sander; *"Belirli kurallara göre hareket eden ve aralarında düzenli ilişkiler bulunan parçaların (devletlerin) oluşturduğu bütün, Uluslararası sistem, bugün anladığımız anlamda Westphalia ile doğmuş sayılabilir."* demektedir. [47]

Modern Avrupa'nın kültürel inşasında ise İtalyan etkisi büyük önem atfedilen bir etki olmuştur. Gemicilik ve ticaret kültürünün gelişmiş olması sebebi ile bu yüksek kültür, İtalya'dan kıtanın kuzeyine yayılmıştır. Bu nedenle Modern Avrupa'ya ait Müzik, Dil vb. kültürel kurumların kurucusu İtalya kabul edilir. Sanayinin gelişimi sonrasında da İtalya'nın zengin Latin kültürü, Avrupa kıtasında gazetenin, borsanın icadı, ticaret odaları, muhasebe sistemi gibi gelişmeler İtalya kökenli olarak Avrupa'ya yayılmıştır.

2.1.3. Rönesans ve Aydınlanma

Kilise'nin ve ona bağlı siyasi kurumların mutlak iktidarı ile geçen Ortaçağ'da insanın konumu otorite karşısında hemen hiçbir hukuki özne niteliği bulunmayan bir

[47] Oral Sander, Siyasi Tarih, İmge Kitabevi, 2003. s.101.

noktada idi. Kilise'nin dini yorumuna dayalı engizisyon hukukunun kişi haklarını yok saydığı bu dönem hakkında yaygın değerlendirme oluşturmaktadır.

Rönesans hareketi ise insanı merkeze alan bir dünya görüşü oluşturma yolunda bir girişimdir. İsviçreli tarihçi Burkhard'ın deyişi ile *"Rönesans, insanın keşfedilmesidir"*. Edebiyat, Mimari, Heykeltıraş, Resim gibi alanlarda ilk olarak İtalya'da kendini gösteren bu akımın ortaya çıkışında Antik Mısır, Yunan ve Roma eserlerinin tercüme edilmesi; tabiata ve insana olan ilginin yoğunlaşması etkili olmuştur. Ortaçağ boyunca Doğu'ya düzenlenen haçlı seferlerinin arka planını oluşturan skolastik anlayışın çökmesi neticesinde dünyayı anlamlandırmak yönünde bağımsız bir anlayış ortaya çıkmaya ve kendini geliştirmeye başlamıştır. Bu yenilenme süreci dini alanda da kendini göstererek İncil'in Almancaya tercüme edilmesi ve Protestanlık anlayışının gelişmesi sonuçlarını ortaya çıkarmıştır. Rönesans entelektüelleri Kilise'nin sunduğu dünyanın kötü bir yer olduğu, insanın "ilk günah"ından bu dünyaya cezasını çekmek üzere geldiği şeklindeki paradigmaya karşın dünyayı yücelten, dünya ile barışık Roma kültürüne yönelmişlerdir. Bir başka açıdan, dünyadaki suçluluk duygusundan kurtulmuşlardır. Hocaoğlu'nun ifadeleri ile: *"Kilise doktrini bu dünyayı sadece 'ahireti kazanmak' amacıyla yaşanması gereken bir varlık alanı, … fani bir durak olarak telakki etmekteydi… Rönesans ile birlikte, bu dünyanın sevgisi meşru bir aşktır."* [48]

Bu noktada, Hristiyanlığın Avrupa'daki durumu problemli bir hale gelmiştir. Kilise'ye karşı yürütülen Rönesans eyleminin hedefinde Kilise ile birlikte esasında Hristiyanlık da yer almaktadır. Rönesans entelektüelleri ile Kilise doktrini birçok bakımdan açıkça çelişmektedir. Bu çelişkinin ortaya çıkardığı çok önemli sonuçlar bulunmaktadır. Rönesans paradigması ile Katolisizm arasındaki bu derin ihtilafın neticesinde aydınların bir kısmı Hristiyanlıkla bağını koparark ateist veya deist bir dünya görüşü benimsemiş, diğer taraftan ise dinin ve siyasal gücünün reforme edilmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Bir başka ifade ile Kilise ve Rönesans akımı arasında orta bir yol bulunmuştur. Hristiyanlıktaki Reformasyon'un vardığı nokta ise sonuç olarak

[48] Hocaoğlu, Laisizmden Milli Sekülerizme, Selçuk Yay. 1995, s. 110.

zamanla Sekülarizm veya Laisizmin ortaya çıkması olmuştur. Reform hareketleriyle birlikte aklın ve insanın öne çıktığı bu dönemin ardından Hristiyanlık karşısında daha köklü itirazların yer aldığı Aydınlanma hareketi ortaya çıkmıştır. Gökberk'in ifadesi ile;*"18. yüzyıl aydınlanmasının ana özelliği layik bir dünya görüşünü kendisine tam bir bilinçle temel yapmasıdır. Ortaçağın din ve Kilise'nin belirlediği kültürünü sona erdirecek akımını Reneissance başlatmıştı. 18. yüzyılda bu süreç en yüksek noktasına erişecektir."* [49]

Aydınlanma çağı, insanın dünyadaki yeri ve varlığının anlamı konusunda derin ve yoğun felsefi tartışmalar neticesinde yaşanan bir dönüşüm dönemini ifade etmektedir. En geniş çerçevede tartışılan bu köklü sorulara verilen yanıtların hayata geçirilmesi daha sonra toplumsal düzenin temelden değişimine yol açmış bir dönüşüm olarak değerlendirilmiştir. Avrupa'da Aydınlanma düşüncesine dayanarak siyasi ve kültürel yapı baştan aşağı değişime konu olmuş, Aydınlanma düşüncesinin birikimleri Fransız İhtilali ile hayata geçirilmiştir. Aydınlanma, bu dönemin büyük filozoflarından Kant'ın ifadeleriyle *"Kişinin kendi aklını kullanmaya cüret etmesi", "insanın kendi suçu ile düşmüş olduğu bir ergin olmama durumundan kurtulması"* [50] olarak tanımlanmıştır.

Aydınlanma, Avrupa kültür ve medeniyeti üzerinde kesin ve kalıcı etkiler bırakmıştır. Monarşiye ve Kilise egemenliğine dayalı sistemler yerini özgürlükçü, akılcı ve halk egemenliğine dayalı siyasi sistemlere bırakmıştır. Bugün Avrupa ve Batı değerleri olarak sahiplenilen ve Avrupa kimliğinin parçası olduğu vurgulanan akılcılık ve özgürlük düşünceleri bu dönemin ürünü ve halen Avrupa kültürünün temel taşı olduğu kabul edilmektedir. Hatta bu değerlerin nihai ve değişmez olduğu konusunda güçlü bir söylem bulunmaktadır. Bunların başında Fukuyama'nın Tarihin Sonu adıyla meşhur olan tezini dayandırdığı, Batı tipi Liberal Demokrasilerin nihai evrensel değer olarak tüm dünyaya biricik rol model olması görüşü bulunmaktadır. Aydınlanma çağında Felsefe, Doğa Bilimleri ve Sosyal Bilimlerde meydana gelen büyük gelişmeler Avrupa Toplumunun bugünkü yaşam tarzının ve dünya görüşünün temelini

[49] Macit Gökberk, Felsefe Tarihi, Remzi Kitabevi, s.328.
[50] Immanuel Kant, What is Enlightenment?, 1874.

oluşturmuştur. Hayat artık Kilisenin tartışılamaz doğrularına bağlı olmaktan çıkarak toplumsal varoluş Kilise'nin otoritesinden bağımsızlaşmıştır.

Bir bütün olarak Rönesans ve Aydınlanma çağlarından Avrupa kültürüne, medeniyetine ve kimliğine aktarılan mirasın temel unsurlarını özetlemek gerekirse dünyayı anlamada akılcılık, sosyal ve siyasi alanda özgürlük, devlet ve toplum hayatında laiklik ve seküler yaşam tarzı şeklinde sıralamak gerekmektedir. Hristiyanlık açısından Ortaçağlardan Aydınlanma çağına kadar olan süreci değerlendirmek gerekirse, Kilisenin skolastik din ve bilim yorumu akılcı gelişmeler karşısında güvenirliğini ve gücünü artık kaybetmiştir. Sekülerizme karşı siyasi egemenliğini de çok büyük ölçüde yitirmiş olan Hristiyanlık, Avrupa'da artık birinci derecede hakimiyet konumundan uzaklaşmıştır. Fakat tüm bu gelişmeler, Hristiyanlığın Avrupa'da sahneden bütünüyle çekildiği anlamına gelmemektedir. Tezimizin ilerleyen bölümlerinde Hristiyanlığın geride kalan derin etkilerinin Avrupa kimliği ve kültürü açısından ifade ettiği anlamın açıklanmasına çalışılacaktır.

2.1.4. Yakınçağ ve Modernite

Avrupa'da 15. yüzyılda kurulan milli karakterli devletlerde, 16. ve 17. yüzyıllar boyunca mutlaki monarşi yönetimleri iyice derinleşti. Bununla birlikte monarşiye dayalı yönetimleri kısıtlayan demokratik sistemin ilk adımlarının atıldığı çeşitli gelişmeler de ortaya çıkmıştır. 1215 tarihinde, "Magna Carta" adı verilen belgenin kral tarafından kabul edilmesi ile Aristokratlar yönetimde söz sahibi olmuştur. 1789'da ortaya çıkan Fransız ihtilali ise mutlakiyet sistemini sona erdirerek Avrupa'nın demokratik sisteme geçişi sürecinde dönüm noktası olmuştur. Fransız İhtilali, kazanımları Avrupa dışında tüm dünyaya yayılmış radikal bir dönüşüm olmuştur. Bu dönemde Avrupa'da milliyetçilik zirve noktasına ulaşmış ve Avrupa'da milli devletlerin egemenliğine dayalı bir siyasi sistem ortaya çıkmıştır. Hatta modern milliyetçilik akımları Fransız ihtilali ile tüm dünyaya yayılmıştır. Kilisenin egemenliği biçimsel olarak sona erdirilmiş, Laik yönetim anlayışı siyasi ve toplumsal sistemin temel taşlarından birisi haline gelmiştir. [51]

[51] Sander, Siyasi Tarih, İmge Kitabevi, 2003, s.185-195.

Siyasi olarak ortaya çıkan bu gelişmelerin yanı sıra, modern Avrupa'nın doğuşunda ekonomik ve toplumsal alanda çok derin etkiler ortaya çıkaran bir dizi gelişmenin başında ise sanayi devrimi yer almaktadır. Sanayi devrimi ile üretim patlaması yaşanmış, buna paralel olarak yeni hammadde kaynakları ve pazar arayışları ortaya çıkmıştır. Sömürgecilik hareketinin bu dönüşümler sonucunda ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Kırsal nüfusun kentlere akması sonucunda kentleşme dönüşümü yaşanmış ve işçi sınıfı ortaya çıkmıştır.

Bu dönüşüm dönemi Doğa Bilimleri ile Beşeri Bilimlerde çok kapsamlı sıçramaların yaşandığı bir tarihsel dönem olmuştur. Rönesans ile başlayan dünyevileşme hareketleri Aydınlanma Çağı'nda laik siyasetin temelini oluşturan fikirler tekamül etmiş ve nihayetinde Fransız İhtilali ile bugünkü Avrupa'nın ortaya çıkmasında esaslı etkiler yaratmıştır. Sonuç itibariyle Yakın Çağ'ı hazırlayan bu dönemden Avrupa kültür ve medeniyetine kalan başlıca değerler arasında, eşitlik ve özgürlük fikirleri, demokratik yönetim anlayışı, laik siyaset sistemi ve seküler yaşam yönelimleri akla gelmektedir. Bu dönem aynı zamanda milliyetçilik fikirlerinin geniş kitlelere nüfuz ederek milliyetçi hatta ırkçı akımların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bütün bu gelişmeler sonucunda yukarda özetlediğimiz unsurlar Avrupa kimliğinde önemli birer miras olarak yerlerini almış fakat Avrupa'da iki dünya savaşının önü alınamamıştır.

Avrupa devletleri, bir kısmı tarihte benzerine hiç rastlanmayan bu gelişmelerin mahsulü olan değerlerin üzerine, siyasi birleşme yolunda adımlar atarak bugünkü Avrupa Birliği'nin kuruluşuna ön ayak oldular. Bununla birlikte, Avrupa Birliği henüz tamamlanmamış, inşası devam eden bir projedir. Avrupa bir taraftan bürokratik ve yönetimsel kurumlarını inşa yolunda adımlar atmayı sürdürmektedir. Buna ilaveten bir Avrupalı kimliğini inşası gayretleri de öteden beri gündemdedir ve bazı etkin Avrupa çevreleri homojen bir Avrupalı yaratmak arzusundadır. Ne var ki, Avrupa'nın kültürel ve tarihi mirası içerisinde homojen bir Avrupa kimliği inşa etmeyi mümkün kılacak unsurlar bulunsa da, bunu olumsuz yönde etkileyecek temel faktörler de yer almaktadır. Avrupa kültür ve medeniyeti, kendi değerleri içerisinde bütünleşmenin tohumlarını barındırdığı gibi, bizatihi kendi bünyesinde ayrışmanın tohumlarını da barındırmaktadır.

2.2. Avrupa Kimliği ve Avrupa'nın Ötekileri

Kimliğin oluşumunun karmaşık bir süreç olduğu, bu alanda çalışma yapan düşünür ve yazarlarca ortaya konulmuş genel bir kabul niteliğindedir. Tüm zorluklarına rağmen bu bağlamda ortaya konulan görüşlerin ortak paydada buluşan unsurları konunun açıklığa kavuşması bakımından önemli sonuçlar elde edilmesini sağlamıştır. Kimlik kavramı lügatte benzerlik mefhumu üzerinden tarif edilse de, "mefhumu muhalif ilkesi" gereği kavramın muhtevasını asıl tayin eden unsur benzemezlik durumudur. Çünkü, benzerliğin tarifi ancak benzemezlik durumu ile mümkündür. Bu yaklaşım Maalouf'un *"Kimliğim beni başka hiç kimseye benzemez yapan şeydir"* [52] şeklindeki özlü ifadesinde kendisini bulmuştur. Kimlik kavramının anlam muhtevası bu benzemezlik durumundan hareketle "öteki" ile yakın ilişki içindedir.

Kimliğin hem bireysel düzeyde hem kolektif düzeyde oluşumu, rakip veya tehdit olarak algılanan bir öteki algısı ile sıkı sıkıya ilintilidir. Bir kişinin veya toplumun kendi kimliğini tanımlaması aynı zamanda onu diğer kimliklerden farklı kılan özelliklerini tanımlaması demektir. Kişinin veya toplumun başkalarıyla kurduğu her türlü ilişki onun benliğini oluşturmaktadır. Assmann'ın ifadesi ile *"çeşit olmaksızın birlik, başkaları olmaksızın benlik olmaz."* [53] Aynı şekilde Connolly, kimlik ve öteki arasındaki bu ilişkiyi, *"kimlik var olmak için farklılığa ihtiyaç duyar ve kendi kesinliğini güven altına almak için farklılığı ötekiliğe dönüştürür"*[54] şeklinde açıklamaktadır. Ötekiyle kurulan ilişki aynı zamanda farklılığın bilincine varılmasına da neden olur. Bu yönüyle, potansiyel bir tehdit ve çatışma kaynağı olarak "öteki", kolektif kimliğin kendini keşfetmesini sağlar. Bir başka ifade ile dışardakiler olmaksızın, içerdekiler olmaz. Dışardakiler ve içerdekiler arasındaki farklılık tarafların kendi benliklerinin de ortaya çıkmasını sağlamış olur. Hall, kimilerinin gözden kaçırdığı bu önemli hususu şu sert ifadelerle dile getirmiştir: *"Kimliği, aynı görünen, aynı hisseden, kendilerini aynı sayan insanlara bağlayan anlayış tam bir*

---

[52] Maalouf, a.g.e, s. 16.
[53] Jan Assmann, Kültürel Bellek, Eski Yüksek kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik s. 135.
[54] William E. Connolly, a.g.e, s. 93.

saçmalıktır. Kimlik bir süreç olarak, bir anlatı olarak, bir söylem olarak daima ötekinin konumundan anlatılır." [55]

Bu bağlamda, öteki ile kurulan ve benzerliğe değil farklılığa dayanan ilişkiyi, insanın iç dünyasından yola çıkarak açıklayan görüşlere de değinmek gerekmektedir. Bu yaklaşıma göre, yabancı olana yansıtılan kötü özellikler esasında bireyin kendi benliğinde var olan ve görmek istemediği, varlığından rahatsızlık duyduğu olumsuzlukların kendisidir. Örneğin Kristeva, *"Yabancı, aslında bizim dışımızda değil içimizdedir. Yabancı, kimliğimizin görmek istemediğimiz gizli yüzüdür."*[56] diyerek, kişinin kendi benliğindeki olumsuz ve bastırılmış özellikleri yabancı olana yansıttığını ifade etmektedir. Aynı şekilde Connolly'nin, kimliğin oluşumunu açıklamak üzere yaptığı *"ikinci kötülük sorunu"* kavramını hatırlayacak olursak; *"herhangi bir birey ya da bir grubun kimliğini, kendi kimliğindeki kötü ve akıldışı olarak görülen noktaları sergileyen ötekini tanımlayarak, güvence altına alma girişiminden doğan kötülüktür*" diyerek aynı bakış açısını sürdürmüştür. Bu yaklaşıma göre kişinin öteki ile kurduğu ilişki, bir bakıma kendi iç dünyasındaki olumsuzlukları yabancı olana yansıtmasına dayanmaktadır. Bu bakış açısı, kimliğin oluşumu ve öteki ile kurulan ilişkiyi anlama noktasında katkı sağlayıcı bir niteliktedir.

Bu çalışma boyunca etraflıca irdeleyeceğimiz üzere, Avrupa kimliğinin ortaya çıkışı da Avrupa'nın kendi ötekileri ile ilişkilenme biçimlerini irdelememizi gerektirir. İtalyan tarihçi Federico Chabod'a göre Avrupa kavramı, *"Avrupa olmayan şeyler tarafından inşa edilir ve hususi kimliğini bu Avrupa olmayan varlıklarla karşı karşıya gelmek suretiyle kazanır"*.[57] Avrupa kimliğinin şekillenmesinde bu karşıtlıklar belirleyici rol oynamış ve Avrupa'nın ötekileri bu şekilde kurgulanmıştır.

Avrupa'nın farklı tarihsel dönemlerinde Persler, Asyalılar, Afrikalılar, Araplar, Müslümanlar, Yahudiler vb. topluluklar Avrupa'nın ötekileri olagelmiştir. Avrupa kültürünün kökeni olarak kabul edilen ve seçkinlerce yönetilen küçük şehir

---

55 Stuart Hall, Eski ve Yeni Kimlikler, Eski ve Yeni Etniklikler, Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi, Bilim ve Sanat Yay. 1998, s. 72.
56 Julia Kristeva, Strangers to Ourselves. New York, Harvester Wheatsheaf, 1991, s:13-20.
57 Aktaran İbrahim Kalın, a.g.e, s.27.

devletlerinden oluşan Antik Yunan toplumuna göre Yunan olmayanlar "barbar" kabul edilmekte ve barbarların "doğal köle" oldukları varsayılmakta idi. Bu bakış açısı yüzyıllar boyunca Avrupa kültürünün benliğinin derinlerinde yatan faktörlerden birisi olmaya devam etmiştir. Çarpıcı bir örnek olarak, Batı kültürünün Antik dönemdeki önemli temsilcilerinden birisi olan Aristo'ya göre Asyalı toplumlar köle olmak için doğmuşlardır. Köle kabul edilen toplumlar zihinlerini kullanamayan yalnızca bedenlerini kullanabilen canlılar oldukları için onların evcil hayvandan bir farkı yoktur. Aristo ünlü Politika eserinde bu düşüncesini şu şekilde ifade etmektedir: *"Gerekli şeyleri önceden zekası sayesinde fark edebilen bir insan doğal olarak efendidir, tüm bunları beden gücüyle becerebilen bir insan ise doğal bakımdan köledir, yani yönetilendir. İşte bu yüzden şairler, köleler ile barbarların eşdeğer olduklarını vurgulamışlar ve Helenlerin barbarları yönetmesi gerekir demişlerdir".*[58]

Avrupalı devletlerin modern dönemde yürüttüğü sömürgecilik faaliyetlerinin arka planında bu zihinsel kodların etkili olduğunu söylemek gerekmektedir. Barbar kavramı, Avrupalı toplumların kendisini ayrıştıran ötekileri tanımlarken başvurduğu adeta bilinçaltını dışa vuran ortak bir etiket olarak kullanılmıştır. *"Grek kültürünün icat ettiği barbar tanımlaması on ikinci yüzyıldan on sekizinci yüzyıla kadar da din eksenli olarak yapılmış ve Hristiyan olmayanlar için kullanılmıştır."* [59]

William P. Atkinson Avrupa'da "öteki"nin kurgulanışı üzerine şu analizi yapmaktadır: *"Rönesans söyleminde ahlaki ve düşünsel çerçeve dini nitelikteydi. Avrupalı olmayan yabancıya "putperest", "kafir" ya da iblis denirdi. Aydınlanma döneminde Öteki'nin en belli başlı özelliği "cehalet" ve "boş inanç"tı. Ondokuzuncu yüzyılda ise modern antropolojinin doğumuyla, "ilkel olan", "gelişme" ya da evrimsel zaman açısından ifade ediliyordu."* [60] Bu önemli tespit Avrupa kültürlerindeki dışlayıcı, ötekileştirici benlik algısını ortaya koymasının yanı sıra bir başka mühim özelliğini daha ele vermektedir. Avrupalının tarihsel süreçte dönüşen kendi kimlik tanımına göre kendi ötekilerini isimlendirme biçimleri de değişmektedir. Hristiyan

[58] Aristoteles, Politika, Say yay. 2017 s. 24.
[59] Edibe Sözen, Demir Kafesten Plastiğe Kimliklerimiz, 1999, s.24.
[60] Aktaran: Morley- Robins, a.g.e, s. 24. Krş.: William P. Atkinson, Understanding Ethnographic Texts, Londra, 1992 s. 40

Ortaçağ'da kafir olarak gördüğü kendi ötekilerini, aydınlanma döneminde cahil olarak tanımlamış, modern dönemde ise ilkel veya gelişme evresinde olmakla etiketlemiştir. Bu tarihsel dönemler boyunca çevresindeki ötekiler büyük ölçüde aynı toplumlar olarak kaldığı halde, – bunun önemli bir istisnası çeşitli dönemlerde yaşanan Türk göçleri olabilir – onları sürekli değişen terimler kullanılarak nitelendirilmesi, Avrupa'nın ötekilerinin rasyonel olmayan bir şekilde inşa edildiğinin göstergesidir.

Said'in çığır açan ünlü eserinde bu durum etraflı olarak ele alınmış ve Avrupa kimliğinin oluşumunda ötekinin rolü hakkında şu tespitlere yer verilmiştir: *"Şark, Avrupa'nın sadece komşusu değildir; Avrupa'nın en büyük, en zengin, en eski sömürgelerinin mekanı, uygarlıkları ile dillerinin kaynağı, kültürel rakibi, en sık, en yinelenen Öteki imgelerinden biridir. Ayrıca Şark onun karşıt imgesi, düşüncesi, kimliği, deneyimi olarak Avrupa'nın tanımlanmasına yardımcı olmuştur. Şark, Avrupa'nın maddi uygarlığı ile kültürünün bütünleyici bir parçasıdır. Avrupa kültürünün gücünü ve kimliğini, kendini bir tür ikamesi, hatta yer altı benliği olan Şark karşısında konumlandırarak kazanmış olduğu da gösterilmeye çalışılacak".*[61] Denys Hay ise, *"Avrupa fikri"* dediği şeyi; *"Avrupalı olmayan "öteki" karşısında "biz" Avrupalıların kimliğini belirleyen ortak düşünce"* şeklinde tanımlamaktadır. Avrupalı olmayan diğer halklarla, kültürlerle karşılaştığında Avrupalı kimliğinin diğerlerinden üstün olduğu anlayışı da söz edilen Avrupa fikrinin bir parçasıdır.[62]

Avrupalı, kendisi dışındaki kültür ve kimliklerle yürüttüğü ilişkilerde sürekli biçimde kendini üstün bire konuma yerleştirmiştir. Said'in, Şarkiyatçılık olarak tanımladığı bu tutum Batı'nın Doğu üzerine hakimiyet kurmak ve onun amiri olmak için bulduğu bir yoldur. Avrupa'da modern çağlarda eşitlikçilik üzerine kurulu felsefenin öncülerinden birisi olan Marx'ın Asya toplumları hakkında *"onlar kendilerini temsil edemezler, temsil edilmeleri gerekir"* [63] şeklindeki ifadesi Avrupa dışı kültürlere karşı üstünlüğe dayalı bakış açısını ortaya koymaktadır.

---

[61] Edward W. Said, Şarkiyatçılık, Metis yay. 2004 s. 11-13.
[62] Aktaran: Said, a.g.e, s. 16.
[63] Aktaran: Said, a.g.e, s. 30.

Günümüzden başka bir örnek vermek gerekirse, İngiltere'nin ünlü başbakanlarından Thatcher, 1988 yılında Bruges'de yaptığı itiraf niteliğindeki konuşmada, Avrupa'nın sömürgecilikten gelen ortak tarihini hatırlatır ve şöyle devam eder: *"Oysa bugün bizim açımızdan kesinlikle bizi en çok etkileyen şey ortak deneyimimizdir. Örneğin, Avrupalıların dünyanın pek çok yerini nasıl keşfettiği ve sömürgeleştirildiği - ve evet, özür dilemeden - medenileştirdiği, olağanüstü bir yeteneğin, becerinin ve cesaretin öyküsüdür."* [64]

Henüz soğuk savaşın devam ettiği yıllarda Barraclough, Avrupalı kimliğinin karşıt topluluklar ile açıklanabileceğini şu şekilde ifade etmiştir; *"Geçmişte Avrupa Birliği sorununu perdeleyen belirsizliklerden biri, her şeyden önce, Birinci Haçlı devrinden bu yana geçerlilikte olan Avrupa'yı başka bir şeye karşı duyduğu düşmanlık ya da tepkiyle tanımlama eğilimi olmuştur. Bu başka bir şey Yunanlılar, Araplar ya da Türkler olabilir; bu rolü İngiltere birkaç kez oynamıştır. Bugünse Sovyetler Birliği oynamaktadır."*[65] Avrupa kimliğinin oluşum süreci çevresel koşullara bağlı olarak Antik Yunandan modern Avrupa'ya kadar her dönemde, kendisini çevresindeki ötekilere göre inşa etme süreci olarak görünmektedir.

Böylelikle bu bölümde Avrupa kavramını, Avrupa kimliğinin içinden geçtiği tarihsel süreçler boyunca edindiği veya terk ettiği unsurları, Avrupalı toplulukların ötekileri ile ilişki kurma biçimlerini özetledikten sonra, çalışmanın bundan sonraki bölümünde Avrupa kimliğinin temel bileşenlerine biraz daha yakından bakmaya çalışacağız. Avrupa'nın din ve milliyete dayalı kimlik unsurlarının Avrupa bütünleşmesi sürecinde oynayacağı rolü irdelemeye gayret edeceğiz.

---

[64] Margaret Theatcher, Speech to Collage of Europe 30.04.2019 https://www.margaretthatcher.org/document/107332,1988.

[65] Geoffrey Barraclough, European Unity in Thought and Action, Oxford, 1963, s. 53.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. AVRUPA KİMLİĞİ İNŞASI

3.1. Avrupa Kimliği ve Avrupa Bütünleşmesi

Avrupa kıtasının birleştirilmesi konusunda eskiden beri süregelen iki görüş Avrofiller (Europhil, pro-Avrupa) ile Avro-kuşkucular (Euro-sceptic, anti-Avrupa) şeklinde adlandırılmaktadır. Bu iki cenah arasında tartışmaya konu olmuş önemli konular bulunmaktadır. Genel bir ifade ile Avrofiller, Avrupa'nın federal bir devlet olarak yeniden yaratılmasını ve böylelikle Avrupa'daki katliamlarla dolu bin yıllık çekişmeye, yirminci yüzyıldaki türden kırımlara neden olan milliyetçilik savaşlarına son verilmesini savunmuşlardır. Bu şekilde Avrupa'nın dünya sahnesinde yeniden büyük güç olarak döneceğini, Avrupa halklarının serbest piyasaların işleyişi üzerinden kendi sınırları içinde rakipsiz bir refah ortamı oluşturacağını savunmuşlardır. Buna mukabil, Avro-kuşkucular ise Avrupa Birliği projesinin altında soğuk savaş gibi konjonktürel sebeplerin yer aldığını, Sovyet gücüne karşı koymak için oluşturulduğunu, birleşme projesinin küçük Avrupa devletleri aleyhine işleyeceğini, kültürel ve siyasi açıdan birleşmenin dışlayıcı sonuçları olacağını, milli egemenliği ve milli devleti çözeceğini öne sürerek Avrupa Bütünleşmesine kuşkulu yaklaşmışlardır.[66]

Avrupa bütünleşmesi konusundaki bu tartışmaya daha yakından bakıldığında asıl konunun ulusal kimlikler, etnisite, kültür, milliyetçilik gibi temalar üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Avrupa'nın birleştirilmesi görüşünü savunanlar; Avrupa'daki iş dünyasının yönelimlerinin, genç kuşakların desteğinin yanı sıra, etkin liderlik ve iyi tasarlanmış kurumlar oluşturulması halinde koşulların birleşmeye elverişli olduğunu öne sürmektedirler. Tarafsız ve kapsayıcı bir Avrupa Birliği bürokrasisi, Avrupa Komisyonu, piyasaların ve insan haklarının güvencede olduğu hukuki bir düzenin sağlandığı bir "kurumlar Avrupası"nın Avrupa bütünleşmesini sağlayacağını öne sürerler. Avro-şüpheciler ise, Avrupa'nın bürokratik düzeyde bile bütünleşme şansının düşük olduğuna, yükselen milliyetçilik dalgalarının Avrupa

[66] Anthony D. Smith, a.g.e. s.136

projesine sürekli ve kalıcı olarak zarar verdiğine vurgu yaparlar. Avrupa çapında etkin bir yönetim düzeninin, kurumlar ağının kurulmuş olmasının dahi, hakiki bir Avrupa birliğinin yaratılmasında işe yaramayacağını savunurlar. [67]

Avrupa kıtasına mahsus ortak bazı kimlik unsurları bulunabilirse de bu unsurların dahi ulusal farklılıklarla bir anlam taşıdığını, onun özgün karakterinin bu ulusal ayrışma ile birlikte ortaya çıktığını savunan başka bir söylem daha bulunmaktadır ki, bunu da Avrupa bütünleşmesi karşısındaki bloğun güçlü bir tezahürü olarak kabul etmek gerekmektedir. T. S. Eliot'ın: *"Avrupa kültürü dediğimiz zaman çeşitli ulusal kültürler içinde keşfedebileceğimiz kimlikleri kastederiz. Bu ülkeler özdeşleştirilirse Avrupa kültürü diye bir şey kalmaz"* ifadesi, bu yaklaşımın iyi bir özeti olarak görülebilir. [68]

Avrupa'yı bütünleştirme düşüncesini de kendi içerisinde iki grupta değerlendirmek mümkündür. Birincisi, Avrupa'nın mevcut ulusal kimliklerini muhafaza ederek gerçekleştirilecek bir siyasi bütünleştirmeyi ifade etmekte; ikincisi ise ulusal kimlikleri tek bir potada eriterek çok daha kapsamlı bir düzeyde uluslar-üstü bir bütünleşme öngörmektedir. Avrupa bütünleşmesi düşüncesinde felsefi ve tarihi bakımdan daha etkili olan düşünce uluslar üstü nitelikte olanıdır. Bu durum, Hocaoğlu'nun ifadelerinde şu şekilde yer bulmuştur: *""BDA'cılar,(Birleşik Devletler Avrupası) AB'nin nihâî safhasının, ulus-devletlerden oluşmuş siyâsî bir birlik olması gerektiği fikrini müdâfaa ederken, ABD'ciler ise, (Avrupa Birleşik Devletleri) tam aksine, AB'nin, hâl-i hâzırda mevcut olan ulus-devletleri potasında eritecek olan çok daha geniş çaplı ve çok daha kapsamlı bir siyasî birlik, bir "uluslar-üstü devlet" olması gerektiği fikrindedirler. J. Chirac tarafından ortaya atılan "BDA" tezi, tarihî olarak ikincisine göre daha gençtir ve esas olarak da, ikinci tezi daha ısrarla müdâfaa eden Almanya'ya karşı geliştirilmiş tepkici (reaktif) bir tezdir. ABD tezi ise, hem tarihî derinliği ve hem de felsefî altyapısı bakımından birincisine göre çok daha bâriz*

[67] Anthony D. Smith, a.g.e, s. 136-138
[68] Aktaran Morley - Robins, a.g.e, s .41

üstünlüklere sâhip olduğu gibi AB'nin gelişme süreci bakımından da daha baskın bir konumda olan bir aktif tezdir. Esâsen, AB'yi yaratan da bu tezdir." [69]

Avrupa'nın yalnızca ekonomik ve siyasi kurumlar düzeyinde bütünleştirilmesini savunan yaklaşımlar ile Avrupa bütünleşmesine temelden karşı çıkan görüşlerin ortak paydasında milli kimlik meselesinin yer aldığı anlaşılmaktadır. Yani, bütünleşmeye temelden karşı çıkan yaklaşımlar milli kimliğin muhafazası endişesi ile hareket ederken, ekonomik ve siyasi alanlarla sınırlı bir bütünleşmeyi öngören yaklaşımlar da, paralel biçimde milli kimlikleri muhafaza ederek gerçekleştirilebilecek bir bütünleşmenin yollarını aramaktadır. Avrupa'yı uluslar üstü bir düzeyde, ortak bir kimlik etrafında gerçek anlamda derinlemesine bütünleştirme düşüncesi ise bu iki görüşün tam aksine bir konumda yer almaktadır. Onlara göre kimlik düzeyinde homojen bir toplumsal bütünleşme olmaksızın, yalnızca ekonomik düzeyde gerçekleştirilecek bir bütünleşme gerçek anlamda bir bütünleşme olmayacaktır. Gerçek bir Avrupa bütünleşmesi muhakkak surette kimlik düzeyinde bir bütünleşmeyi zorunlu kılmaktadır. Yine Hocaoğlu'nun ifadeleri ile bu yolda ilerleyen Avrupa Birliği projesi şu şekilde tarif edilmiştir; *""Avrupa Birleşik Devletleri" hedefine yönelmiş bulunan Avrupa Birliği'nin bu konudaki hedefi de, üye ülkelerin millî kimliklerini - millî devletlerin ve milletlerin teşekkül sürecinde aşîret ve benzeri primordial (ilksel) kimliklerin daha yüksek ve daha mütekâmil "millet" kimliğinin potasında eritilmesi gibi - zaman içerisinde bir alt-kimlik düzeyine indirgeyecek ve belirleyici tek kimlik olacak olan "Avrupalılık" kimliğinin çekirdeğini oluşturacak "Avrupa Adamı" (Homo Europeanus) projesidir."* [70]

Milli kimliklerin göstereceği direnç sebebi ile Avrupa'nın gerçek anlamda bütünleşebilme ihtimaline olumsuz yaklaşan düşünürlerin yanı sıra, milli kimliklerin tarihsel bakımdan çözülmekte olduğunu, ulus-ötesi yeni bir toplum yapısının ortaya çıktığını öne süren kimi yaklaşımlar da bulunmaktadır. Ulus Devletin işlerliğini yitirdiğini ve geleceğinin bulunmadığını varsayan bu yaklaşım, Avrupa'nın ulus-ötesi

---

[69] Durmuş Hocaoğlu, "AB hakkında kısa bir değerlendirme", 30/04/2019 http://www.durmushocaoglu.com/dh/yazi.asp?yid=4935906

[70] Durmuş Hocaoğlu, a.g.m.

bir toplum yapısı ile ortak bir kimlik etrafında bütünleşmesi gerektiğini öne sürmektedirler. Bu yaklaşımın en önemli temsilcisi olan Habermas'a göre küreselleşmenin ve kitle iletişiminin açık bir tehdidi altında bulunan tek tipleştirici Ulus Devlet sistemi yerini kültürel çoğulculuğa ve iletişime dayalı ulus-ötesi bir sisteme bırakmaktadır. Bu koşullar altında Habermas'a göre Avrupa Birliği, milli kimliği terk etmek suretiyle meydana gelmekte olan ulus-ötesi bir aidiyete göre teşekkül etmelidir: *"Avrupa halkları, birbirlerine gerçekten bağlayan ortak bir geçmişe sahiptirler; her iki Dünya Savaşı'nın yarattığı felaketler sonucunda, milliyetçi dışlama mekanizmalarının kök saldığı zihniyetlerden artık kurtulmaları gerektiğini öğrenmişlerdir. O halde, siyasî-kültürel anlamda birbirine aitlik bilinci neden gelişmesin ki? Kaldı ki herkes, artık dünya tarihinde önemli yeri olan ortak geleneklerin arkasındaki geniş kültürün ve son yıllarda Avrupa Topluluğu'nun ekonomik başarısıyla ortaya çıkan ortak çıkarların ve iletişim yoğunluğunun bilincindedir."* [71] Habermas'a göre Avrupalılar, iki dünya savaşının yol açtığı felaketler neticesinde milli kimlik duygusunun yol açtığı dışlayıcı etkinin olumsuzluklarını öğrenmiş durumdadırlar. Buna bağlı olarak, milli kimlikleri aşmak suretiyle ulus-ötesi yeni bir aidiyet bilinci ortaya çıkmaktadır.

Habermas'ın düşüncesinde Avrupa Birliği'nin ulus-ötesi bu yeni toplumsal yapısı, herhangi bir Avrupa halkının alt katmanından değil, tüm Avrupa'yı kapsayan ortak siyasi bir kültür içerisinden çıkacaktır. Bunun devamında Habermas, Avrupa Birliği'nin yönetimsel mekanizmalarının ortaya çıkışının da şu şekilde olması gerektiğini belirmektedir: *"aynı çıkarı güden derneklerin, devletsel olmayan kuruluşların, vatandaş inisiyatifi ve hareketlerinin yer aldığı sivil bir toplumun üstelendiği; ayrıca, siyasî partilerin doğrudan Avrupa kuruluşlarının kararlarına yanıt verebilmesine ortam hazırlayan ve fraksiyon ittifaklığı ötesinde bir Avrupa partiler sistemine doğru bir gelişmeyi sağlayabilecek arenalarda yer alabilen, siyasî bir kamuoyu yapılanmasını gerektirmektedir."* [72]

---

[71] Jürgen Habermas, Siyaset Kuramı Yazıları, YKY Yay., İstanbul, 2012, s.60.
[72] Habermas, a.g.e., s. 62.

Avrupa bütünleşmesini milli kimlikten sıyrılmış ortak yeni bir kimlik etrafında kurgulayan Habermas, milli kimlik ile Avrupalı kimliğinin çelişkili bir durum arz ettiğini açıkça ortaya koymaktadır. Milli kimliğin muhafaza edilmesi çekincesiyle Avrupa bütünleşmesine şüpheli yaklaşan söylemlerle örtüşen bir şekilde Habermas da milli kimliğin ortadan kalkmış olması nedeni ile Avrupa bütünleşmesinin önünün açık olduğu fikrini dile getirmektedir. Bir başka ifade ile Avrupa bütünleşmesine karşı çıkan ve taraf olan görüşler, milli kimliğin ve Avrupalı kimliğinin bir arada olmasının çelişkili olduğu hususunda görüş birliği sağlamaktadırlar. Aralarında ihtilafa yol açan husus, milli kimliğin mi yoksa Avrupalı kimliğinin mi ön plana çıkmakta olduğu veya çıkması gerektiği konusundadır. Bu noktada, Habermas'ın temsil ettiği Avrupa bütünleşmesi modeli milli kimliklerin geçerliliğini yitirdiği, dışlayıcı bir nitelikte olduğu, geçmişte felaketlere yol açtığı; bu sebeplerle gelecekte var olmayacağı varsayımlarına dayanmaktadır. Bu yaklaşım açısından kötücül bir konumda bulunan milli kimliğin ortadan kalkmasının Avrupa'nın arzu edilen geleceği bakımından olumlu bir şey olduğunu kabul etmek gerekmektedir.

Avrupa Birliği'nin nihai amacı olarak tanımlanan Avrupa kimliği ideali, bu muhtevasıyla bugüne kadar hiçbir zaman varlık kazanmamıştır. Avrupa'nın tek bir bayrak, yani tek bir kimlik altında toplanması bugüne kadar hiç görülmemiş bir olaydır. Dolayısı ile Avrupa kimliğinin halihazırdaki gerçekliği, proje olarak hedeflenen Avrupa kimliğinden daha ötede bir şeye tekabül etmektedir. Dolayısıyla, Avrupa bütünleşmesi adım adım inşa edilen zorlu bir süreçtir.

İşte bu noktada Avrupa kimliğinin mahiyetini, Avrupa'daki ulusal kimliklerle olan ilişkisini, inşa edilebilme imkanını, geçmişten devralınan tarihi unsurlarını tanımlamak gerekmektedir. Kültürler ve kolektif kimlikler, tezimizin birinci bölümünde yer alan Kimlik Kavramının Tanımı ve Doğası başlığı altında ele alınmış olan, ortak bir miras, kurucu bir siyasi mit, derin bir siyasi ve kültürel gelenek, değerler ve semboller üzerine kurulabilir. Bu durumda odaklanılması gereken şey, Avrupa'da karşımıza çıkan toplumsal aidiyetlerin ve kültürel bağların hangi unsurlardan oluştuğunu ve bu unsurların ne ölçüde ortak değerlere ve ne ölçüde yerel değerlere atıfta bulunduğudur. "Avrupa Kimliği"ni oluşturan unsurları tanımlamanın yaygın kabul görecek şekilde ve kolayca başarılabilir bir mesele olmadığı açıktır. Buna

ilaveten Avrupalılık aidiyeti ile milli aidiyetin mevcut ve gelecekteki muhtemel konumlarının tespit edilmesi gerekmektedir.

Daha önce örneklerine yer verdiğimiz "Avrupa Kimliği" tanımlamalarında göze çarpan hususlardan birisi de Avrupa'nın iki katmanlı kimlik yapısının çok genel bir düzeyde kabul görmüş olmasıdır. İster birleşme taraftarı, isterse birleşmeye kuşkulu yaklaşanlardan olsun, Avrupa kimliğinden söz edenlerin önemli bir bölümü, Avrupa'da birinci düzeyde ulusal kimliklerin yer aldığını; Avrupa kimliğinin ise kuşatıcı bir üst kimlik olarak tanımlandığı kabul etmektedirler. Örneğin Dinç, bu konuda şu ifadeleri kullanmıştır: *"İçerden veya çok yakından bakıldığında aralarında çok büyük farklılıklar görülen Avrupalılar, Alman, İngiliz, Fransız diye ayrışırken, belirli uzaklıklardan 'Avrupalı' çatı tanımlaması altına girebilmektedirler... Avrupa Kimliği, tanım gereği, milli kimliklerin daha üstünde ve Avrupa çapında paylaşılan 'şeyler' üzerinde yükselmiştir, yükselecektir."*[73] Esas itibariyle bu hususlaki tartışmalar, çoğul nitelikli milli kimlikler ile ortak bir üst kimlik mahiyetindeki Avrupa kimliği arasındaki ilişkinin ne şekilde algılandığı ile ilgilidir. Bir başka ifade ile Pan-Avrupa yönelimini paylaşanlar, "Avrupa insanı" üzerinde Avrupa kimliğinin daha ön planda ve belirleyici olduğu düşüncesine dayanırken Pan-Avrupa fikrine şüpheyle yaklaşanlar, milli kimliklerin daha belirleyici olduğu, daha temel bir önem taşıdığı kabulüne dayanmaktadır. Avrupa'nın birleşme imkanından söz edenler esas olarak milli kimliklerin bir üst kimlik içinde eritilmesinden söz etmektedirler denilebilir. Smith'in ifadesi ile: *"Avrupa'nın birliği büyüdükçe her bir üye milli devletin milli kimliği küçülecektir."* [74] Avrupalı kimliği ile milli kimlik arasındaki çelişki konusunda Smith şöyle devam etmektedir: *"Avrupa çapında millet ve milli devletten bir üst Avrupalı kimliğine doğru orantılı bir popüler algılamalar, duygular ve tutumlar evrimi gerçekleşene kadar bunlar halk düzeyinde hakiki bir Avrupa Birliğinin yaratılmasında işe yaramazlar. Eğer bir gün ortaya çıkarsa geleceğin Avrupası milli sadakat ve kimliklerin yanında duracak, hatta onların yerini alacak bir Avrupa idealinin kitlesel biçimde kimlik edinilmesiyle ve yurttaşların bağlılıklarını bu Avrupa idealine*

[73] Cengiz Dinç, (2011), "Avrupa Kimliği: Çatışan Perspektifler, Güncel Değerlendirmeler ve Endişeler", Akademik Bakış, Sayı:9 s.34.
[74] Smith, a.g.e, s.136.

yönelmesiyle şekillenecektir; öyle ki, Avrupa kıtasının çok sayıda sakini kendilerini öncelikle ve en başta 'Avrupalı' kabul etmekle kalmayacak, bu ideal uğruna fedakarlıkta bulunmaya hazır olacaktır."

Avrupa Birliği'nin ekonomik bütünleşme konusunda başarılı olduğunu ancak siyasi bütünleşme konusunda açıkça başarısız olduğunu dile getiren Gürkaynak da doğal olarak bu başarısızlığın milli kimlik meselesinden kaynaklandığını ifade etmektedir: *"AB'nin siyasi bütünleşmesi; üye ülkelerin ulusallıklarından (nationality) ve egemenliklerinden vazgeçememeleri nedeniyle, altmış yıldır arzu edilen seviyeye ulaşamamıştır. Çünkü AB'yi oluşturan ülkeler kendi ulusallıklarını bir tarafa bırakacak -AB şemsiyesi altında bir araya gelmede- yeterli irade gösterememekte, çaba harcamamakta ve heyecan duymamaktadırlar. Örneğin 9 Mayıs'ta AB üyesi Avrupalılar kendilerini diğer günlerden daha fazla ya da daha az Avrupalı hissetmemektedirler ve Avrupa çapında -bu günün resmi olarak AB'nin kuruluş günü olması nedeniyle- kutlanması gereken, hatırlanmaya değer bir gün olduğu üzerinde ortak bir anlayış bulunmamaktadır."* [75] Gürkaynak, *"Ulusçuluk ve Bütünleşme Paradoksu"* şeklinde kavramsallaştırdığı bu sorunu müstakil olarak değerlendirdiği başka bir çalışmasında irdelemeye şöyle devam etmiştir: *"AB'yi oluşturan devletler çok farklı ulusallıklardan meydana gelmektedirler ve AB ideali konusunda hevesli olanlarla birlikte, çekingen ve tutuculuk yaşayan devletler ve toplumlar da bulunmaktadır. Bunları aynı ideal uğruna bir potada eriterek bütünleştirmenin bir yolu da kendi ulusallıklarından vazgeçerek, bir üst kimlik olarak AB ulusçuluğunu benimsemelerinden geçmektedir."* [76] Çok sayıda buna benzer değerlendirmelere atıfta bulunmak mümkün olduğu halde Avrupa'nın kimlik düzeyinde bütünleşmesinin milli kimlikleri çözeceği konusunda esasen bir tartışma bulunmamaktadır. Avrupa'yı tam bir bütünleşmeye zorlayanlar da, kısıtlı bir bütünleşme ideali ile yetinenler de, bütünleşmeye temelden direnenler de, kültürel bir bütünleşmenin milli kimliği erozyona uğratacağının farkındadırlar. Ancak, tartışma milli kimliğin çözülmesini

[75] Muharrem Gürkaynak, 'Avrupa Birliği İnanç Temelli bir bütünleşme mi?' Tirana-Albania: First International Conference on Humanities "The Spiritual Quest in Humanities" Proceedings Book, s.446.

[76] Muharrem Gürkaynak, (2011) "Avrupa Birliği'nin Ulusçuluk ve Bütünleşme Paradoksu", SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık, Sayı: 24 s.9.

kabullenip kabullenmeme noktasında ortaya çıkmaktadır. Her ne kadar Avrupa Birliği kurumları ve politika yapıcıları bir yandan Avrupa'nın kültürel ve ulusal çeşitliliğini koruma yönünde ifadelere yer verseler de; ortaya konulan ortak parasal, mali ve yönetimsel politika ve kurumlar açıkça milli egemenlikleri yıpratmaktadır. Tezimizin dördüncü bölümünde ulusal kimliklerin çözülmesi konusu daha detaylı olarak ele alınacaktır.

Birbirleri ile yüzyıllar boyunca çatışma içinde biçimlenmiş milli kimliklerin yanı sıra Avrupa'da Avrupalı kimliği de kısa sayılmayacak bir tarihsel dönem boyunca mevcut olmuştur. Bu durumda Avrupalı dediğimiz kimlik tanımı zorunlu olarak muhtevasında en azından alt milli kimlikleri de barındırmaktadır. 16. yüzyıldan itibaren Avrupalılarca dünya haritaları Avrupa merkezli olarak çizilmiştir. Coğrafi anlamda Doğu ve Batı adlandırmaları Avrupa merkeze alınarak tayin edilmiştir. Avrupa'nın siyasi birliği fikir olarak Roma'ya kadar eski tarihlere dayandırılabilecekken, fiilen Kutsal Roma Germen İmparatorluğu ile bir defa daha 16. yüzyılda vuku bulduğu kabul edilmektedir. Bu dönemde Fransa Kralı IV. Henri'nin dış politikasının bir çeşit Avrupa Birleşik Devletleri amacına yönelik olduğu dile getirilmektedir. Timur'un da ifade ettiği üzere, IV. Henri'nin ünlü başbakanı Sully'nin anılarında ona atfettiği Büyük Tasarı (Grand Design) bu tezin temelini teşkil etmektedir. Bu tasarıya göre IV. Henri, Avrupa'da Habsburg Hanedanı'nın hegemonyasına son verecek ve Avrupa'yı eşit statüde ve birbirine saygılı devletler topluluğu haline getirecekti.[77]

Avrupa'nın tarihine bakıldığında Avrupa'nın siyasi olarak birleşmesi girişimine örnek oluşturduğu ileri sürülen başka örnekler bulmak da mümkündür. Günümüzde Avrupa bütünleşmesini savunanların ve Avrupa Birliği'nin kurucu önderlerinin çıkış noktaları, geçmişteki bu siyasi birleşmelerin yüksek bir düzeyde ve kalıcı olarak tekrar hayata geçirilmesini sağlama arzusudur. Avrupa bütünleşmesini savunanlar açısından onların teklif ettikleri bütünleşme modeli türedi bir şey değil, geçmişte çeşitli defalar başarılı olmuş bir uygulamadır. Bu bakımdan geçmişte hiç

[77] Taner Timur, Mutlak Monarşi ve Fransız Devrimi, Yordam Kitap Yay., 2017 s. 152.

örneği yaşanmamış yeni bir teklif ortaya koyuyor değillerdir. Bilakis, geçmişte Avrupa'yı bir bütünsel siyasi mekanizma haline getiren etkenlerin her zaman için Avrupa'da mevcut olduğunu, aynı koşulların kalıcı olarak sağlanması halinde Avrupa'nın kalıcı olarak bütünleşebileceğini savunmaktadırlar. Günümüzde Avrupa Birliği'nin elli yılı aşkın süredir varlığını sürdürerek ortak bir siyasi yapı hüviyeti göstermesi bu yaklaşımı ciddi ölçüde destekleyen bir veri olarak kabul edilebilir.

Bununla birlikte, kısa sayılmayacak bir geçmişe yayılan Avrupalılık ruhu, Avrupalıların birbirleri ile amansız şekilde çatışmalarına engel olmamıştır. Avrupalılar arasında mezhep ve etnisite temelli savaşlar ve ayrışmalar, bu Avrupalılık ruhu ile bir arada varlığını devam ettirmiş; ortak Avrupalılık aidiyeti Avrupalılar arasında dini ve milli kaynaklı çatışmaların yaşanmasına engel olmamıştır. Hatta öyle ki, tarihin hemen her devrinde, her toplumda din ve milliyet savaşları görülmüş olmasına karşın, Avrupa'da milli devletlerin ortaya çıkmasına ve bugünkü sınırlarının belirlenmesine yol açan savaşlar dünyanın geri kalanındaki savaşlardan çok daha şiddetli ve bedeli çok daha ağır savaşlar olmuştur. Ortaylı, Avrupa'nın milliyetçilik ile anılan bu savaşları hakkında şu ifadeleri kullanır: *"Avrupa yeryüzünde milli devletlerin teşekkülü ve bundan mütevellit milliyetçi savaşların kıtası olarak bilinir. Bu durum çok yakın zamana kadar devam etmiş ve hiçbir yerde oradaki kadar şiddetli savaşlar olamamıştır. Gene dünyanın muhtelif yerlerinde, bilhassa 19. Asırda, bu kıtanın çıkardığı emperyalist savaşları, tarihteki diğer sayısız fetih savaşları ile bir tutmamızın bir anlamı yoktur."* [78]

Avrupalılık fikri veya Avrupalılık ruhu bütün Ortaçağ ve Yakın Çağ boyunca var olmuş olsa da, Avrupa'da eşi benzeri görülmemiş milliyetçi savaşların ortaya çıkmasına hiçbir şekilde mani olmamıştır. Üstelik Avrupa'da gelişen milliyetçi akımların etkisi, Avrupa ile sınırlı kalmamış, etkisi dünya çapında yayılarak tarihin görmediği türden savaşlara ve başka birtakım sonuçlara yol açmıştır. Fransa merkezli olarak Avrupa'da ortaya çıkan modern milliyetçilik anlayışının dünya üzerinde milliyetçiliğin en kristalize versiyonu olduğu ileri sürülmüştür. [79]

---

[78] Ortaylı, a.g.e, s. 190.
[79] Gürkaynak, a.g.m. s.5.

Bilindiği üzere, milliyetçiliği tümüyle Fransız İhtilali ile ortaya çıkan modern bir fenomen sayan yaklaşım, Avrupa'yı "ortak Avrupa ruhu"nun coğrafyası olarak değil, milliyetçiliğin anavatanı olarak tanımlamaktadır. Avrupa ve Asya kıtasında hüküm süren Avusturya-Macaristan, Osmanlı gibi geleneksel çok uluslu imparatorluklar Avrupa menşeli milliyetçilik akımlarının kendi topraklarına sirayet etmesi ile parçalanmışlar ve ulusal devletlere ayrışmışlardır. Ulus devlet modeli olarak dünya üzerinde neredeyse kendisini gerçekleştirmediği coğrafya ve kültür kalmamış bulunan bu akımın kaynağı Avrupa kültürü, düşüncesi ve siyasi faaliyetleridir. Halen çok büyük ölçüde geçerliliğini koruyan dünya siyasi sisteminin dayandığı ulus devlet sistemi, Avrupa'ya ait bir modeldir. Çağdaş dünyada ortaya çıkan formu ile milliyetçilik düşüncesi, üzerinde doğduğu Avrupa kıtasının yanı sıra dünyanın hemen her bölgesinde kültürel ve siyasi açıdan çok derin izler bırakarak toplumların her bakımdan çok köklü başkalaşımlar yaşamasına yol açmıştır. Avrupa'nın mevcut siyasi yapısı kendi mahsulü olan işte bu milli devlet temeli üzerine yükselmektedir Avrupa siyasi bütünleşmesi olarak yürütülen Avrupa Birliği projesi ise milli devletler sistemi üzerine kurulan ve ikinci bir aidiyet olan Avrupalılık fikriyatının bir ürünüdür.

Avrupa tarihine bir bütün olarak bakıldığında, Avrupalılık odaklı ittifak durumlarının istisna, milli temelli çatışmaların ise olağan nitelik arz ettiği görülmektedir. Avrupa'yı bir arada tutan ortak değerlerin Avrupa'yı çatışmaya sürükleyen yerel değerlere nazaran sonuca daha az yansıdığını kabul etmek gerekmektedir. Dupre'nin de ifade ettiği şekliyle*: "Avrupa tarihinin çoğu boyunca da "ümitsizce" bölünmüş durumda olmuştur".* [80] Avrupa'nın iki katmanlı ve kendi içinde çelişen kimliğinin ayrıştırıcı bileşeninin çoğunlukla dominant olduğu, Avrupa kimliğinin birleştirici bileşeninin ise çoğunlukla belirleyici olamadığı açıktır. Buna mukabil, günümüz Avrupa Birliği'nin kuruluşu ile Avrupa devletleri arasında uzunca bir sürenin barış ortamında devam ettiği de bir gerçektir. Tarihin başka bazı dönemlerinde olduğu gibi, Avrupa Birliği sürecinde de Avrupa kimliğinin birleştirici bileşeninin Avrupa'yı domine ettiği iddiası, yabana atılacak bir iddia değildir. Bununla

[80] Aktaran: Cengiz Dinç, a.g.m, L. Dupre, "Does Christianity have a role to play? s. 11-14.

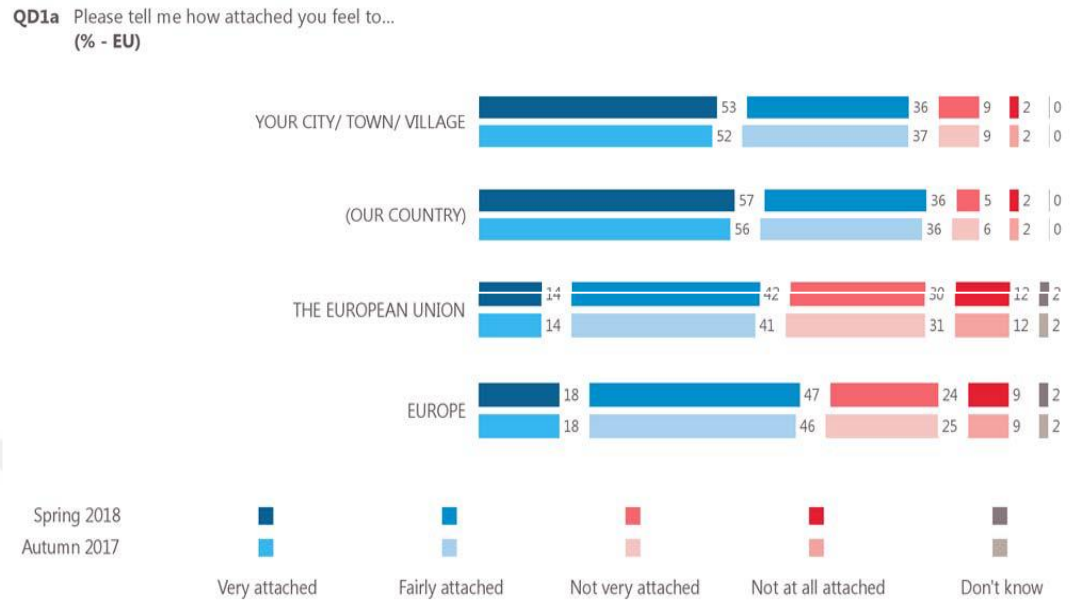
birlikte şunun da altını çizmek gerekmektedir ki, Avrupa siyasi olarak bütünleşmiş olarak barış ortamında bulunduğu zamanlarda ayrıştırıcı faktörler mevcudiyetlerini yitirmemiş ve varlıklarını kesintisiz sürdürmüşlerdir. Aynı şekilde, Avrupa milletlerinin ayrışmış olduğu, hatta savaşa tutuştukları dönemlerde de Avrupa'yı birleştirme potansiyeli olan faktörler mevcudiyetlerini korumuşturlar. Avrupa'yı parçalayan ve birleştiren unsurlar sürekli olarak bir arada, yan yana olarak yer almışlardır.

Avrupa kimliğinin mahiyeti konusunda entelektüel çevrelere ait görüş ve söylemler ile Avrupa kimliğinin tarihsel arka planı hakkındaki görüşleri incelemiş bulunuyoruz. Bunlara ilaveten incelenmesi gereken hususlardan biri de Avrupa'da yaşayanların bizatihi kendilerini nasıl değerlendirdikleri meselesidir.

3.2. Avrupalıların Kimlik Algısı ve Avrupa Kimliği

Avrupalıların kendilerini nasıl gördükleri, kendi kimliklerini tanımlarken hangi unsurlara yer verdikleri gibi hususlar, Avrupa kimliğinin tarifi bakımından önemli bir meselelerdir. Üye ülkelerinin vatandaşlarının Avrupa Birliği konusundaki görüşlerini her yıl düzenli olarak anket verileri ile değerlendiren, yıldan yıla aynı konulardaki değişimi takip eden Eurobarometer isimli Avrupa Birliği'nin resmi kurumuna ait site, Avrupa'da yaşayanların kimlikleri hakkında kendi tanımlarını içeren önemli bulgulara yer vermektedir. 2018 yılı Mart ayında yayınlanan "Standart Eurobarometer 89 – Spring 2018 (European Citizenship)" başlıklı raporda, konu ile ilgili veriler yer almaktadır. Grafik1'de de görüleceği üzere, Avrupalıların % 53'ü çok sıkı olmak üzere % 89'u kendisini şehir, kasaba veya köyüne bağlı hissederken, % 57'si çok sıkı olmak üzere % 93'ü kendisini ülkesine bağlı hissediyor. Buna karşılık Avrupa'da yaşayanların % 14'ü çok sıkı olmak üzere % 56'sı kendisini Avrupa Birliği'ne bağlı hissederken, % 18'i daha sıkı olmak üzere % 65'i kendisini Avrupa'ya bağlı hissetmektedir.

Grafik 1. Avrupa Vatandaşlarının Aidiyet Tutumları - 2018 (*)

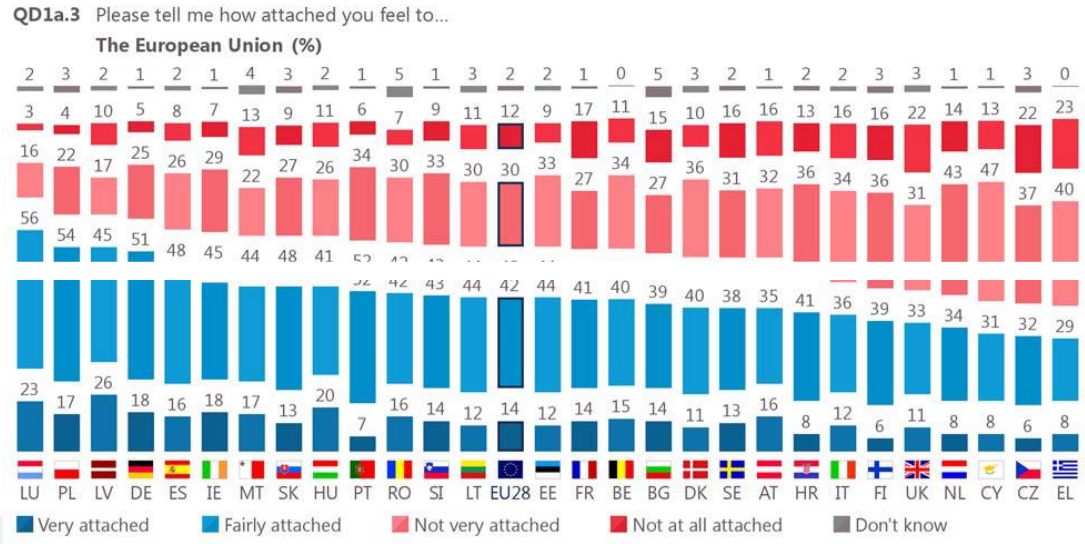

(*) Grafik Eurobarometer sitesinden alınmıştır.
http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/instruments/STANDARD/surveyKy/2180 (30.09.2019)

Bu sonuçlara göre Avrupa'da yaşayanların büyük bölümü öncelikli olarak kendisini ülkesine bağlı hissetmekte, Avrupalılık hissi milli kimliklere göre ciddi ölçüde düşük bir düzeyde benimsenmiş görünmektedir.

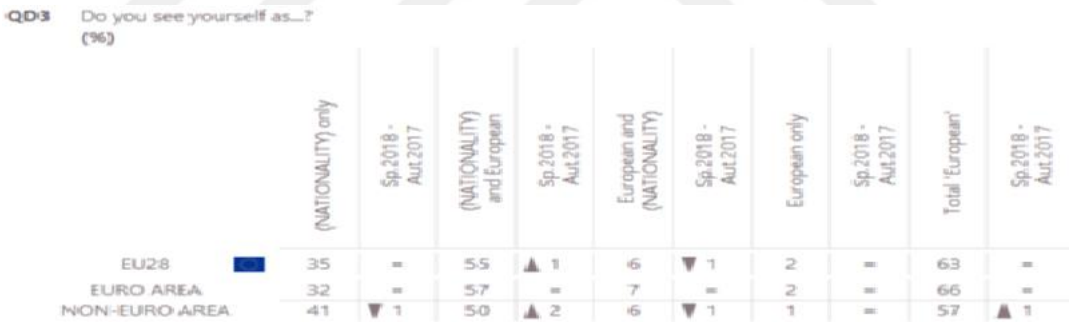
Aynı araştırmada yer alan ve Grafik.2'de yer verilen diğer bir sonuca göre ise, Avrupa'daki büyük devletlerin vatandaşları arasında Avrupalılık duygusu küçük devletlere göre göre daha düşük seviyelerde görünmektedir. İngiltere'de % 33, Hollanda'da % 34, Avusturya'da % 35, İtalya'da % 36 oranlarında kalan Avrupalılık aidiyeti en yüksek olarak Lüksemburg'da % 56, Polonya'da % 54 seviyelerine çıkabilmektedir. Avrupa kimliği inşasının başarı durumu milli kimlikler karşısındaki işte bu konumu ile ölçülebilir. Ülkeler düzeyinde milli kimliğe ve Avrupalı üst kimliğe ait sonuçlar aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Grafik 2. Avrupalıların Avrupa Birliği'ne Aidiyet Tutumları – 2018 (*)

(*) Grafik Eurobarometer sitesinden alınmıştır.
http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/instruments/STANDARD/surveyKy/2180 (30.09.2019)

Grafik 3. Avrupalıların Öncelikli Aidiyet Tutumları – 2018 (*)

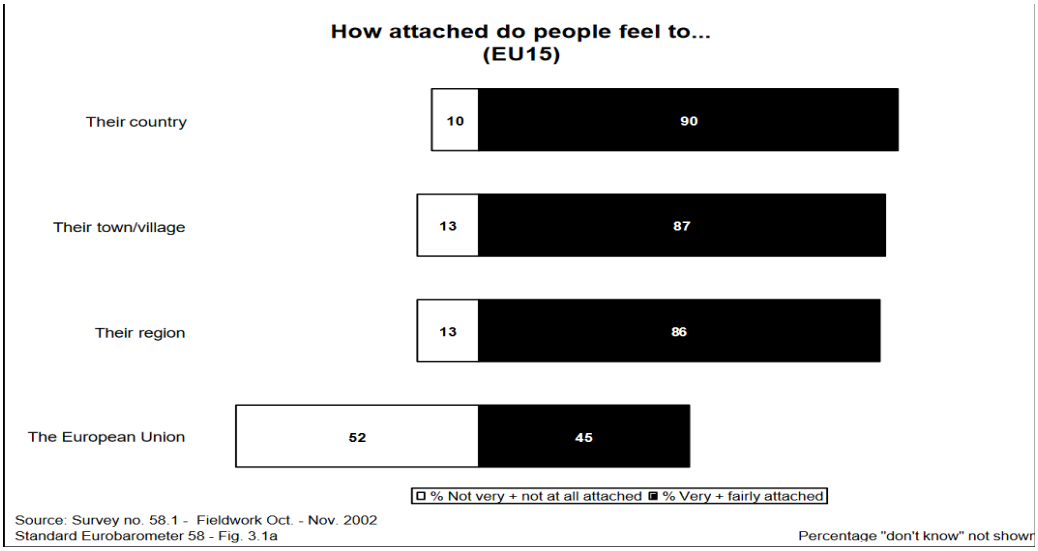
(*) Grafik Eurobarometer sitesinden alınmıştır.

Bahsi geçen Eurobarometer araştırmasına konu olan bir başka başlık altında ise Grafik.3'te gösterildiği gibi, Avrupalılık ve milli kimlikler arasındaki öncelik durumu ele alınmıştır. Bu sonuçlara göre Avrupa Birliği üyesi 28 ülkede yaşayanların % 35'i kendisini yalnızca milliyeti ile tanımlamakta, % 55'i önce milliyetiyle daha sonra Avrupalı kimliği ile tanımlamaktadır. Aynı popülasyonda yalnızca % 2'lik bir kesim kendisini yalnızca Avrupalı olarak tarif ederken, % 6'lık bir kesim kendisini öncelikle Avrupalı kimliği daha sonra milli kimliği ile tanımlamaktadır. Bu başlıktaki oranlar Euro Bölgesi olarak anılan ülkelerde diğerlerine göre cüzi değişiklikler gösterse de,

yekün olarak Euro bölgesi ve Avrupa Birliği geneli arasında anlamlı bir farklılık göze çarpmamaktadır.

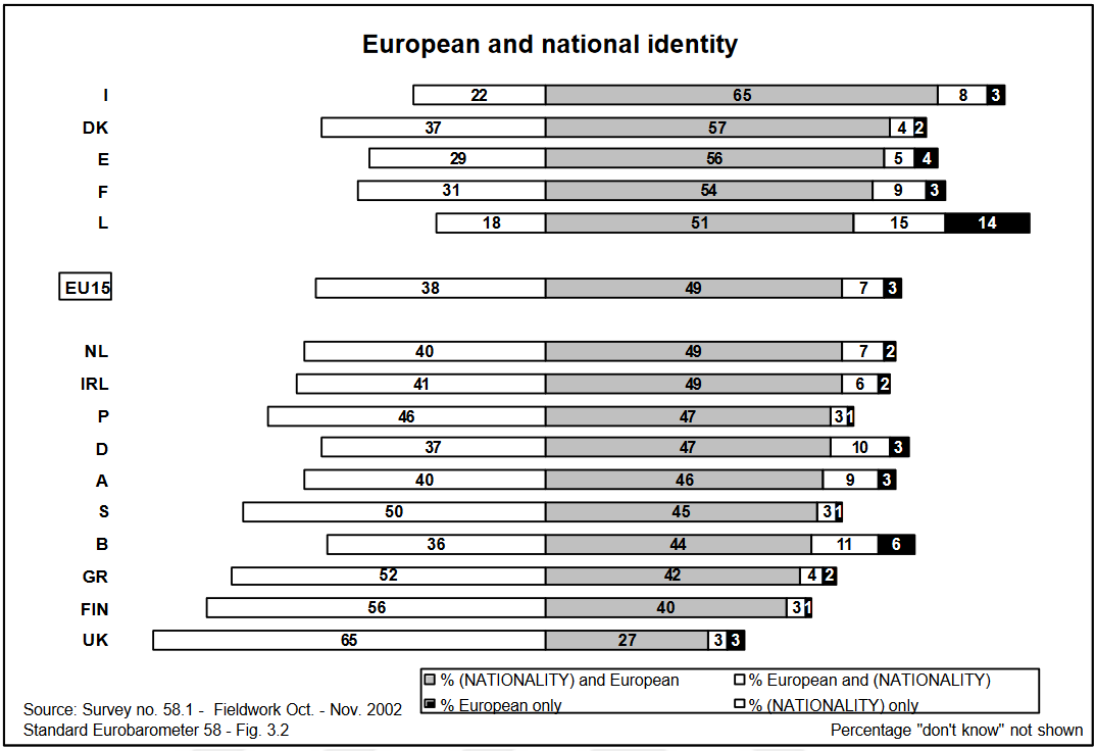
Yukarda Grafik.1 ve Grafik.2 ve Grafik.3'te sonuçlarını değerlendirdiğimiz 2018 yılına ait araştırmadan farklı olarak 2003 yılında aynı Avrupa Birliği Kurumu (Eurobarometer) tarafından yapılan "Standart Eurobarometer-58" başlıklı bir başka araştırmada karşımıza çıkan sonuçlar milli kimlikler ve Avrupa kimliği ilişkisini anlamamız açısından önemli veriler ortaya koymaktadır. Her iki araştırma arasında bulunan on beş yıllık sürenin aidiyetlere ait değişimlerin izlediği yönü tayin etmek bakımında hatırda tutulması gerekmektedir. Buna göre 2003 yılı Mart ayında yayımlanan 'Standart Eurobarometer-58' başlıklı araştırmanın Grafik.4'te yer verdiğimiz sonuçlarına göre Avrupa'da yaşayanların kendi ülkelerine aidiyet hissetme oranları % 90, şehir veya köylerine aidiyet hissetme oranı % 87 düzeyinde gerçekleşirken Avrupa Birliği aidiyeti % 45 düzeyinde gerçekleşmiştir. İki araştırma arasında geçen on beş yıllık zaman zarfında Avrupa Birliği aidiyetinin % 45 düzeyinden % 56'ya çıktığı gözlemlenirken; aynı şekilde Avrupalıların kendilerini ülkelerine ait hissetme oranı % 90 seviyesinden % 93 seviyesine çıkmıştır. Bir başka ifade ile söz konusu 15 yıllık sürede Avrupalılık aidiyeti ile birlikte milli aidiyet oranı da yükselmiştir.

Grafik.4 Avrupalıların Avrupa Birliği'ne Aidiyet Tutumları – 2003 (*)

(*) Grafik Eurobarometer sitesinden alınmıştır. 30.09.2019
https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/eb/eb58/eb58_en.pdf s.26 .

Grafik.5 Avrupalıların Avrupalılık ve Milli Aidiyet Tutumları – 2003 (*)

(*) Grafik Eurobarometer sitesinden alınmıştır. 30.09.2019
https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/eb/eb58/eb58_en.pdf s.28.

2003 yılında yapılan Eurobarometer-58 araştırmasının Avrupalılık ve Milli kimlik aidiyeti arasındaki öncelik durumunu gösteren Grafik.5'teki verilerde ise kendisini yalnızca milliyeti ile tanımlayanların oranının % 38, önce milliyeti ile daha sonra Avrupalı olarak tanımlayanların oranının % 49 şeklinde olduğu görülmektedir. Kendisini öncelikli olarak Avrupalı daha sonra milli aidiyeti ile tanımlayanların % 7, yalnızca Avrupalı olarak tanımlayanların ise % 3 düzeyinde kaldığı görülmektedir. 2003 ve 2018 yılında yapılan araştırmalarda aynı konudaki Grafik.3 ve Grafik.5'ye yer verilen sonuçların büyük ölçüde benzeştiği görülmektedir. Kendisini yalnızca milliyetiyle tanımlayanlar ile öncelikle milliyeti ile tanımlayanların toplamı 2003 yılındaki araştırmada % 87 iken aynı oran 2018 yılında % 90 olarak ölçülmüştür.

Avrupa kimliği inşası, tezimizin "3.1. Avrupa Kimliği ve Avrupa Bütünleşmesi" başlığında ulaştığımız sonuçlara göre milli kimliklerin eritilerek bir üst kimliğe dönüşmesini ifade etmektedir. Buna göre, Avrupa kimliği inşası, yukarda yer verilen tablolardaki oranları her bir ülkede tümüyle Avrupalılık düzeyine çekmeyi, buna mukabil henüz çok yüksek oranlarda görünen milli aidiyetleri ise Avrupalılık kimliği

içinde eriterek ortadan kaldırmayı ifade etmektedir. Kamil bir Avrupa kimliği inşası yalnızca Avrupa aidiyeti oranını yükseltmekle değil, aynı zamanda mevcut milli kimlikleri tümüyle dönüştürerek ortadan kaldırmakla mümkün olabilir. İşte bu iki husus Avrupa kimliği inşa etmenin önündeki zorluklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir başka ifadeyle, Avrupa kimliğini tam olarak inşa etmek yalnızca Avrupalılık aidiyetini tavan noktasına çıkarmak ile mümkün olmamakta, onunla birlikte milli aidiyetleri de tümüyle eritmeyi zorunlu hale getirmektedir. Ne var ki, Avrupalılık eğilimi ile milliyetçilik eğilimlerinin birlikte güçlendiği karmaşık bir durumla karşı karşıya bulunmaktayız. Avrupalılık duygusunun giderek gelişmesi Avrupa kimliği inşasını olumlu yönde etkileyen bir faktör olarak kendisini gösterse de, Avrupa'daki mevcut milliyet aidiyetlerinin eridiğine dair hiçbir verinin bulunmamış olması, Avrupa kimlik inşası projesinin ne kadar büyük zorluklarla karşı karşıya olduğunu görmek için çok önemli bir gösterge olarak karşımızdadır.

Eurobarometer araştırmalarında yer alan bu veriler, Avrupa kimliği inşası projesinin bulunduğu aşamayı, kat etmesi gereken mesafeyi ve kendisini bekleyen zorlukları göstermesi bakımından aydınlatıcı bir mahiyettedir. Bu verilerden çıkan en önemli sonuç; Avrupa'da yaşayanların kendilerini Avrupalı olarak tanımlamaları, milli kimlikleri ile tanımlamalarından çok daha geri bir düzeydedir. Avrupa'da kendisini milliyeti ile ve öncelikle milliyeti ile tanımlayanların oranı toplamda % 90'a denk gelmektedir. Avrupa kimliği inşası projesinin başarılı kabul edilmesi, kendisini sadece Avrupalı olarak tanımlayan bir birey yaratmak olmasa bile, en azından kendisini öncelikli olarak Avrupalılıkla tanımlayan bir birey yaratmayı içermektedir.

Tezimizin "3.1. Avrupa Kimliği ve Avrupa Bütünleşmesi" başlığında teorik olarak incelediğimiz Avrupa kimliği tartışmalarında görüşlerine başvurulan bütünleşme taraftarı ve karşıtı düşünür ve yazarların üzerinde ittifak ettikleri hususların başında; Avrupa kimliği inşasının gerçekleşme imkanının, onun milli kimliklere üstünlük sağlamasını zorunlu saymaları gelmektedir. Saha araştırmalarındaki sonuçlara baktığımızda ise, Avrupa kimliği projesinin henüz yolun çok başında olduğu, kat etmesi gereken çok zorlu aşamaların bulunduğu gerçeği ortadadır. Karşı karşıya bulunduğu zorlukları aşabilmesi ise mevcut koşullar altında şüpheli bir durumdadır. Avrupa kimliği inşasının en önemli zorluğu yalnızca kendisini

hiçbir şekilde Avrupalılıkla ilişkilendirmeyen % 35'lik kesimin değil, kendisini öncelikle milliyeti ile tanımlayan % 55 oranındaki çoğunluğun kendi aidiyet hissini dönüştürmeyi zorunlu kılmasında yatmaktadır. Bu durumda kabul edilmesi zorunlu bulunan husus şudur: Avrupa kimliğinin inşa projesi, aidiyetleri, ortak değerleri ve temel kimlik tanımları bakımından Avrupa insanının % 90'ını dönüştürmeyi amaç edinmek zorundadır.

Eurobarometer araştırmasının ilk olarak ele aldığımız kısmındaki sonuçlarını hatırlayacak olursak; Avrupa'da yaşayanların % 93'ü kendisini ülkesine bağlı, aynı popülasyonun % 56'sı ise aynı zamanda Avrupa'ya da bağlı olarak hissetmekte idi. Yalnızca bu sonuçlara bakarak Avrupa'da yüksek bir milli aidiyet duygusunun yanı sıra, ikili bir şekilde, yüksek bir Avrupalılık aidiyet hissi bulunduğuna da hükmetmek mümkün görünebilir. Ancak araştırmanın detaylarına bakıldığında bu yargıya varabilmenin aslında doğru olmadığı anlaşılmaktadır. Araştırmanın ilk sonuçları, ilerleyen kısımda yer verilen diğer detaylı sonuçlarla birlikte değerlendirildiğinde, yani Avrupa'daki Avrupalılık aidiyetine biraz daha yakından bakıldığında; kişilerin kendilerini Avrupalı olarak tanımlamaları, milli aidiyetlerinin daha ön planda ve belirleyici olduğu gerçeğini değiştirmediğini ortaya çıkmaktadır. Mevcut haliyle kendilerini Avrupalı olarak tanımlamış bireylerin de, Avrupalılıklarından daha önce ve daha sıkı şekilde milliyetlerine bağlı oldukları anlaşılmaktadır.

Bununla ilintili olarak karşımıza çıkan bir başka husus da tartışmasız olarak Avrupa'da bir kimlik bölünmesi durumunun yadsınamaz olduğudur. Yukarda farklı açılardan ele aldığımız sonuçları kimlik bölünmesi bakımından ayrıca değerlendirdiğimizde Avrupa'da yaşayanların % 93'ü kendisini ülkesine ait olarak tanımlamakta iken, yine aynı popülasyonun % 65'i kendisini Avrupa'ya ait olarak tanımlamaktadır. Bu sonuç açıkça Avrupa'da ikili bir aidiyet durumunun mevcut bulunduğunu ortaya koymaktadır. Hali hazırda milli aidiyetin ön planda olması ile birlikte açıkça görülmektedir ki, Avrupa halkı kendisi hakkında ikili bir aidiyet tanımı yapmaktadır. Avrupa kimliği inşasına bu açıdan baktığımızda, bu projenin başarıya ulaşması bu ikilik durumunun ortadan kaldırılarak tek bir Avrupalılık aidiyetinin kimliğin bütününe yayılması ile mümkün olabilir. Hali hazırdaki durum bu bakımdan

bir kısım entelektüellerce Avrupa'nın içinde bulunduğu bir kimlik krizi olarak tanımlanmaktadır.

3.3. Avrupa Kimliği ve Hristiyanlık

Avrupa bütünleşmesi taraftarlarına göre Avrupa'da ihdas edilen kurumlar ve kurallar aracılığı ile yeni bir Avrupa kültürü ve Avrupa insanı yaratma potansiyeli bulunmaktadır. Onlara göre tanımlaması, formüle etmesi zor da olsa her zaman bir Avrupa kültürü var olmuştur. Her ne kadar yeni bir Avrupa kültüründen ve insanından bahsetseler de aslında bunların geçmişte var olduğunu, ama milli devlet ve onun ölümcül savaşları tarafından yok edildiğini, şimdi onun yeniden onarılarak modern bir versiyonunun oluşturulması gerektiğini savunurlar.[81] Fenomenolojinin kurucusu kabul edilen Husserl, bu görüşü şöyle ifade eder: *"Birbirlerine ne kadar husumet duyarsa duysun, Avrupa milletleri, ulusal farklılıkları aşan ve hepsine nüfuz eden bir ruhun iç akrabalık bağına sahiptir. Burada, kardeşler arasındaki ilişkiye benzer şekilde hepimize yurt bilinci veren bir şey vardır."* [82]

Hocaoğlu'nun Avrupa Birliği'ni tanımladığı şu cümlesi Avrupa bütünleşmesi konusunun tarihi kökenlerinin derinliği konusuna ışık tutmaktadır: *"Fikri temelleri ve arkaik kuluçka dönemi Roma'nın son yıllarına, beşinci asra kadar geriye giden "Avrupa Birliği" projesi, on yedi asırdan beri hep diri kalmış; Batı'nın İslam-Türk ilerlemesi ile daraldığı ve sıkıştığı dönemde hayli güçlenmiş, fakat daha sonra gerek bu tehlikenin bertaraf edilmesi ile ve gerekse de Avrupa'da "Yırtıcı Milliyetçilikler Çağı"nın gelmesi ile zayıflamış ve nihayet, Avrupa'nın, üye devletlerin bağımsız kimliklerini zaman içerisinde eriterek, Amerika Birleşik Devletleri modelli bir federal veya konfederal siyasi bütünleşme ile bağımsız bir devlete, bir "Avrupa Birleşik Devletleri"ne dönüştürülmesi istikametinde tasarlanmış olan elitist bir siyasi projedir"* [83]

---

[81] Smith, a.g.e, s. 145.
[82] Kalın, a.g.e, s. 30.
[83] Hocaoğlu, (2003) "Avrupa Birliği, Türkiye ve Türkler Üzerine Bir Yazı Mozayiki" 2023 – İkibinyirmiüç, Sayı: 26.

Hristiyanlığın Batı dünyasındaki egemenliği Roma'nın yüzlerce asır süren Hristiyanlaşma süreci ile gerçekleşmiştir. Bundan öncesinde Batı dünyası pagan inançların merkezi idi. Kudüs'te ortaya çıkan ve başlangıçta azınlık dini olan Hristiyanlık VIII. ve IX. yüzyıllarda ancak Avrupa'nın tamamına yayılabildi. Ortaçağda ise Avrupa bütünüyle Hristiyanlığın hükümdarlık alanı haline geldi. Avrupa'nın Hristiyanlıktan önceki geçmişi ise çok tanrılı Yunan mitolojik dinine dayanmaktadır. Daha önce de belirttiğimiz üzere Antik Yunan'ın temel kimlik unsurları dönüşüp Hristiyanlıkla bütünleşerek varlığını sürdürmüştür. Harvey Cox, bu konuda Ortaçağ Hristiyan medeniyetinin Hristiyanlıktan daha çok Roman ve Helenistik kültüre yatkın olduğunu söylemektedir.[84] Ortaçağda Aziz Augustine, Aziz Thomas D'Aquinas ve ardılları olan düşünürlerce Eflatun ve Aristo gibi Yunan düşünürler, Hristiyanlık esas alınarak farklı bir çerçevede yeniden yorumlanmış ve Hristiyanlıkla Yunan kültürünün karışımı olan dini-felsefi yeni bir dünya görüşü ortaya konmuştur. Aziz Thomas D'Aquinas'ın büyük ölçüde Aristoteles'in görüşlerini esas alan Yunan kökenli felsefesinin Katolikliğin resmi felsefesi haline geldiği kabul edilmektedir. Kilise, bu dönemde Yunan ve Roma kültürüne ait düşünce ve bilgiyi Hristiyanlığı açıklamak için kullandı. Roma'nın yıkılışından sonra Kilise'nin ayakta kalmış olması, Hristiyan inanç ve değerlerini Roma imparatorluğunun önceden hakim olduğu insan unsuru üzerinde yükseltmek için çok önemli bir kolaylık sağladı. Yani, eski pagan olan Romalılar, pagan Yunan ve Roma kültürünü Hristiyanlıkla meczeden Kilise öğretisini benimsemekte zorlanmadılar.

Avrupa Kültürünü oluşturan unsurlardan söz edenlerin hemen tamamı onun kökenlerinin çok eskiye dayandığı ve temelde Yunan, Roma ve Hristiyan kültürü üzerinde kurulu olduğu konusunda ittifak etmektedir. Yine Hocaoğlu'nun ifadelerinde bu husus şöyle dile getirilmiştir: *"Bu kültürdeki hakim unsurlar, Grek, Roma ve Hristiyan gelenekleri olarak özetlenebilir. Bu üç unsur uzun bir tarihsel süre boyunca ve kesintisiz bir süreç içerisinde birbiriyle meczedilmiş, yoğrulmuş ve ortaya 'Batı Vakıası' çıkmıştır. Bugünkü Batı Modernizminin ayrılmaz rükünleri olan Laiklik ve*

[84] Aktaran: Kalın, a.g.e, s. 41.

Sekülerlik bu sürecin son halkasıdır." [85] Gilson, aynı konuyu; *"Batı kültür tarihinin her bölümü Yunanlılarla başlar. Bu hüküm, mantık, bilim, sanat ve siyaset için olduğu kadar tabii kelam* için de doğrudur."* [86] şeklinde ifade etmektedir. Antik Yunan'ın birçok kültür unsuru başlangıçta Avrupa'da Hristiyanlıkla aykırılık gösteriyor olarak kabul edilmiş olsa da zamanla aralarındaki buzlar eriyerek bu iki kültür birleşmiştir. Bunun en somut ve çarpıcı örneklerinden birisi, Aristo ve Batlamyus'un yer merkezli evren düşüncesi Avrupa'da Kilisenin resmi doktrini haline gelmiş, hatta dinsel bir dogma haline gelerek adeta Hristiyanlıkla özdeşleşmesidir.[87] Çağımızın önemli tarihçilerinden Toynbee, Avrupa'nın Hristiyanlıkla sıkı ilişkisini şu çarpıcı ifadelerle dile getirmektedir: *"Batı ve Bizans dünyalarında Hıristiyanlık yüzyıllarca elden bırakmadığı bir tekel kurdu… Batı ve Bizans Toplumları şimdilerde Hıristiyan olmaktan çıkıyor olabilirler, ama gene de kaçınılmaz bir biçimde eski Hıristiyandırlar. Kültürel mirasları Hıristiyanlıkla öylesine dolup taşmıştır ki kendilerini Hıristiyan geçmişlerinden koparıp ayırmaları mümkün olamaz."*[88] Valery'e göre ise Avrupa insanının zihin dünyasını Yunan, sosyal hayatını ve hukuk tasavvurunu Roma, ruh ve ahlak dünyasını ise Hristiyanlık inşa etmiştir. Avrupalı kimliği bu üç unsurun sentezidir.[89]

Modernitenin Avrupa'da çok güçlü bir seküler yaşam tarzı oluşturmasına ve Hristiyanlığın kilise eliyle yürüttüğü kurumsal siyasi egemenlik gücünün çok büyük ölçüde tasfiye edilmesine karşın Avrupa ve Hristiyanlık imajlarının birbirlerinden ayrı düşünülemeyeceği konusunda Vatikan'ın İran büyükelçisine ait şu ifadeler son derece açıktır. *"Hristiyanlık sadece Batı'da değildir. Belli bir Hristiyanlık biçimine baktığımızda bunun Batı'ya eşit olduğunu söyleyemeyiz. Fakat… Batılılar yabancılarla karşılaştıkları zaman, dindar olmasalar bile, kendilerini bu dinin, bu Hristiyan mirasının taşıyıcıları olarak görüyorlar. Dolayısıyla, Batılıların yabancılarla karşılaştıklarında, kendileri hakkında benimsedikleri imajları, hemen*

---

[85] Hocaoğlu, a.g.e, s.88.
* Doğal teoloji.
[86] Etienne Gilson, Tanrı ve Felsefe, Birleşik Yay., 1999, s.23.
[87] Cemal Yıldırım, Bilim Tarihi, Remzi Kitabevi, 1983, s. 84.
[88] Arnold Toynbee, Tarih Bilinci, C.1, Bateş yay. 1978, s.61.
[89] Paul Vallery, 30.04.2019 https://www.pro-europa.eu/europe/592/valery-paul-the-european

hemen her zaman, şahsen Hristiyan olmasalar bile, Hristiyan bir imajdır. Hristiyanlığın daima Batılı olduğunu öne sürmek zor olsa bile, Batı'nın daima Hristiyan olduğunu söylemek büyük ölçüde doğrudur." [90]

Avrupa Anayasası'nın hazırlanıp kamuoyunda yoğun şekilde tartışıldığı 2003 ve 2004 yıllarında Hristiyan değerlerinin Avrupa Anayasası'nda yer alması konusunda ciddi tartışmalar yaşanmış ve tartışmaların nihayetinde Hristiyanlığa Anayasa'da herhangi bir atıfta bulunulmamıştır. Bu dönemde Papa II. John Paul, Avrupa Birliği'ne yazdığı yüz kırk sayfalık mektupta, Avrupa'nın laik yönetim yapısına saygı duymakla birlikte, Avrupa Birliği'nin ortaya çıkışında Hristiyanlığın rolünün Anayasal olarak ifade edilmesini talep etmiş, Ortodoks ve Anglikan Kiliseleri de bu talebi desteklemişlerdir. Aynı şekilde Hristiyan Demokrat ve Sosyal Birlik mensubu parlamenterler, Anayasa çalışmaları esnasında Avrupa Parlamentosunda önerge vererek, Hristiyan değerlerin ve insanın Tanrı karşısındaki sorumluluğunun Anayasaya eklenmesini talep etmişlerdir. Avrupa Anayasası, yapılan halkoylamaları neticesinde Avrupa halkları tarafından kabul görmeyince geri çekilmiş, içeriği farklı anlaşmalarla yürürlüğe sokulmaya çalışılmıştır. Her ne kadar Avrupa Anayasasında Hristiyanlığa atıfta bulunulması kabul edilmemiş olsa da, bu yönde ciddi tartışmaların yaşanması, aktörlerin çok geniş bir kesiminin bu talepte bulunmaları Hristiyanlığın kültürel gücünü göstermesi bakımından yeterlidir. Zaten, Hristiyanlığa Anayasada yer verilmesine karşı çıkılmasının gerekçesi, Hristiyanlığın Avrupa'nın bir değeri olduğunu reddetme anlamı taşımamaktadır. Kamuoyunda tartışılan gerekçelere bakıldığında, Hristiyanlığa yapılacak atfın Avrupa'da yaşayan birçok farklı din, mezhep ve inançlara mensuplarının bir arada yaşamasına olumsuz etki edeceği ve laik yönetim anlayışını zedeleyeceği düşünceleri etkili olmuştur.

Başta Batı Avrupa olmak üzere Avrupa milletleri ve elitlerinin çoğunluğu, tarihsel akış içerisinde temelde Roma Kanunları ve Hukukunu, Hristiyan etik değerler sistemini, Rönesans Hümanizmini, Aydınlanma düşüncesini ve onun getirdiği seküler laik değerleri benimsemişlerdir. Bunların kurucu faktörler olarak Avrupa Kimliğini

---

[90] Conversations: Islam and Christianity, Channel 4, 1994. Aktaran, David Morley, Kevin Robins, a.g.e, s.45.

tarih boyunca şekillendirdiklerine dair çeşitli örnekler dile getirdik. Avrupa Kimliğini oluşturan bu unsurlar arasında hiyerarşik bir sıralamaya gitmeksizin, tezimizin kapsamı itibariyle Hristiyanlık alt başlığı üzerinden konuyu irdelemeye devam edeceğiz. Hristiyanlığın, Avrupa için geçmişte kuşatıcı veya birleştirici olma vasfını ne ölçüde sağladığı, günümüz seküler Avrupa'sında ne anlam ifade ettiği, Avrupa Kimliğinin neresinde olduğu konularına biraz daha yakından bakmaya çalışacağız.

Avrupa Birliği'nin aslında geçmişte var olduğunu öne süren Pan-Avrupacı yaklaşımı Smith, şu şekilde özetlemiştir: *"Geçmişte Avrupa Birliği bir Hristiyan kültürü ve Katolik kimliği üzerine kurulmuştu; ve işte tam da bu yüzden Avrupa Hareketi'nin liderliğindeki Katolik nüfuzun etkisine şaşırmamak gerek. Ortaçağ Hristiyan kültürü, Ren nehri boyunca, Kutsal Roma İmparatorluğu ve Papalık İtalya'sındaki temel siyasal merkezleriyle esas itibariyle Batı Avrupalı idi. Ve aynı zamanda temelde bir elit kültürü, ruhban sınıfı, soylular ve yüksek burjuvazinin Latin kültürüydü. Bu, Doğu'da Müslümanlar ve Türklerin tehdidi altında genişleyen, yenilikçi ve militan Hristiyan Avrupa'nın, günümüz Laik Avrupası için birlik modeli sunan geçmişidir"*.[91] Avrupa Birliği'nin önemli kurucu liderleri arasında yer alan Churchill, 1946 yılında Avrupa Birleşik Devletleri önerisinde bulunduğu ünlü Zürih konuşmasının başlangıcında Avrupa'yı; *"Batı dünyasının tüm ana ırklarının evi olan, hem antik hem de modern zamanlarda, Hristiyan inancının temelini oluşturan asil kıta"* şeklinde tanımlayarak resmi ağızdan bu gerçeği dile getirmiştir.[92]

20. yüzyılın önemli tarihçilerinden Dawson; *"kökenleri üç bin yıl önceki Doğu Akdeniz'de olan ve çağdan çağa, halktan halka aktarılan ortak bir ruhsal geleneği paylaşan halkların birliği"* şeklinde tanımladığı Avrupa'yı anlamanın Hristiyanlığı bilmekle mümkün olacağını söyleyerek şunları ekler; *"Avrupa'yı ve onun tarihsel gelişimini ancak Hıristiyan kültürü araştırmasıyla anlayabiliriz. Çünkü bu tüm sürecin merkezini oluşturur. Ve Avrupa'nın ahlaki değerleri ve ortak manevi*

[91] Smith, Küreselleşme Çağında Milliyetçilik, Everest Yay., 2002 s. 145.
[92] Winston Churchill, 30.04.2019 https://winstonchurchill.org/resources/speeches/1946-1963-elder-statesman/united-states-of-europe/

amaçları olan halkların bir topluluğu olarak bilinir hale gelmesi Hristiyanlık ölçüşüncedir." [93]

Aydınlanma düşüncesinin 16. yüzyıldan itibaren gerçekleştirdiği siyasi ve toplumsal dönüşüm Avrupa'da Hristiyanlığın inanç olarak gücünü kırmış, siyasi ve toplumsal alanda seküler yaşam tarzı norm haline gelmiştir. Kilisenin yüzyıllar boyunca siyasi otoriteler üzerinde kurduğu dini egemenlik ortadan kalktığı gibi, Hristiyanlığın Avrupa'nın dini inancı olmaktan çıktığını bile söylemek mümkündür. Fakat tüm bunlar Avrupa kimliğinin kültürel düzeyde en önemli kurucu unsurlarından birinin Hristiyanlık olduğu gerçeğini ortadan kaldırmamaktadır. Hristiyanlık, tarihi ve kültürel anlamda Avrupa'nın temel kimlik unsurları arasındaki varlığını sürdürmektedir. Daha da önemlisi, tezimizin birinci kısmında kavramsal olarak ele aldığımız üzere, Avrupa'nın ötekileri olan Avrupa dışı din ve kültürler ile kurduğu ilişkilerde kuvvetli biçimde kendisini göstermektedir. Buna çarpıcı bir örnek olarak kendisini Hristiyan bir ateist olarak tanımlayan ünlü İtalyan yazar Orianna Fallaci, geçmişte savaşlar aracılığı ile fiili olarak, günümüzde ise kültürel olarak İslam tarafından istila edilen Avrupa'nın "Eurabia" kıtasına dönüşmesinden şikayet etmekte ve eklemektedir: *"Avrupa'yı İslam'a karşı koruyan tek entelektüel zırh Hristiyanlıktır"*.[94] Benzer şekilde kendisini bir ateist olarak tanımlayan İngiliz tarihçi Ferguson, Hristiyanlığın Avrupa'da zayıflamasından endişe duyduğunu, bunun Radikal İslam'a karşı dini direncin ortadan kalktığı bir dünyanın ortaya çıkmasına neden olduğunu söylemektedir.[95] Benzer şekilde Yahudi kökenli inançsız İngiliz yazar Philips, Hristiyanlığın *"Batı medeniyetinin temel taşlarını yıkmak isteyenlerin doğrudan ve sınırsız kültürel saldırısı altında"* olduğunu savunmaktadır.[96] Örneklerini çoğaltabileceğimiz çelişkili gibi görünen bu yaklaşımlar esasında Hristiyanlığın Avrupa kimliği içerisindeki hayati ve temel fonksiyonunu açığa çıkarması bakımından açık göstergeler niteliğindedir. Bu tutumlardan yola çıkarak inanç olarak Avrupa'da

[93] Henry Dawson, Seven Stages of European Culture, 30.04.2019 https://www.pro-europa.eu/europe/476/christopher-dawson-the-seven-stages-of-european-culture-part-i/?print=pdf
[94] Aktaran: İbrahim Kalın, a.g.e, s. 43.
[95] Aktaran: Kenan Malik, 30.04.2019 https://kenanmalik.com/2011/08/19/christian-europe/
[96] Melaine Philips, The World Turned Upside Down, Encounter Books, 2010, s.312.

gücünü yitirmiş ve Kilise de siyasi gücünü yitirmiş olsa da Hristiyanlığın kültürel bir değer olarak Avrupa'da etkili olmaya devam ettiği anlaşılmaktadır.

Hristiyanlık bir yandan Tanrı ve insan arasındaki ilişkiyi düzenleyen evrensel bir din olduğu gibi, diğer yandan asırlarca Avrupa toplumlarını ötekilerinden ayıran, onlara öz benliklerini kazandıran derin bir kültür unsurudur. Bir din olarak Hristiyanlıktan söz edebileceğimiz gibi, bir kültür olarak da Hristiyanlığı tanımlamak zorunludur. Öyle ki, inanç olarak Hristiyanlığı iç dünyasından tümüyle çıkarmış, reddetmiş bir Avrupalı bile bir kültür unsuru olarak ona sıkı sıkıya bağlıdır. Avrupa'nın kültürel olarak Hristiyanlıktan kopması söz konusu değildir. Ortaylı'nın Almanya'da bir konferans esnasında kullandığı ifadeler bu konuya farklı bir açıdan ışık tutmaktadır: *"Avrupa'da Kilisenin devlete müdahalesi yeni yeni gerçekleşiyor. Fakat (Kilise) hayatın içine çok girmiştir, çünkü eğitim hayatına müdahale etmiştir Kilise. O yüzden Batı'da en laik gördüğünüz adamın bile tarih ve toplum değerlendirmesi çok Kilise tipidir, çok Hristiyancadır."* [97] Burada altı çizilen husus şudur: Sekülerizmin anavatanı olan Avrupa, dinin devlete müdahalesini ortadan kaldırmıştır, ancak Kilise ve din sosyal hayatın tümünden çekilmemiştir. Tarih ve toplum değerleri bakımından Hristiyanlık toplumun en laik katmanlarda bile çok güçlüdür. Avrupa'da Hristiyanlık Kilise aracılığı ile resmi örgün eğitimde halen son derece aktif rol oynamaktadır. Tezimizin bir sonraki başlığında günümüz Avrupa'sında Kilisenin eğitim üzerindeki rolü ve din eğitimi konusunu aktaracağız.

Kuru'nun "Pasif ve Dışlayıcı Laiklik: ABD, Fransa ve Türkiye" isimli kitabında dünyadaki devletler din ile ilişkileri bakımından etraflıca incelenmiş ve dört ayrı kategoriye ayrıştırılmıştır: 1) Hukuk sistemi dine göre düzenlenen ve resmi dini olan dini devletler. 2) Hukuk sistemi dine göre düzenlenmeyen ancak resmi dini olan devletler. 3) Hukuk sistemi dine göre düzenlenmeyen ve resmi dini olmayan laik devletler, 4) din karşıtı politikalar izleyen devletler. [98]

---

[97] Ortaylı, Üç Beş Kişi Konferansı, II. Bölüm, Münih, Mayıs-2016, 30.04.2019 https://youtu.be/itTg2i04irM?t=1537

[98] Ahmet T. Kuru, Pasif ve Dışlayıcı Laiklik – ABD, Fransa ve Türkiye, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., 2011, Ek B, s. 261.

Tablo.1

Avrupa Din – Devlet Rejimleri Endeksi

Ülke	Rejim	Resmi Din
Almanya	Laik	
Arnavutluk	Laik	
Avusturya	Laik	
Belarus	Resmi Din	Ortodoks Kilisesi hukuki ayrıcalığa sahip
Belçika	Laik	
Bosna	Laik	
Bulgaristan	Resmi din	Ortodoks Kilisesi hukuki ayrıcalığa sahip
Çek	Laik	
Danimarka	Resmi din	Lüteran Kilisesi
Estonya	Laik	
Finlandiya	Resmi din	Lüteran ve Ortodoks Kiliseleri
Fransa	Laik	
Güney Kıbrıs	Resmi din	Ortodoks Kilisesi anayasal ayrıcalığa sahip
Hırvatistan	Resmi din	Katolik Kilisesi konkordato anlaşmasıyla ayrıcalığa sahip
Hollanda	Laik	
İngiltere	Resmi Din	Anglikan Kilisesi (İskoçya'da Presbiteryen Kilisesi)
İrlanda	Laik	
İspanya	Resmi din	Katolik Kilisesi konkordato anlaşmasıyla ayrıcalığa sahip
İsveç	Laik	
İsviçre	Laik	
İtalya	Resmi din	Katolik Kilisesi konkordato anlaşmasıyla ayrıcalığa sahip
İzlanda	Resmi din	Lüteran Kilisesi
Liechtenstein	Resmi din	Katolik Kilisesi
Litvanya	Laik	
Lüksemburg	Laik	
Macaristan	Laik	
Makedonya	Laik	
Malta	Resmi din	Katolik Kilisesi
Moldova	Resmi din	Ortodoks Kilisesi hukuki ayrıcalığa sahip
Monako	Resmi din	Katolik Kilisesi
Norveç	Resmi din	Lüteran Kilisesi
Polonya	Resmi din	Katolik Kilisesi konkordato anlaşmasıyla ayrıcalığa sahip
Portekiz	Resmi din	Katolik Kilisesi konkordato anlaşmasıyla ayrıcalığa sahip
Romanya	Laik	
San Marino	Laik	
Sırbistan	Laik	
Slovakya	Laik	
Slovenya	Laik	
Vatikan	Dini	Katolik

Tablo, Cambridge University Press tarafından yayınlanan Ahmet T. Kuru'nun Secularism and State Policies Toward Religion: The United States, France, and Turkey kitabının Türkçe çevirisinin sonunda yer alan Ek B tablosundan Avrupa ülkelerini seçerek sadeleştirime yapılmak suretiyle oluşturulmuştur. Tablo altındaki notta; *"Bazı ülkeler bir dinî anayasada açıkça resmî ilan etmeseler de bir dine anayasaları, kanunları ve kiliselerle yaptıkları konkordato anlaşmalarıyla ayrıcalıklar tanımaktadırlar. Bu ülkeleri "resmî din" sınıfına dahil ettim ve durumlarını parantez içinde açıkladım. Parantez içinde açıklanmayan ülkeler resmî dinlerini alenen ilan etmekte ve bunu anayasalarında açıkça yazmaktadırlar"* açıklamasına yer verilmektedir.

Dünyadaki 197 ülkenin din ile ilişkilerinin kategorilere göre düzenlendiği, ancak konumuzun sınırları gereği yalnızca Avrupa devletlerine ait olarak oluşturduğumuz tablonun incelenmesinde görülmektedir ki, Avrupa'da hukuk sistemi dini esaslara göre düzenlenen ve resmi dini olan bir ülke olarak Vatikan Devleti yer almaktadır. Avrupa Birliği üyesi olmayan Vatikan'ın Avrupa Birliği için kurumsal anlamda simgesel değeri konusunda çok şey söylenebileceği halde konumuz açısından doğrudan bir gösterge teşkil etmediğinden üzerinde durulmayacaktır. Fakat Avrupa Kimliği açısından Vatikan'ın herhangi bir Avrupa ülkesinin taşıdığı statüsünden bir farkı bulunmamaktadır. Kilise, Hristiyanlık açısından Tanrının yeryüzündeki temsilcisidir. Bunun yanı sıra tabloda görüleceği üzere on ikisi Avrupa Birliği üyesi olmak üzere toplam on altı Avrupa devleti resmi dini olan devlet kategorisinde yer almaktadır.

Hristiyanlığın tanımına gelince, teolojik ve doktriner açıdan çok geniş esas ve inanç unsurlarından söz etmek mümkünse de, özet bir tanım vermek gerekirse; ilk insan ve eşinin işledikleri bir günahtan dolayı onlardan sonra gelen bütün insanlar, söz konusu doğuştan gelen günah (original sin) sebebiyle cezalarını çekmek üzere yeryüzüne atılmıştırlar. İnsanı içine düştüğü bu felaketten ise Baba Tanrının insan suretine girerek insanlar arasına giren oğlu tanrı İsa kendisine iman edenleri kurtaracaktır. Bu çerçevede, Hristiyanlığı bu şekilde iman edenlere vaat edilen toplu kurtuluş dini olarak tanımlamak mümkündür. İnsanların kurtuluşu kendi iradeleri veya yapıp ettikleri ile değil, tümüyle Tanrının lütfu olarak İsa'nın kurtarıcılığı ile mümkündür. Bu sebeple bu dünyadaki ceza hayatından kurtuluşun yolu İsa'ya iman etmektir. İsa'dan sonra yaşayanlar ise elçiler (havariler) ve Kilise aracılığıyla vaftiz edilmek suretiyle İsa'ya bağlanmış olur. Herhangi bir kiliseye bağlanmaksızın Hristiyan olmak mümkün değildir. Kilise, Hristiyanların imanının onay mercii olarak onları İsa'ya bağlayan yegane aracı kurumdur. Ortaylı'nın atıfta bulunduğumuz konferansındaki ifadeleri Kilisenin Hristiyanlık açısından önemini açıklamak bakımından yeterli olacaktır: *"İslam'da yirmi dört saati kuralla yaşıyorsunuz. Fakat Hristiyanlıkta şart olan nedir? Ruhunuzu Kiliseye teslim edeceksiniz. Bu vaftizle başlar. Kiliseye güveneceksiniz, Kiliseye bağlanacaksınız… Hristiyanlıkta insanlar ne yer, ne içer, nasıl yatar, nasıl kalkar, temizlik kuralları gibi kurallar yoktur. Buna*

karşılık Yahudilik ve Müslümanlıkta vardır." [99] Buradan Hristiyanlık kültürü ile ilgili elde ettiğimiz bir diğer önemli sonuç; onun sosyal hayatın düzenlenmesi bakımından kuralları oluşturan bir şeriat içermemesidir. Hristiyanlık, sosyal hayat kuralları bakımından Yahudilik ve İslam'ın aksine adeta boş bir alana tekabül etmektedir. Gündelik hayatı, alışverişi, mirası, insan ilişkilerini içeren kurallar barındırmamaktadır. Hristiyanlık bu bakımdan Yahudiliğin temellerini dışlamakta ve reddetmektedir.

Hristiyanlık Avrupa'nın kurucu temel taşlarından birisi olduğu gibi, Avrupa'nın kendisini diğerlerinden üstün olarak görmesini sağlayan bir kimlik unsurudur. Hristiyanlığın ortaya çıktığı yer Avrupa olmamasına rağmen, Avrupalılar Hristiyanlığın merkezi olarak Avrupa'yı görmektedirler. Avrupa'ya göre Hristiyanlık inanç olarak en üstün ve tek doğru inanç olduğu gibi bu inancın sahibi olarak da kendilerini diğer inanç mensuplarından üstün görmektedirler. Hatta Batı Avrupa'da geçerli Katolik Hristiyanlık mezhebi dışındaki diğer mezhepler de sapkın inanışlar olarak kabul edilmektedir. Batı Avrupa'da geleneksel olarak Hristiyanlığın Katolik mezhebi hüküm sürmekte iken, tarihsel olarak Protestanlığın da ortaya çıktığı ve güçlendiği yer yine Batı Avrupa'dır. Buna mukabil Doğu Avrupa ve Rusya ise Ortodoksluğun iktidar alanıdır, ancak kısmi olarak Katolik ağırlığı da bulunmaktadır. Batı Avrupa'nın inanç merkezi olan Katolik Vatikan, Ortodoksluğu heretik (sapkın) bir din olarak ayrı bir masada ele almaktadır. Yani bir bakıma Hristiyan olarak bile kabul etmemektedir.[100] Bu önemli ayrım, Avrupa Birliği'nin gelecek senaryoları başlığı altında, Batı ve Doğu Avrupa olarak iki ayrışmış kısımda bütünleşmeye devam etmeleri tezine denk düşmekle birlikte, buna açıkça herhangi bir atıf bulunmamaktadır. Bir başka ifadeyle, Batı Avrupa'yı temsil eden inanç konumundaki Katolik mezhebi, Avrupa'nın Doğu'sunu tanımlayıcı kimlik ögesi olarak Ortodoksluğu dince sapkın olarak görmektedir. Ayrıca Ortodoks inancı Avrupa'nın siyasi rakibi ve geleneksel tehdit kaynağı olan Rusya'nın hakim inancı konumundadır. Yani Batı Avrupa açısından Ortodoks mezhebi hem siyasi bakımdan, hem inanç bakımından tehdit

---

[99] Ortaylı, Üç Beş Kişi Konferansı, I. Bölüm, Münih, Mayıs-2016 https://youtu.be/Gh-tCeD0LeU?t=1508 30.04.2019.
[100] Ortaylı, a.g.e, s. 191.

niteliğindedir. Avrupa'nın Hristiyan kimliğine atıf yaparken bu ayrıma dikkat etme zorunluluğu bulunmaktadır.

Bu çerçevede altı tekrar çizilmesi gereken husus; Avrupa'nın, kendisini diğer kültür ve toplumlara karşı üstün görmesi, bir açıdan da Hristiyan inancına sahip olmasında ve onun merkezi olarak görmesinden kaynaklanmaktadır. Batı Avrupa için Hristiyanlık, temelde Katolikliğe atıfta bulunmaktadır. Protestanlık ise, Katolikliğe karşı olarak onun içinden çıkan bir mezhep olarak güç kazanmıştır. Fakat Ortodoksluk Avrupa'nın Doğusuna ve dışına ait bir inanç olarak, Avrupa'nın merkez inancı olmamıştır. Avrupa'da Hristiyanlık denildiğinde esas olarak anlaşılması gereken Katoliklik, ikinci düzeyde ise ona reaksiyon olarak ortaya çıkan Protestanlık inancı olmalıdır.

Unutulmamalıdır ki, Hristiyanlık Avrupa için geçmişte ortak bir değer olma niteliği göstermekle birlikte aynı zamanda derin ihtilafların da kaynağı olmuştur. Ortodokslukla Katoliklik arasındaki ve Katoliklik ile Protestanlık arasındaki derin ve tarihi anlaşmazlıklar, Avrupa tarihinde birlik ve bütünlüğü değil belki de fay hatlarını oluşturmaktadır. Bu derin dini çatışmalar siyasi çatışmalarla örtüşür nitelikte kendisini göstermektedir. Hatta çoğunlukla dini ve siyasi çatışmaları birbirinden ayırt etmek zordur. Avrupa toplumunda dinin inanç düzeyinde etkisi giderek azalsa da, geçmiş anlaşmazlıkların kaynağı olması bakımından da Hristiyanlık belirleyici olma özelliğini korumaktadır. Ancak, Hristiyanlığın Avrupa için ayrıştırıcı olma vasfı yalnızca iç meselesi olarak ortaya çıkar. Uluslararası düzeyde, "ötekiler"e karşı Hristiyanlığın Avrupa'nın temel birleştirici unsurları arasındaki üstün yeri tartışmasız bir biçimde kabul edilmektedir.

3.4. Günümüz Avrupa'sında Hristiyanlığın Durumu

Hristiyanlık Avrupa'da siyasi gücünü yitirmiş, inanç değeri olmak bakımından zayıflamış olsa da bütünüyle ortadan kalkmış bir değer değildir. Genel olarak, Kilise'nin siyasi egemenliğinin ortadan kaldırıldığı kabul edilmesine rağmen, sosyal fonksiyonu din eğitimi başta olmak üzere resmi statüde devam etmektedir. Hristiyanlık, kültürel kimlik olarak Avrupa insanının ve toplumunun bilincindeki ve davranışlarındaki yerini muhafaza etmekle birlikte Avrupa'nın evrene, topluma ve

insana bakış açısını belirleyen önemli bir kurucu değer olarak varlığını sürdürmektedir. Avrupa toplumları, düzenli olarak bir kiliseye devam etmek ya da, daha gevşek bağlılık formları ile de olsa Hristiyanlıkla bağlarını devam ettirmektedir. Hatta Avrupa'da yaşayanların Hristiyanlıkla bağı bulunmadığını söyleyenlerin önemli bir kısmı dahi Hristiyanlığın kuşatıcı ve kurucu nitelikteki derin kültürel atmosfer altında, bu atmosferin biçimlendirdiği bir hayat yaşamayı sürdürmektedirler.

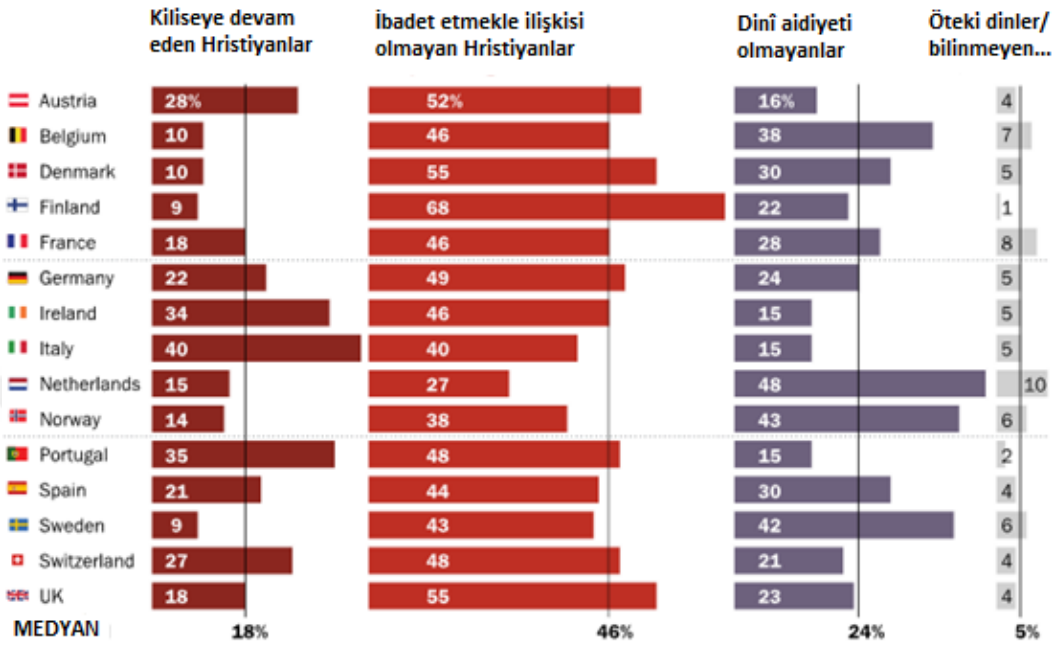
İnanç ve sosyal konularda dünya ölçeğinde araştırmalar yapan PEW Araştırma Merkezi'nin "Batı Avrupa'da Hristiyan Olmak" başlığı ile 2018'de yayınladığı Araştırma Raporunda Avrupa'da inanç olarak Hristiyanlığın durumu ile ilgili olarak önemli bulgulara yer verilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre Batı Avrupa'daki on beş ülkenin vatandaşlarının % 91'i Hristiyan inanç ve geleneklerine göre doğumdan sonra vaftiz edildiğini, %81'i aileden Hristiyan olarak yetiştirildiğini, % 71'i halen kendisini Hristiyan olarak tanımladığını ancak yalnızca % 22'si kilise dini törenlerine katıldığını beyan etmiştir. [101]

Aynı araştırmanın Avrupa'daki Hristiyanlık müntesiplerinin aidiyet dereceleri bakımından en büyük çoğunluğu % 46'lık oran ile dini yaşantısı olmayan Hristiyanlar oluşturmakta, onları % 24 ile dini bağlılığı olmayanlar izlemekte, onları da % 18 ile düzenli olarak kiliseye devam eden Hristiyanlar izlemektedir. Bu sonuçlar kabaca özetlendiğinde dini yaşantısı olsun ya da olmasın kendisini Hristiyan olarak tanımlayanların toplam oranı % 64 olarak karşımıza çıkmaktadır.

[101] PEW, (2018) Batı Avrupa'da Hristiyan Olmak, 30.04.2019
https://www.pewforum.org/2018/05/29/being-christian-in-western-europe/

Grafik.6

Batı Avrupa ülkelerinde ibadeti olmayan Hristiyanlar çoğunlukta *

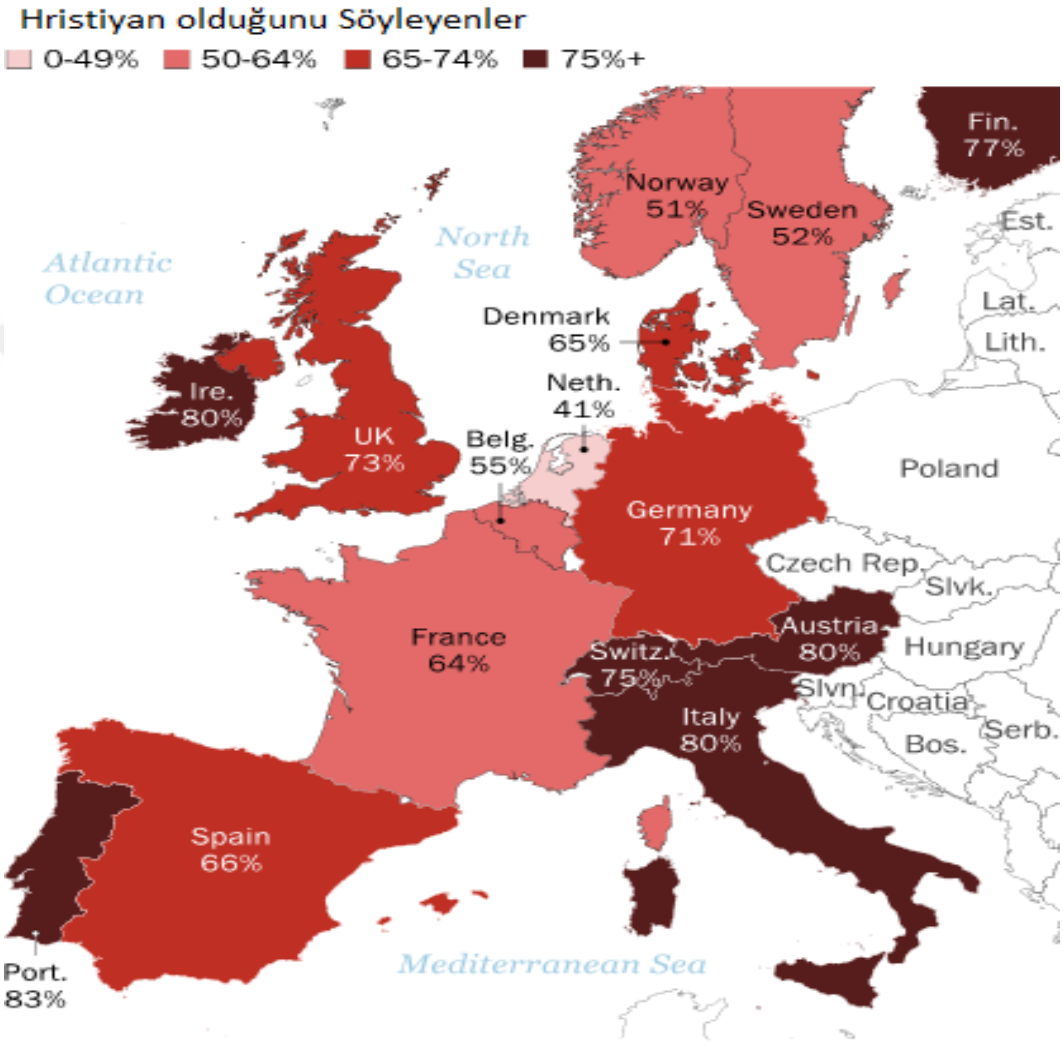
* PEW Araştırma Merkezi'nin "Batı Avrupa'da Hristiyan Olmak" Araştırma Raporundan alınmıştır. Ayda en az bir defa kiliseye gidenler, kiliseye devam edenler olarak gruplandırılmıştır. Kiliseye daha az gidenler ibadetle ilişkisi olmayanlar olarak gruplandırılmıştır.

Ülkeler bazındaki bulgulara bakıldığında Katolik kökenli Batı Avrupa ülkelerinde Hristiyanlık aidiyetinin daha düşük oranlarda gerçekleştiği, Protestanlığın geleneksel olarak yaygın olduğu yerlerde ve Akdeniz kıyılarında Hristiyanlığın görece olarak daha güçlü yer aldığı görünmektedir. Portekiz, İtalya, Avusturya, İsviçre, İrlanda ve Finlandiya'da Hristiyanlık aidiyetinin % 80'ler civarında; Katolik geçmişe dayanan Hollanda, Belçika, Fransa, Danimarka'da ise % 60-65 aralığında yer aldığı görülmektedir. Bir dine aidiyeti bulunmadığını belirtenlerin en yüksek düzeyde gerçekleştiği Hollanda ve Norveç'e ait oranların % 48 ve % 43 seviyesinde olduğu görülmektedir. Burada belirleyici olan hususun, Katolik mezhebinin geleneksel katı dogmatik inanç ve uygulamalarına nazaran Protestanlığın kısmi olarak daha akılcı ve reforme edilmiş olduğu varsayılan yapısından kaynaklandığı öne sürülmektedir. Bir başka ifade ile Hristiyanlığın geçmişte en katı, en dogmatik ve en fazla şiddet içeren uygulamalarına konu olan bölgelerde bugün kabul görme oranının daha düşük seviyelerde gerçekleştiği; buna mukabil geçmişte reformasyona tabi tutulmuş Hristiyanlığın yaygın olduğu, Kilise otoritesinin günümüzde geçerli olmadığı

bölgelerde ise Hristiyanlık aidiyetinin daha yüksek seviyelerde gerçekleştiği görülmektedir.

Harita.1

Batı Avrupa'da Nüfus Çoğunluğunun Dini Aidiyet Durumu *

*PEW Araştırma Merkezi'nin "Batı Avrupa'da Hristiyan Olmak" Araştırma Raporundan alınmıştır.

Bu araştırma sonuçları dikkate alındığında, Hristiyanlıkla bağları olmadığını beyan eden Avrupalıların da her şeye rağmen Hristiyanlık arka planından geldikleri görüşü doğrulanmaktadır. Bu gruptaki Avrupalıların Hristiyanlık öğretisinden, inanç esaslarından ve dini pratiklerinden uzaklaşmış olsalar da geldikleri sosyal köken itibarı ile Hristiyanlık düşünce ve inancına yaslanan bir kültürel mirası taşıdıkları dikkate alınmalıdır. Bu gruptaki Avrupalıların önemli bir kısmının Hristiyan inanç ve kültürüne göre yetiştirildikleri, inanç olarak Hristiyanlığın içine doğdukları dolaylı

olarak anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra, dini değerlere hiçbir şekilde yer verilmeyen bir ortamda yetişmiş olanların da hesaba katılması gerektiği, fakat toplumsal seviyede ele aldığımızda Avrupa'da Hristiyan düşünce ve inanç sisteminden tümüyle bağımsız bir kesimden söz etmenin son derece zor olduğunu vurgulamak gerekmektedir.

Hristiyanlığı reddeden bu Avrupalıların kimliklerini Hristiyanlığa atıfta bulunarak tarif etme zorunluluğu da bunun göstergesidir. Bir bakımdan bu toplumsal grup Hristiyanlık reddiyecisi veya eski Hristiyan bir zümredir. Bu grubu sosyolojik bakımdan tarif etmek gerekirse Hristiyanlıktan kopmuş veya Hristiyanlıktan doğmuş bir kesim olarak tanımlamak gerekmektedir. Bilinçlerindeki din algısı; teslis, İsa'nın tanrısallığı, doğuştan gelen günah, ruhbanlık, Kilise vb. Hristiyanlık unsurlarından oluşmaktadır. Dolayısıyla, Negatif Hristiyanlık olarak tanımlayabileceğimiz, sosyolojik olarak Hristiyanlıktan kaynaklanan, Hristiyanlığın inanç ve düşünce biçimlerine göre şekillenen bu zümreyi dahi tümüyle Hristiyanlıktan bağımsız olarak ele almamız imkansızdır. Aydınlanma düşüncesi ile Hristiyanlığın sorgulanmaya başlanması sonrasında onun reforma tabi tutulması ile başlayan süreç, nihayetinde bir kısım çevrelerde Hristiyanlığın terkedilmesi, Deizm, Ateizm gibi akımların yayılması ile sonuçlanmıştır. Bu çözülme süreci aydınların Hristiyanlık ve Kilise ile hesaplaşmaları, Kilise doktrinine karşı akılcı tezler geliştirmek suretiyle ortaya çıktığından, tepeden tırnağa Hristiyanlığa göre şekillenmiş bir olgudur. Bu fenomeni hem inanç bakımından, hem sosyolojik bakımdan, Hristiyanlıktan bağımsız olarak kendi başına var olan bir şey olarak düşünmek, öncel bir olguya bağlı bir fenomeni nevzuhur bir fenomen yerine koymak olur. Bu bağlamda, bahsi geçen araştırmanın "Hristiyan kimliği Avrupa'da dini, sosyal ve kültürel bir işaret olmaya devam ediyor" (Christian identity in Europe remains a religious, social and cultural marker) başlığı altında katılımcılara yöneltilen "İncilde tanımlanan şekliyle Tanrıya inanma" sorusuna dini aidiyeti bulunmayanların yalnızca % 1'i olumlu yanıt verirken; Hristiyanlığın Tanrısı dışında "başka yüce ve ruhi bir güce inanma" sorusuna aynı grubun % 28'i olumlu yanıt vermektedir. Bu açıkça şunu göstermektedir ki, dini aidiyeti bulunmayan bu kesimin Tanrı hakkındaki kanaatleri Hristiyanlığın Tanrı tanımı ile çok yakından ilişkilidir, ona göre şekillenmiştir. Çünkü, dini aidiyeti bulunmayanların % 28'lik bir kesimi Hristiyanlığın teslise, İsa'nın tanrısallığına dayalı Tanrı tanımı dışında farklı bir Tanrı inancına sahiptir. Dini aidiyeti bulunmadığını beyan eden aynı grup

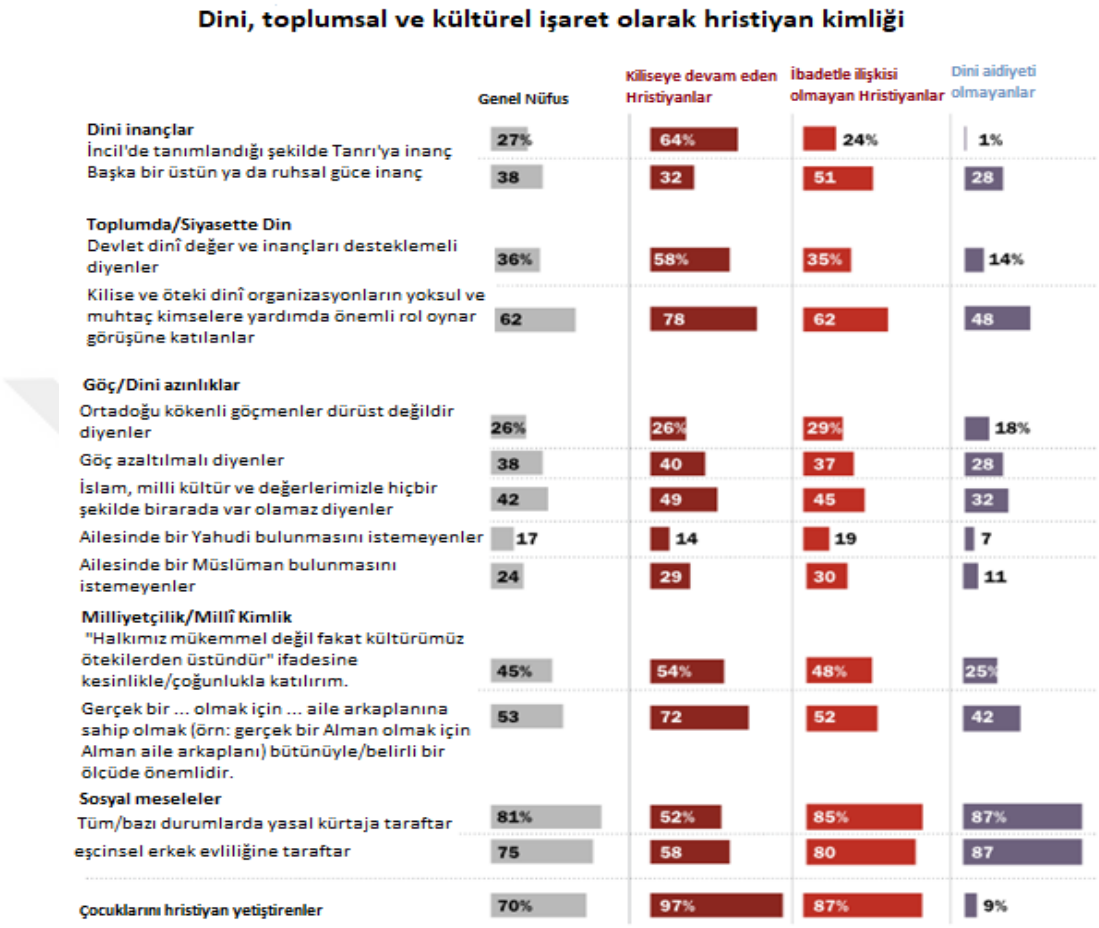
içerisindeki % 9'luk bir kesimin çocuklarını Hristiyan olarak yetiştirmeleri şeklindeki sonuç ise son derece şaşırtıcıdır. Buradan yapılabilecek en makul çıkarım; dini aidiyeti bulunmayanların bir kısmının toplumsal düzeyde geçerli bulunan Hristiyanlıktan kendilerini soyutlamış olmakla birlikte, kurumsal Hristiyanlıktan bağımsız, özgün bir Hristiyanlık yorumuna – inancına sahip olduklarıdır. Bu da benzer şekilde göstermektedir ki, bahsi geçen grup tümüyle Hristiyanlıktan bağımsız değildir.

"Batı Avrupa'da Hristiyan Olmak" başlıklı Pew Araştırmasının, "Hristiyan kimliği Avrupa'da dini, sosyal ve kültürel bir işaret olmaya devam ediyor" (Christian identity in Europe remains a religious, social and cultural marker) başlığı altında, Avrupalıların Müslümanlara ve Yahudilere, göçmenlere ve azınlıklara yönelik tutumları hakkındaki görüşleri çarpıcı sonuçlar ortaya koymaktadır. Buna göre, Hristiyanlık aidiyeti daha yüksek grupların 'öteki'lere karşı tutumları açık bir şekilde daha olumsuz bir nitelik arz etmektedir. İslam'ın ulusal ve kültürel değerleri ile kökten uyumsuz olduğunu düşünenlerin (Say Islam is fundamentally incompatible with their national culture and values) oranı Kiliseye devam eden Hristiyanlarda % 49, dini yaşantısı olmayan Hristiyanlarda % 45, dini aidiyeti olmayanlarda ise % 32 şeklinde ölçülmüştür. Bu sonuca göre Hristiyanlık aidiyeti yükseldikçe farklı inanç gruplarına yönelik olumsuz yaklaşım oranının arttığı gözlemlenmektedir.

Avrupa'ya göç azaltılmalı (Say immigration should be reduced) diyenler Kiliseye devam eden Hristiyanlar arasında % 40, dini yaşantısı olmayan Hristiyanlar arasında % 37, dini aidiyeti olmayanlar arasında ise % 28 şeklinde ölçülmüştür. Bu ölçüm de, paralel şekilde Avrupa'da Hristiyanlık aidiyeti arttıkça yabancı veya ötekilere karşı temkinli yaklaşma hassasiyetinin yükseldiğini göstermektedir. Yine aynı başlık altında yer alan sonuçlara bakıldığında benzer şekilde Yahudilere karşı da olumsuz bir yaklaşım söz konusu olmakla birlikte, Müslümanlara ve İslam'a yönelik olumsuz yaklaşımdan daha düşük düzeyde kalmaktadır. Bunun sonucunda açıkça görülmektedir ki, Avrupa'da yaşayanlardan kendilerini Hristiyan olarak tanımlayanların Hristiyan olmaktan kaynaklanan ve Hristiyan olmayan rakip inanç ve kültürlere karşı geliştirdikleri tutum ve davranışların kendisini Hristiyanlıkla tanımlamayan kesimler tarafından da çok büyük oranda paralel şekilde

sürdürülmektedir. Tezimizin önceki bölümlerinde teorik ve kavramsal düzeyde ele aldığımız bu husus saha araştırması sonuçları ile de teyit edilmiş bulunuyor.

Grafik.7*

*PEW Araştırma Merkezi'nin "Batı Avrupa'da Hristiyan Olmak" Araştırma Raporundan alınmıştır.

Araştırmaya göre, Avrupa'da yaşayanlardan dini bir aidiyeti bulunmadığını beyan edenlerin % 11'i Müslümanları ailelerine kabul etmeye (Are not willing to accept Muslims in their family) karşı olduklarını beyan etmişlerdir. Bu husus, kendisini Hristiyan olarak tanımlayan kişilerde ise % 30 seviyesinde bir onay almıştır. Bu sonuçtan da anlaşılmaktadır ki, Hristiyanlıkla inanç bakımından bağlarını kestiğini beyan edilen katılımcılar dahi Hristiyanlığın ötekisi durumundaki azınlık grupları ve dinlere karşı Hristiyan refleksleri ile hareket etmektedirler. Kendisini Hristiyanlığa bağlı olarak tanımlayanların ailelerine Müslümanları kabul etmeme oranının dahi % 30 düzeyinde gerçekleştiği düşünülürse, Hristiyanlık aidiyeti bulunmadığını beyan edenlerde görülen bu oranın ne kadar önemli bir gösterge olduğu anlaşılacaktır. Yani Avrupalıların Hristiyanlıkla inanç düzeyindeki bağlarının zayıflamış olmasının,

onların Hristiyan kültüründen tümüyle kopmaları anlamına gelmediği, Hristiyanlık dışı inanç ve kültürlerle muhatap olduklarında Hristiyan gibi davranma eğiliminde oldukları görünmektedir.

Bu noktada Malcomson'un, birbirleriyle karşılaştıklarında Alman, İngiliz ya da İsveçli olan Avrupalıların, başka ırk ve dinlerle karşılaştıklarında beyaz ve Hristiyan olduklarını hatırlamalarına dair yaptığı vurgu daha açık şekilde bir anlam kazanmaktadır. Bu durumu yalnızca Avrupalılara has bir özellik olarak kabul etmemiz bilimsel ilkelerle bağdaşmayacaktır. Tezimizin başlangıç kısmında ele aldığımız üzere kimliğin durumsal doğasını hatırlayacak olursak; farklı çevrelerde, farklı koşullar altında kimliğin bazı bileşenleri daha ön plana çıkabilmektedir.

Bu olgunun dünyanın farklı kıtalarındaki kültür ve kimliklerin tamamı için geçerli olduğunu, benzer örneklerin farklı toplumsal çevrelerde de bulunmasının sosyalliğin doğası gereği mümkün olacağını akılda tutmak gerekmektedir. Bununla birlikte Avrupalıların Hristiyanlıkla olan güncel ilişkileri hakkında şu yargıya varmamız mümkündür: Avrupalıların bir kısmı inanç ve aidiyet bakımından Hristiyanlıktan uzaklaşmış olsalar bile, başkaları ile kurdukları ilişkilerde Hristiyan kimlikleri çok daha geniş ölçekte kendisini göstermektedir. Avrupa'da Hristiyanlığın kültürel iktidarı onun inanca dayanan iktidarından daha geniş kapsamlı ve daha güçlü şekilde varlığını sürdürmektedir. Bu durum da, Arnold Toynbee'nin Avrupa'nın kültürel mirasının Hıristiyanlıkla dolup taştığı, Avrupalıların kendilerini Hıristiyan geçmişlerinden koparıp ayırmalarının mümkün olamayacağı şeklindeki iddiasının mahiyeti daha net biçimde açığa çıkmaktadır. Avrupa'da Hristiyan kültürü yalnızca Hristiyan inancını benimseyenler üzerinde değil, Hristiyanlığı reddedenler üzerinde de çok köklü bir iktidara sahiptir.

PEW araştırmasının genel bir değerlendirmesini yapmak gerekirse, Hristiyanlık Avrupa'da dini bir inanç olmanın yanı sıra kültürel bir değer olarak Avrupa kimliğinin temel bir bileşeni konumunda mevcudiyetini sürdürmektedir. Hristiyanlığın inanç esaslarının benimsenmesi ve dini pratiklerin yerine getirilmesi oranı tarihsel süreç içerisinde azalmış olmakla birlikte Hristiyanlığın kültürel kapsayıcılığı ondan çok daha güçlü bir şekilde hakimiyetini sürdürmektedir.

Hristiyanlık Avrupa Kimliğinin temel bileşenlerinden birisi olarak varlığını devam ettirmektedir.

3.5. Avrupa'da Din Eğitimi ve Kilisenin Sosyal Fonksiyonu

Hristiyanlığın kültürel düzeyde kimlik unsuru olarak kuşaktan kuşağa aktarımını sağlayan temel faktörlerden birisi olarak din eğitimi ve Kilise'nin din eğitimi konusundaki rolü karşımıza çıkmaktadır. Kilise, dini aktör olarak devlet işlerine müdahale etmekten geri çekilerek sekülerliğe alan açmak zorunda kalmış olsa da, kimi yerlerde Kilise eliyle, kimi yerlerde devlet eliyle din eğitiminin sürdürülmesi sekülerlik açısından bir problem olarak algılanmamaktadır. Avrupa'da her ülkede, ülkenin kendine özgü koşulları ve yaklaşımına göre şekillenmiş farklı din eğitimi modelleri kendisini göstermektedir.

Dini eğitim bahsinde genel olarak; belirli bir dine/mezhebe dayalı din eğitimi (confessional) ve din/mezhep üstü din eğitimi (nonconfessional) şeklinde iki kategoriden söz edilmektedir. Din/mezhebe dayalı din eğitimi, belirli bir dini öğretiyi esas almak suretiyle onu benimsetmek üzere yapılırken, din/mezhep üstü din eğitiminde dini benimsetme amacı değil, onun hakkında bilgilendirme amacı güdülmektedir.[102] Ancak zaman zaman biçimsel olarak bilgilendirme amaçlı dini eğitim verildiği söylenen örneklerde benimsetme amacının da açıkça kendisini gösterdiği inkar edilemez. Laiklik açısından tartışmalara konu olan din eğitiminin aslında salt bilgilendirme niyeti ile aktarıldığı örneklerde dahi, uygulayıcıların farkında olmadan kimliksel ve kültürel bir bakış açısını endoktrine etmeleri olasıdır. Bunu hatırda tutmak suretiyle biçimsel olarak dini esaslı ve dini tanıtıcı eğitim örneklerine ana hatlarıyla değineceğiz.

Bir örnek vermek gerekirse; dine karşı dışlayıcı, militan laiklik anlayışının anavatanı olarak bilinen Fransa'da devlet okullarında dini sembollerin bile yasak olduğu ancak Fransa'daki öğrencilerin % 20'sini kapsayan özel okulların tamamına yakınının doğrudan Katolik Kilisesi tarafından kurulduğu, devletin de % 80'e varan

[102] Mehmet Zeki Aydın, (2001) "Avrupa Birliği Ülkelerinde Din Eğitimi ve Türkiye Karşılaştırması", Diyanet Avrupa, Sayı: 29 s. 23-28

oranda mali olarak bu okulların masraflarını karşıladığı bilinmektedir. Kiliseye bağlı özel okulların dışında kalan devlet okullarının yarıdan fazlasında öğrencilere manevi danışmanlık veren papazlar görev almaktadır. Yapılan bir incelemeye göre 2000 yılında 3.800 okuldan, 2.594'ünde papazların bu şekilde görev yaptığı ortaya çıkmıştır. Fransa'da hapishanelerde, hastanelerde, kışlalarda din görevlileri bulunmaktadır.[103]

Bu veriler ışığında, dine karşı en sert tutumu benimsemiş bulunan Fransa'da öğrencilerin % 20'ye yakını Kilise tarafından din eğitimine tabii tutulmakta, bunun masraflarının % 80'i de Fransa Devleti tarafından karşılandığı anlaşılmaktadır. Fransa, dini sembol ve görünürlüğe karşı sert önlemler alan kimi politikalar ortaya koymakla birlikte, çelişkili bir biçimde okullar başta olmak üzere birçok kamu kurumu aracılığıyla din eğitiminin doğrudan üstlenicisi konumundadır. Son yıllarda Fransa'da temel dini bilgiler olmaksızın Tarih, Sanat ve Dil konularının anlaşılamayacağı düşüncesinden hareketle din eğitimi konusu yeniden ele alınmaktadır. Fransız Cumhuriyetçiliğinin günümüzdeki en sıkı savunucusu ve eski Milli Eğitim Bakanı Debray'ın hazırladığı, dinin tanıtımını içeren bir eğitim modeli hakkındaki raporun başlığı "Laik/seküler Okullarda Dini Olguları Öğretmek" şeklindedir.[104] Öyle anlaşılıyor ki, Fransız devlet okullarında da gelecekte din eğitiminin yaygınlık kazanması olasıdır. Hristiyanlık aidiyetinin en zayıf, militan laikliğin en güç olduğu Avrupa ülkesindeki din eğitiminin genel görünümünde, kültürel kimliğin biçimlenmesinde dinin daha baskın bir rol üstlenmesine yönelik gelişmeler, göz ardı edilemeyecek boyutlar kazanabilmektedir.

2005/2006 eğitim yılında İtalya'da yapılan bir ölçümde ana sınıfından liseye kadar olan devlet okullarında eğitim gören öğrencilerin %91'inin Katolik din eğitimi aldığı tespit edilmiştir. Bu eğitimin dayanağı İtalyan Anayasası değil, İtalya ile Vatikan arasında 18 Şubat 1984 yılında imzalanan konkordato olduğu bilinmektedir. Bu anlaşma ile devlet ve Kilisenin ortak bir idare sistemi oluşturduğu, eğitim

[103] Kuru, age, s.112.
[104] Peter Schreiner, (2009) "Avrupa Bağlamında Din Eğitimi", Dini Araştırmalar, Mayıs-Ağustos, s.153.

masraflarının İtalyan devleti tarafından karşılandığı, müfredatın ise ortaklaşa oluşturulduğu görülmektedir. Anaokulu ve ilkokullarda iki saat, ortaokul ve liselerde bir saat olmak üzere Katolik esaslı din eğitimi hukuken güvence altına alınmıştır. Öğrencilerin bu derslere katılımı zorunlu değildir. Derse katılım kararı liseye kadar ailelerinin, lisede ise öğrencinin kendi tercihine bırakılmıştır. Bu dersleri vermeye yetkili özel diplomalı öğretmenler dini otorite tarafından tayin edilmektedir. 2004 yılında bu öğretmenlerin İtalya'ya maliyeti 500 milyon Euro olmuştur.[105] İtalya'da devlet okulları haricinde dini eğitim veren okullar da ayrıca varlığını sürdürmektedir. Fransa'nın dışlayıcı laikliğinin aksine İtalya'nın dini özgürlükleri koruma altına alan laiklik anlayışının kimliğin oluşumunda dinin aktif ve açık bir rolü bulunduğuna hükmetmemiz gerekmektedir.

Almanya'da dini haklar bireysel düzeyde herkes tarafından elde edilebilir, fakat bir kısım dini haklar ancak dini cemaatin devlet tarafından tanınması ile mümkündür. Tarihsel olarak Katolik ve Protestanlığın birbirine üstün gelemediği ikili bir dini yapıdan söz etmek mümkündür. Almanya'da dini alanda Kilisenin güçlü hukuki temeli bulunmaktadır. Almayan Federal Anayasa'sına göre resmi bir Devlet Kilisesi olmamasına karşın, Katolik ve Protestan kiliseler resmen tanınmış ve onlara ekonomik ve sosyal yönden çok imtiyazlı bir statü kazandırılmıştır. Kiliselere tanınan bu imtiyazların başında din eğitimi bulunmaktadır. *"Dini bir kurum olarak kilise kamu tüzel kişiliği haklarını sonuna kadar kullanmaktadır. Almanya'da kilise ve eyaletler arasındaki ilişki anayasaların dışında konkordato ve antlaşmalarla düzenlenmiştir. Bu antlaşmalarda Katolikleri, Vatikan Devleti temsil eder. Protestan Kilisesi ise esas olarak 1948'de kurulan "Almanya'daki Protestan Kilisesi (EKD) ile 1949 yılında yapılan konkordatodaki düzenlemelerle hukuki statüleri belirlenmiştir. Federal ve eyalet anayasaları ve bunların dışında konkordato ve antlaşmalarla hem Katolik hem de Protestan kiliseleri varlıklarını koruma, din eğitimi vb. açılardan oldukça imtiyazlı bir durumdadırlar."* [106]

---

[105] Alessandro Ferrari, (2007) "Avrupa Birliği'nde Dini Kurumlar ve Din Eğitimi, İtalyan Modeli", Sempozyum, s. 463.

[106] Recai Doğan, (2008) "Avrupa Birliği Sürecinde Dini Kurumlar ve Din Eğitimi: Almanya Modeli", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı II, s.9.

Resmi makamlar önünde dinden çıktığını beyan etmediği sürece herkesin Kilise Vergisi ödemekle yükümlü olduğu Almanya'da buna rağmen Kilisenin masrafları ve yürüttüğü eğitim faaliyetlerinin giderleri devlet tarafından karşılanmaktadır. Kilisenin örgün eğitimdeki rolüne gelince, ülkedeki yüksek dini eğitim kurumlarının tamamı Kiliseye bağlıdır. İlk ve orta eğitimde ise Kilise kendisine bağlı özel okul açma yetkisine sahiptir. Devlete bağlı okullardaki mezhebe dayalı dini öğretimin müfredatı ve öğretmen tayini Kilisenin yetkisindedir. Anaokullarının ise tamamına yakını Kilise tarafından açılmıştır. Federal Anayasa Kiliselere hastanelerde, cezaevlerinde, huzurevlerinde ve diğer kamu kurumlarında ibadet ve maneviyatın yükseltilmesi amacıyla faaliyette bulunma yetkisi tanımaktadır.[107] Kilise, bunların dışında kendisine tanınan diğer imtiyazlarla birlikte adeta devletten sonraki ikinci en önemli güç konumundadır. Bu durum Kiliseyi, ortak değerlerin aktarılması ve oluşturulması konusunda, yani kimlik inşası konusunda yüksek etkiye sahip bir konuma yerleştirmektedir.

Alman Anayasası'nda mezhebe dayalı din dersi şu ifadelerle güvence altına alınmıştır: *"Din dersi resmi okullarda, din öğretimi yapmayan okullar hariç düzenli bir derstir. Devletin denetim hakkı saklı kalmak kaydı ile din dersi, dini cemaatlerin prensipleriyle uyum içinde verilir."* [108] Bununla birlikte öğrenci reşit olana dek velisinin, reşit olduktan sonra kendisinin tercihine bağlı olarak okullarda zorunlu olarak açılan din derslerine katılmama hakkı da bulunmaktadır. Bu durum, Laik rejim kategorisinde değerlendirildiğini gördüğümüz Almanya'da Kilisenin topluma müdahale gücünü göstermesi bakımından düşündürücüdür. Almanya'da okullarda zorunlu olarak açılan din dersinin haftalık iki veya üç saat olarak eyaletlere göre değişen şekilde sürdürüldüğü görülmektedir. Din dersi öğretim programını ve kitaplarını hazırlanması konusunda Kilise doğrudan veya onaylayıcı olarak söz sahibidir. Din dersinin Kilise öğretisine uygunluğunu sağlaması bakımından ancak Kiliseden izin alan öğretmenler verebilmektedir. Alman toplumu Vaftiz ile başlayan

[107] Doğan, a.g.m, s.11.
[108] Almanya Federal Anayasası, Md. 7/3.

sürecin hemen sonrasında küçük yaşlardan itibaren Hristiyan inanç ve kültürü ile yetiştirilmektedir.

Almanya Anayasa Mahkemesi, 1995 yılında aldığı bir kararda laiklik ilkelerini güvence altına almakla birlikte Hristiyanlığın Alman toplumu için büyük önem taşıdığına vurgu yapmakta ve Kilisenin bu konuda icra ettiği fonksiyonu vurgulamaktadır: *"Kapsamlı bir inanç özgürlüğünü teminat altına alan ve böylece din ve dünya görüşü açısından tarafsız olmayı taahhüt eden bir devlet bile, toplumsal birliğin dayandığı ve aynı zamanda kendi görevlerinin yerine getirilmesinin de bağımlı olduğu kültür aracılığıyla aktarılan ve kökeni tarihe dayalı inanç değerlerini ve davranışlarını söküp atamaz. Bıraktıkları miras bugün nasıl değerlendirilirse değerlendirilsin, Hristiyanlık inancının ve Hristiyan kiliselerinin bu konudaki etkisi büyük olmuştur."* [109] Almanya Anayasa Mahkemesi bir bakıma bu kararı ile Hristiyanlığın imtiyazlı konumunu resmi olarak ortaya koymaktadır. Başka bir ifade ile Almanya'da kimliğin temel unsurlarından birisi olarak Hristiyanlık, Alman milli eğitim sistemi içerisinde devlet güvencesi altında bizzat Kilise eliyle kuşaktan kuşağa aktarılarak sürdürülen Alman kimliğinin temel unsurlarından birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Fransa, İtalya, Almaya gibi merkez konumdaki laik Avrupa ülkelerinde Hristiyanlığın eğitimdeki vazgeçilmez niteliği ve Kilisenin gücünü gösteren uygulama ve anlayışlar hakkında bu detaylı bilgileri aktardıktan sonra birkaç Avrupa ülkesi ile ilgili daha özet mahiyette bilgilere yer vermek, Avrupa'nın genel durumu hakkında din eğitimi ve kilisenin sosyal alandaki gücünü tanıma bakımından yeterli olacaktır. Diğer Avrupa ülkeleri de incelendiğinde görülecektir ki, ele aldığımız örneklerden daha düşük niteliklerde olmamak üzere Hristiyan kültürü Avrupa'nın tamamında devlet ve Kilise eliyle resmi olarak tahkim edilmektedir.

İngiltere'de Anglikan Kilisesi resmi bir statüye sahiptir. İngiltere Kralı aynı zamanda Anglikan Kilisesinin de başkanı olup, Başbakanın teklifi ile ruhbanları atar.

---

[109] Aktaran Recai Doğan, a.g.m. s.42 - Almanya Federal Anayasa Mahkemesi, 16.5.1995 sayılı kararı (BVerfGE 93, 1 (22) Anrd Uhle, Stat-Kirc-he-Kultur, Berlin 2004.

Din dersleri, ilk ve orta dereceli devlet okullarında zorunlu dersler arasındadır. Yasa gereği okullarda güne toplu dua ile başlanılır. Ancak, veliler isterlerse, çocukları din dersine ve toplu duaya katılmayabilirler. Din dersi müfredatı Anglikan Kilisesi doktrinine göre yerel yönetimlerce hazırlanır. Danimarka'nın 1953 tarihli Anayasasına göre, Evanjelik Lüteryen esaslı Hristiyanlık resmi din olarak devlet tarafından desteklenmektedir. Ülkede, birinci sınıftan onuncu sınıfa kadar din dersi okutulmaktadır. Dersin programı Eğitim Bakanlığı tarafından yapılmaktadır. Din dersleri, mezhepler üstü olarak verilir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. HRİSTİYANLIĞIN AVRUPA KİMLİĞİ İLE İLİŞKİSİ

4.1. Avrupa Kimliğinin Kurucu Faktörü Olarak Hristiyanlık

Avrupa Kimliğinin temel kurucu unsurları arasında yer alan Hristiyanlığın Avrupa için ifade ettiği anlamı, Avrupalının doğa ve insan ile kurduğu ilişkiye yaptığı tesiri doğru analiz etmek, Avrupa bütünleşmesi bakımından son derece önemlidir. Yahudilik hayatın her alanını tanzim eden katı kurallara dayalı bir şeriat üzerine kurulu olduğu halde, Yahudi geleneği üzerine ortaya çıkan Hristiyanlık bu sosyal hayatı kapsayan dini kuralları reddetmektedir. Hristiyanlık, kendi içerisinden çıktığı Yahudiliğe karşı bu bakımdan çelişkili veya ikircikli bir tutum sergilemektedir. Hristiyanlık açısından Yahudilik, kendisini doğurduğu ölçüde değerli ancak sonrasında lanetli bir oluşumdur. Hristiyanlığın İsa sonrasında ikinci derecede kurucu babası, kimilerine göre asıl kurucusu kabul edilen Aziz Paul, Yahudiliğin yaşam kalıplarını, sünnetini, toplumsal geleneğini uygulamadan kaldırmış, Hristiyanlar için Tevrat'taki hükümleri nesh etmiştir. Yani Yahudiliğin kültürel, sosyal, ticari, beşeri alanlarda zorunlu tuttuğu uygulamalar bu dinin yeni muhatapları açısından kabullenilmekte zorluklar çıkaracağı için yürürlükten kaldırılmıştır. Bu yönüyle Hristiyanlık pagan kültürden gelen geniş kitlelere uyumlu hale getirilirken, içinden geldiği Yahudiliğin mirasını reddederek ona karşı temel bir çatışmaya taraf olmuştur.

Bunun sonucunda, Hristiyan olmak bir geleneğe, bir şeriata, özgün bir kültüre tabi olmaktan çıkarak İsa'ya, Havarilere ve Kiliseye tabi olmaya indirgenmiştir. Şeriat

içeren, toplumsal yaşamı düzenlemeye yönelik katı kurallar barındıran Yahudilik ise ötekileştirilmiştir. İşte bu çatışmadan bütün Avrupa tarihi boyunca örneklerini kimi zaman çok ağır şekilde izlediğimiz Yahudi karşıtlığı ortaya çıkmıştır. Yahudi karşıtlığı Kilisenin ve Devletlerin resmi politikası haline gelmiştir. Yahudilik tarihsel süreç içerisinde Avrupa'da tecrit edilmiş, dışlanmış ve nihayetinde Avrupa dışına çıkarılmıştır. İslam'a gelince, o sosyal hayatın genelini kapsayan, müntesiplerinin yeme içmelerinden evliliklerine kadar hemen her alanda hayatlarını düzenleyen şeriata dayalı bir dindir. Kültür ve inanç bakımından Yahudiliğin kristalize bir versiyonudur. Yahudiliğin kan bağına dayalı aktarımına karşın İslam beynelmilel bir yapıdadır. İmanın kabul edilmesi bakımından Yahudilik kan bağına, Hristiyanlık Kiliseye bağlı olmaya dayanırken İslam kişisel özgürlüğe dayanır. Buna karşılık şeriat, gelenek ve toplumsal hayatın düzenlenmesi bakımından İslam ve Yahudilik son derece özdeş kabul edilmektedir. Dolayısıyla, Hristiyanlığın Aziz Paul'dan beri kendisini özdeşleştirdiği Yahudi karşıtlığı otomatikman İslam için de geçerlidir. İslam, buna ek olarak Avrupa'nın geleneksel olarak harici bir düşmanı, kendi sınırları ötesindeki bir ötekisidir. İşte bu husus, Avrupa'nın kendi kimliği etrafında bütünleşmesi açısından Hristiyan zihnin tutumu bakımından birinci derecede belirleyici bir faktördür.

Yahudi gelenekleri dışlanarak oluşturulan Hristiyanlık öğretisinde yaşam tarzı, davranış ve kuralların ortadan kaldırılmasının bir diğer önemli sonucu Kiliseye bağlı olmanın Hristiyan olmanın neredeyse yeter şartı haline gelmesidir. Kiliseye bağlanmaksızın Hristiyan olmanın söz konusu olmaması gibi, bu şartın yerine getirilmesi neredeyse tek başına Hristiyanlığın gerçekleştirilmesi anlamına gelmektedir. Kilisenin Hristiyanlar için ifade ettiği anlamın büyüklüğü de burada yatmaktadır. Kilise tanrının yeryüzündeki temsilcisi olarak, Hristiyanlık müntesiplerinin imanlarının onaylayıcısıdır. Hristiyanlar işledikleri günahlarından ancak Kilise ruhbanlarının izni ile kurtulabilirler. İmanlarını ancak ruhbanlar onaylayıp kabul edebilirler. Hristiyanların Tanrı ile irtibat kurabilmeleri için Kiliseye başvurmaları zorunludur. Kilise, Tanrıyı temsil ettiği için dünyevi iktidar tanrının temsilcisinin otoritesine tabidir. Avrupa tarihi boyunca Kralların meşru kabul edilebilmeleri ancak onların Papa tarafından onaylanarak taç giydirilmesi ile mümkün olmuştur. Yani Avrupa'da Fransız ihtilaline kadar iktidar doğrudan doğruya Kiliseye ait bir yetkidir. Bu, şunun için çok önemlidir. Avrupa'da birbirinden farklı Krallar

hüküm sürdüğünde bile onlara yönetme hakkını veren merkezi otorite Kilise'dir. Avrupayı yönetme yetkisi temelde Kiliseye aittir, fakat bu yönetimi günün siyasi koşullarına göre Kilise parçalayarak dağıtmıştır. Bugün bile Vatikan'daki Papalığın başka bir devletin otoritesi altında olmaması bunun gereğidir. Vatikan'ın Avrupalı devletler ile yaptığı konkordato anlaşmaları ile onların sosyal hatta siyasi yönetimlerine yön verdiği, hukuken imtiyazlı bir konum tesis ettiği daha önceden temas ettiğimiz hususlardır. O halde Avrupa'yı bir bütün olarak yöneten siyasi irade Kilisenin kendisidir. Hristiyanlığın Avrupa için bütünleştirici rolünün en somut ve en bariz göstergesi budur.

Geçmişte Avrupa'yı bütünleştirme projelerine özet olarak baktığımızda şunlarla karşılaşmaktayız. XIV. yüzyılda "Kutsal Toprakların Yeniden Kazanılması" başlıklı makalesi ile ünlü Normandiyalı hukukçu Pierre DuBois, Hıristiyan dünyasında barışın sağlanması için "Hıristiyan Cumhuriyeti" kurulmasını savunmuştur. DuBois'ya göre Hıristiyan dünyasının eşit ve egemen prensleri bir Konsey'in ve uyuşmazlıkları çözümlemekle görevli bir Tahkim mahkemesinin etrafında birleşmelidir. Ona göre ideal cumhuriyet, tek bir prensin bütün Hristiyanları yönetmesidir, fakat böyle bir şey gerçekçi olamayacağı için en uygulanabilir model olarak kendi görüşünü öne çıkarmıştır. DuBois, Kilisenin iktidar alanını daraltma yönünde çalışmalar yapmış fakat bununla birlikte Avrupalı Prenslerin Hristiyanlık etrafında birleşmesini öngörmüştür. DuBois'in düşüncelerinde Müslümanların bir tehdit olarak yer aldığı, Müslüman tehdidine karşı Avrupalıların Hristiyan kimliği etrafında birleşmeleri gerektiği fikri yer almaktadır. Doğu'daki Ortodoksları da Katolikliğe davet eden DuBoris, Hristiyan kimliğinin parçalanmışlığında da fayda görmemektedir.[110] Bu durumda, Avrupa'nın Hristiyan kimliğinin kendisine tehdit olarak algıladığı Müslümanlar ve Türklere göre şekillenmesine de ayrıca dikkat çekmek gerekmektedir.

DuBois ile aynı dönemde yaşayan ve 1314 tarihinde "De Monarchia" adlı eserini telif eden Dante Alighieri, Avrupa bütünleşmesi düşüncesinin ilk örneklerinden

[110] Denis de Rougemont, Europe Unites, 30.04.2019 https://www.pro-europa.eu/europe/rougemont-denis-de-europe-unites/

birisidir. Dante'ye göre Roma İmparatorluğu'nun mirasına uygun şekilde bir yeryüzü imparatorluğunun kurulması adalet ve barışın yegane yoludur. Dini temele dayalı bu imparatorluk gücünü Tanrıdan alacak, gökyüzü ülkesinin yeryüzündeki yansıması olacak ve Papaya bağlı olacaktır. Dante'nin modeline Papa, İmparatora göre üstün bir statüdedir. Gerçekçiliği tartışma götürmekle birlikte, Avrupa bütünleşmesi tasarıları arasında Hristiyanlığın yerini göstermesi bakımından tezimize konu edilmiştir.

Bohemya Kralı George Podebrad'ın ulus üstü kurumlar ve kurallar düzeni öngördüğü Avrupa bütünleşmesi modeli de Hristiyanlığı esas almıştır. Podebrad; adalet divanı, birleşik silahlı kuvvetler, ortak bütçe ve uluslararası tahkim kurallarından oluşan bir model öngörmekte ve siyasi olarak Türk tehdidine karşı Hristiyan dünyasını korumak üzere Haçlı seferleri düzenlenmesini şart koşmaktadır. Podebrad ile aynı dönemde yaşayan ve Avrupa kelimesini bugünkü bildiğimiz Avrupa coğrafyasını tanımlamak üzere ilk defa kullanan ve 1458 yılında Papa olan II. Pius, Avrupa'yı Hristiyanlıkla eş anlamlı olarak kullanmakta, Avrupa dışında gerçek bir Hristiyanlığın olamayacağına hükmetmekte ve Türklere karşı haçlı seferi düzenlenmesi çağrısında bulunmaktadır. [111]

Avrupa Bütünleşmesi konusunda Kilise'nin herhangi bir itiraz belirtmiş olmaması bir yana, en ileri düzeyde bütünleşmeye yönelik görüşlerin Kilise merkezli olarak ortaya çıkması ise son derece doğaldır. *"XVII. Yüzyılda Fransız Emeric Cruse'un "Barış ve Dünya projesi" ve Alman Leibniz'in görüşleri ile felsefi temelleri atılan Avrupa bütünleşmesi düşüncesinin XVIII. Yüzyıldaki en ileri savunucusu bir din adamı olan Saint Pierre, "Avrupa'da Barışı Sürekli Kılmak İçin Proje" başlıklı çalışmasında Avrupa Ülkelerinin temsilcilerinden oluşan bir senatodan bahsetmiştir."* [112] Rousseau, Kant gibi Avrupa bütünleşmesinin modern dönemdeki fikri temellerini atan Avrupa düşünce hayatının en mühim şahsiyetleri bu düşüncelerini yine önemli bir düşünür ve Kilise temsilcisi olan Başrahip Saint Pierre'nin çalışmalarına dayandırmışlardır. Saint Pierre, 1713-1717 yıllarında yayınlamış olduğu *"Avrupa'da*

[111] Rougemont, On Several Centuries of Eurpean Silence, 30.04.2019 https://www.pro-europa.eu/europe/rougemont-denis-de-on-several-centuries-of-european-silence/
[112] Yusuf Bayraktutan, Global Ekonomide Bütünleşme Trendleri, Nobel Yay., 2010 s. 88.

Barışı Sürekli Kılmak İçin Proje" başlıklı çalışmasında Avrupa'nın federasyon yolu ile kalıcı şekilde barışı yakalayabileceğini savunmuştur.

1713 yılında yapılan Utrecht barış Konferansı'nda Fransa Delegasyonunda da her alan Saint Pierre'nin esas olarak Avrupa'nın Hristiyan devletlerinin birleşmesini öneren bu çalışması üzerine Rouseau, 1782 yılında yayınlanan *"Kalıcı Barış üzerine bir Yargı"* adlı makalesinde Saint Pierre'nin düşünceleri üzerine bir değerlendirme yapmıştır. Saint Pierre'in düşüncesine göre tüm egemen yönetimlerin resmi bir antlaşma imzalayarak kuracakları konfederatif bir hükümet ile bu proje gerçekleşecektir. Rousseau, Pierre'nin bu idealini övmekle birlikte, bunun gerçekleşme imkanının yolları bakımından eleştirmiştir. [113] Burada dikkat ettiğimiz iki husus bulunmaktadır; birinci olarak, Avrupa devletlerini konfederasyon şekli ile bir araya getirmeye yönelik en önemli girişim Kilise içerisinden bir aydına aittir. İkincisi, Avrupa'yı bütünleştirme düşüncesi Avrupa'daki Hristiyan devletleri kapsamaktadır.

Sonuç olarak bu bahiste ulaşacağımız temel yargı şudur; Hristiyanlık tarih boyunca Avrupa bütünleşmesi fikirlerinin temelinde yer almıştır, Avrupa'yı bir arada tutma konusunda çimento işlevi görecek bir potansiyeli her zaman taşımaktadır. Günümüzde Hristiyan Demokrat partilerin yüksek sesle vurguladıkları üzere Avrupa'nın en kuşatıcı ortak paydalarından birisi Hristiyanlıktır. Dolayısıyla Avrupa'nın bütünleşme girişimlerinde Hristiyanlık daima olumlu bir katkı sağlayacaktır.

4.2. Avrupa Kimliği Karşısında Ayrıştırıcı Milli Kimlikler

Avrupalı Devlet adamlarında ve aydınlarda tarih boyunca Avrupa'yı siyasi olarak birleştirerek yüksek düzeyde kalıcı bir barış ve refah tesis etme anlayışı olagelmiştir. Bu idealin gerçekleştirilmesinde ekonomik ve siyasi bakımlardan Avrupa için çok büyük faydalar olacağı açıktır. Avrupa'nın dünya ölçeğinde süper bir güç olması da bütünleşebilmesi ihtimaline bağlıdır. Ancak, Avrupa kıtasında yaşayan toplumları bir araya getirmeye eğilimli kimlik bileşenleri olduğu gibi, Avrupa'nın

[113] Meral Uğur Çınar, (2017) "Rousseau ve Kant ile Avrupa'da Kalıcı Barışa ve Avrupa Birliği'ne Dair", Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt:16 No:1.

bütünleşmesine olumsuz yönde etki eden temel kimlik unsurları da bulunmaktadır. Bunların en başında hiç şüphesiz milli kimlikler ve milliyetçilik konusu gelmektedir. Milliyetçiliğin oynayacağı rol, Avrupa bütünleşmesi projesinin kaderini tayin edecek vasıfta bir önem taşımaktadır. Bu bahiste tekrar belirmek gerekmektedir ki, bir Avrupa kimliği inşası Avrupa'nın mevcut milli kimliklere dayalı parçalı yapısını eriterek homojen bir Avrupalı kimliğine dönüştürmek zorundadır.

Avrupa'yı birleştirme düşüncesinin birinci hedefine bakıldığında her zaman dile getirilen husus şudur; Avrupa'daki amansız ve sonu gelmez savaşlara bir son vermek. Bu ifadeden açıkça anlaşıldığına göre Avrupa milletleri arasında yüzyıllardan beri süregelen savaşlar yaşanmıştır. Bu savaşlar milletlerin her birinin toplumsal hafızası üzerinde büyük izler bırakmıştır. Kimliği var eden şey, en başta kimliğe ait geçmiş yaşantıların dökümüdür. Örneğin, Fransız olmanın anlamı, tarih boyunca Fransızların kolektif düzeyde yaşadığı savaşlar, acılar, zorluklar ve elbette sevinç ve gurur veren olayların bütünüdür. Fransız kimliğinin içeriği kendisi ile savaşan, kendisini tehdit eden, bütünlüğüne zarar veren ötekilerin yarattığı bir fenomendir. Bu perspektiften bakıldığında Avrupa milletlerinin hafızalarında diğer Avrupalı milletlere karşı kuşaktan kuşağa aktarılan ve yok edilmesi imkansız olumsuz hatıralar yüklüdür. Amerika Birleşik Devletleri'nin elli yıl içerisinde sıfır noktasından başlayarak bir millet yaratmış olmasına karşın, Avrupa'da devletlerin birleşememelerinin altında yatan büyük gerçeklik budur. Amerikan devletlerinin geçmişleri henüz üstesinden gelinemeyecek büyüklükte öteki kimlikleri oluşturmamıştı. Yüzyılları aşan savaşların oluşturup beslediği, birbirlerine karşı olumsuz imajlardan oluşan milli kimliklerin yukardan aşağıya bir proje ile aynileşmesini beklemek gerçekçilikten uzaktır. Avrupa, hafızasında her ne kadar ortak olumlu hatıralar taşısa da, bunlar olumsuz olanları ortadan kaldırmamaktadır. Avrupa'nın savaş dolu geçmişi, yarattığı ayrışmış milli kimlikler sebebi ile Avrupa'nın bütünleşebilmesi önünde çok büyük bir engel teşkil etmektedir. 1946 yılında Churchill'in Zurih Üniversitesinde "Avrupa Birleşik Devletleri" idealinden bahsettiği manifesto niteliğindeki konuşmasının üzerinden yetmiş yılı aşkın süre geçmiş olmasına karşın bugün Avrupa Milleti diyebileceğimiz bir entiteden bahsedebilmek imkansızdır. Avrupalılar, tek bir devlet etrafında birleşme yolunda epey adım attıkları halde milli kimlik bileşenlerini eritebildiklerine yönelik herhangi bir emareye rastlanılmamaktadır. Daha önce temas ettiğimiz üzere kimlik

konusunda yapılan saha araştırmalarında görülmektedir ki, Avrupa'da Avrupalılık aidiyeti yükselmekle birlikte milli aidiyetler de paralel şekilde yükselmektedir. Yani Avrupa'nın birleşmesi konusundaki engeller, ortadan kaldırılabilmek bir yana, daha da büyümüştür. Avrupalılık aidiyetinin yüksek bir seviyeye ulaşması tek başına yeterli olmadığından, muhakkak surette milli aidiyetlerin eritilmesi, asimile edilmesi gerekmektedir. Ne var ki, Avrupa'nın milli aidiyetlerinin çözüldüğüne, gevşediğine dair herhangi bir emareye ulaşılabilmiş değildir. Bu durum, Avrupa bütünleşmesi hedefinin karşı karşıya olduğu ve çoğu zaman görmezden gelinen zorluğun boyutlarını gözler önüne sermektedir.

Milli kimliğin içeriğini ortaya döktüğümüzde ise ilk olarak karşımıza dil meselesi çıkmaktadır. Millet kavramı üzerinde daha önce tafsilatlı olarak yer verdiğimiz tanımlamalarda bir milleti oluşturan unsurların başında ortak tarih, dil ve kültür kavramları geldiği kabul edilmektedir. Buna göre bir milletten söz edebilmek için öncelikle o millete ait bir dilin bulunması gerekmektedir. Bu durumda bir Avrupa Milleti'nden söz edebilme imkanı Avrupa Dilinden bahsetmeyi zorunlu kılmaktadır. Oysaki mevcut haliyle Avrupa Birliği'nin yirmi dört ayrı resmi dili bulunmakta, buna karşın ortak bir dili bulunmamaktadır. Avrupa Birliği'nin resmi dilleri arasında olmayan, ancak üye devletlerin tanıyıp kabul ettikleri atmış ayrı dil daha bulunmaktadır. Örneğin bu kategorideki Katalanca bile tek başına on bir milyon kişinin kullandığı anadilidir. Toplam olarak üye devletler ve Avrupa Birliği'nce kabul edilen dillerin sayısı ise yüzü bulmaktadır. Üye devletler tarafından tanınmayan ve çok küçük gruplarca kullanılan dilleri de hesap ettiğimizde çok açık bir şekilde Avrupa bütünleşmesi hedefinin karşısında aşılması son derece zor bir dil meselesi bulunduğu görülmektedir. Bugün, Avrupa Birliği'nin herhangi bir toplantısı çevirmenler ve mütercimler olmaksızın yapılamamaktadır. Tercüman olmaksızın birbirleri ile iletişim kuramayan bir topluluğun tek bir millet olma vasfından son derece uzak olduğunun kabul edilmesi zorunludur. Avrupa Birliği vatandaşlarının farklı bir üye ülkeye gittiklerinde o ülkenin tiyatrosuna, konserine iştirak edebilmeleri olası değildir. Bu sebeple, Avrupa'daki milli kimliklerin ayrıştırıcı niteliğinin en bariz yansımalarının başında dil meselesi yer almaktadır.

Bununla birlikte İngilizcenin bütün dünyada olduğundan daha güçlü bir şekilde Avrupa'da ikinci dil olarak yaygınlığı bulunduğu da bir gerçektir. Fakat İngilizce bütün Avrupa Birliği sathında tek geçerli ikinci dil olsa bile bu durum, Avrupa'nın dil konusundaki parçalanmışlığını ortadan kaldırmamaktadır. Eğitimli kesimlerin ikinci, üçüncü ve daha sonraki dilleri öğrenip günlük hayatta kullanmaları dahi halk düzeyinde bir ortak dil oluşturmamaktadır. Halk düzeyinde dilsel bir birlik oluşmadığı sürece Avrupa'nın tek bir dil etrafında bütünleşmesi hayli zor bir olasılıktır. [114]

Avrupa dillerinin en yaygın ikinci dil statüsündeki İngilizce potasında eritilerek tek bir dil etrafında yeniden inşa edildiği bir senaryoyu irdeleyecek olursak, bu durumda örneğin bir Fransızca'nın eritilerek İngilizceye tahvil edilmesi gerekmektedir. Bu durum, Fransız kültürünün yüzyıllar boyunca felsefe, edebiyat başta olmak üzere bütün kültürel mirasının tarihte bırakılması anlamına gelmektedir. Fransız milliyetçiliğinin diğerlerinden farklı olarak en temelde dil varlığı üzerine kurulu olduğu düşünülürse böyle bir vazgeçişin yol açacağı tahribatın kabul edilebilir olduğunu düşünmek mümkün değildir. Bir Fransız bakış açısının da ötesinde, herhangi bir kişi olarak bu senaryonun ne kadar korkunç bir tablo olduğu inkar edilemez. Avrupa Bütünleşmesi fikrinin yüzyıllar boyunca birçok Avrupa dilinde konuşulup işlenmesi, kendi kendisini yok eden nitelikte bir bütünleşmeye konu olması bakımından düşündürücüdür. Fransızca dışındaki diğer Avrupa dilleri açısından da durum benzer niteliktedir. Almanca başta olmak üzere Avrupa'nın milli kimliklerinin temel taşları olan Avrupa dilleri bugüne kadar ürettikleri edebi, felsefi, kültürel, bütün ihtişamı ile Avrupa bütünleşmesinin içine düştüğü en büyük ikilemin yansımasıdır. Sonuç olarak Avrupa'nın tek bir dil etrafında bütünleşmesi aşılması zor bir engel olarak Avrupa bütünleşmesinin karşısında bulunmaktadır.

4.3.Türkiye Örneğinde Kimlik Sorunu Yansımaları

Osmanlı İmparatorluğu'nun ulus devlet sisteminin zorunlu sonucu olarak dağılması neticesinde onun büyük varisi konumunda kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin tüm tarihi boyunca referans noktalarının başında Avrupa gelmektedir. Osmanlıların

[114] European Union, 30.04.2019 https://europa.eu/european-union/topics/multilingualism_en

dağılma sürecine denk gelen evresinde, Avrupa'nın üstünlüğünü kabul edip, tüm kamu ve sosyal sistemlerini Batı'ya göre yeniden düzenleme girişimi Türkiye Cumhuriyeti tarihi boyunca da geçerliliğini korumuştur. Toynbee, Türkiye'nin bu dönüşümünü, Türk ulusunun doğuşunu bir medeniyet ve hayat tarzının toptan terk edilmesi ve başka bir medeniyetin kabul edilmesi şeklinde tanımlamaktadır. Toynbee, Türkiye toplumunun bu radikal dönüşümünün altında yatan motivasyonu *"Batı dünyasının paryaları olmak gibi berbat bir konumdan kurtulabilmek için Batı'nın tam bir üyesi olmak istemişlerdir"* şeklinde açıklamaktadır. [115]

Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği süreci boyunca idari, hukuki, ekonomik alanlarda somut ve izlenebilir önemli dönüşümler yaşanmış, bu dönüşüm Avrupa tarafından da önemli oranda kabul edilmiş olmakla birlikte; kimlik meselesi ilişkilerde yazılı olmayan, görünmeyen ama her iki tarafın da bildiği bir problem alanı olarak varlığını sürdürmüştür. Avrupa Birliği, kurucu hukuki metinlerinde ve anlaşmalarında Avrupa Kimliğine genel nitelikli bazı atıflar yapmış olsa da etraflı ve somut bir tanımlama yapmaktan kaçınmıştır. Örneğin, Avrupa Birliği hukuki metinlerinin hiçbirisinde Hristiyanlığa dair herhangi bir atıfta bulunulmamıştır. Avrupa kimliğinin bileşenleri açık bir şekilde tanımlanmamış, üyelik bakımından kriter niteliği taşıyıp taşımadığı konusunda herhangi bir açıklamaya yer verilmemiştir. Kimlik alanı Avrupa Birliği açısından örtülü bırakılmış, ancak bunun Avrupa Birliği üyeliği bakımından önemsiz olduğunu düşündürecek ifadelere yer verilmemiştir.

Avrupa'da Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğine karşı çıkanların tutumlarında ise kimlik sorunu son derece görünür şekilde kendisini ortaya koymaktadır. Türkiye'nin üyeliğine karşı çıkanlar, Türkiye'nin gerçekleştirdiği idari, hukuki ve bürokratik dönüşümleri reddetmeksizin, bunların ötesinde daha temel bir sorun olarak kimlik meselesini öne sürmektedirler. Buna karşın, Türkiye'nin üyeliğine sıcak bakanlar ise Türkiye'nin Avrupalı kimliğine sahip olduğu varsayımından değil, gerçekleştirdiği teknik dönüşümler vasıtasıyla ulaştığı seviyenin üyelik için yeterli olacağı varsayımından hareket etmektedirler. Yani, Avrupa'da Türkiye'nin üyeliğini

---

[115] Aktaran: Morley - Robins, age, s. 12. Ayrıca bkz. Arnold Toynbee, The Turkish State of Mind, Atlantic Monthly

ret edenler ile imkan dahilinde görenler arasındaki ihtilaf, Türkiye'nin Avrupa Kimliğine sahip olduğu veya olmadığı konusu ile ilgili değildir. Dolaylı olarak, her iki grubun da büyük ölçüde Türkiye'yi Avrupalı olarak görmediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak, Türkiye'nin üyeliğinin mümkün olabileceğini düşünenler Avrupa Birliği'ni ekonomik ve siyasi çıkara dayalı teknik ve yüzeysel bir oluşum olarak kabul ettiklerinden, kimlik ile ilgili bir değerlendirmeye gerek görmemektedirler. Onlara göre Avrupa Birliği üyesi olmak için kültürel bakımdan derinlemesine Avrupalı olmaya gerek yoktur. Diğer taraftan, Avrupa'yı bir medeniyet projesi olarak kabul edenler onun salt teknik, bürokratik unsurlara indirgenemeyeceği, bunların da ötesinde Avrupalı kimliğine dayanan çok daha derin ve çok daha zorlu bir bütünleşme öngörmektedirler. İşte bu noktada, Avrupa Birliği kurucularının ve bugünkü varislerinin nasıl bir bütünleşme öngördükleri, tarihsel süreç içerisinde Avrupa bütünleşmesinin ne şekilde evrildiği, öngörülen bütünleşme şekillerinin ne anlama geldiği soruları önem kazanmaktadır. Dolayısıyla, Avrupa Birliği'nin gelecek senaryolarına kısaca bir göz atmak gerekmektedir.

Avrupa Toplulukları ile Batı Avrupa'da başlayan bütünleşme hareketlerinin iki temel özelliği bulunmaktadır; üye ülkelerin işbirliği alanlarının artması anlamında derinleşme ve üye ülke sayısının artması anlamında genişleme. Kurucu ülkelerin ilk adım attıkları ekonomik bütünleşme girişimi olarak 1968 yılında Gümrük Birliği anlaşması tesis edilmiştir. Ardından sermayenin, iş gücünün, mal ve hizmetlerin serbest dolaşımını tahkim eden Avrupa Tek Senedi yürürlüğe konulmasını müteakiben, 1992 yılında Ortak Pazar aşamasına ulaşılmıştır. 1992 yılındaki Maastrich anlaşması ile yeni bir aşamaya daha geçilerek Ortak Dış Güvenlik politikası ile Adalet ve İçişleri alanlarında işbirliğine gidilmesi konusunda anlaşmaya varılmıştır. Başlangıçta kömür ve çelik gibi dar bir alanda başlayan işbirliği güvenlik ve askeri alanlara kadar genişlemiştir. Bugün için Avrupa Ordusunun kurulması bile ihtimal dahilindedir. Avrupa bu şekilde tek bir devlet olma yolunda önemli aşamalar kaydetmiştir. Öte yandan Avrupa Birliği üye devletlerinin sayısı artarak sınırları son derece genişlemiştir. Doğu Avrupa'da geçmişte Sovyet Bloğuna dahil olan devletler bugün Avrupa Birliği üyesi olmuşlardır. Bu durumda, üye ülkeler arasındaki işbirliği alanlarının genişlemesi anlamındaki derinleşme politikaları homojen bir Avrupa yolunda katkı sağlarken, Avrupa Birliği üye devletler sayısının artması anlamındaki

genişleme politikası Avrupa kimliğinden uzaklaşmaya yol açmaktadır. Bu sebeple, Avrupa'yı kimliği ile tanımlayanlar Avrupa'nın genişlemesine karşı çıkarken, Avrupa'yı basit ekonomik ve bürokratik çıkar temelinde kurgulayanlar daha geniş sınırlara yayılmasında sakınca görmemektedirler. Böylece, Avrupa Birliği'nin nereye varacağı konusunda tartışmalar alevlenmiştir.

Avrupa Birliği'nin kimliğinden uzak coğrafya ve kültürlere kadar yayılarak, homojen niteliğinden iyice uzaklaşmasının ardından, Birliğin geleceği hakkında çeşitli tezler ortay atılmaktadır. Gelinen nokta itibarı ile Avrupa Birliği'nin nereye varacağı bilinmemekle birlikte öne sürülen tezler arasında, Çift Vitesli (Two Speed), Çok Vitesli (Multi Speed), Sert Çekirdek (Hard Core), Aynı Merkezli Halkalar (Concentric Circles), Katılımlı, Seçmeli Avrupa gibi bir takım senaryolar yer almaktadır.[116] Bunlar arasında en sık gündeme gelen Çok Vitesli Avrupa modeline göre üye ülkelerin her birinin hazır bulunma düzeyi aynı olmadığından, aynı hedeflere aynı zamanlarda ulaşması da mümkün olmayacaktır. O halde her ülke kendi kapasitesine göre ortak hedefe kendisine uygun bir sürede uyum göstermelidir. Fakat bu model Avrupa'nın kimlik problemini çözmeye yeterli bir araç değildir. Üye ülkelerin kimlikten kaynaklanan çelişkilerin yarattığı problemlerin varlığı kabul ediliyorsa, ülkelerin değişken hızlarla bütünleşmesi bu sorunu aşmaya yönelik hiçbir katkı sağlamayacaktır. Değişken Geometrili Avrupa senaryosuna göre ise Avrupa'nın, merkezdeki (hard core) ülkeler ve çevredeki (periphery) ülkeler olarak iki gruba ayrılması, merkezdeki ülkelerin çevredekilere göre daha yüksek bir bütünleşme seviyesine ulaşması varsayımına dayanmaktadır. Bu model, örtülü de olsa asıl Avrupa'nın merkezde yer aldığını, çevre ülkelerle gevşek ve ucu açık ilişkiler geliştirileceği üzerine kurulu bir varsayımdır. Bu modele göre Avrupa Birliği kimi ülkeler için salt Gümrük Birliği anlamına gelirken, kimi ülkeler içinse tek bir devlet etrafında ortak kimliğe dayalı gerçek bir bütünleşme anlamına da gelebilecektir. Bu modeli bir açıdan Osmanlı ve Roma gibi klasik imparatorluklara benzetmek bile pekala mümkündür.

[116] İrfan Kaya Ülger, Avrupa Birliği Rehberi, Umuttepe Yay., 2008 s. 204.

Avrupa'nın kurucu devletleri çevrelerinde kendisine gevşek bağlarla bağlı bir sistem kurarken, kendi içlerinde ortak kimlik etrafında derinlemesine bütünleşme yolunda devam edebileceklerdir. Böylece etrafında kendisine tehdit oluşturabilecek unsurları bertaraf ederek, onlarla serbest ticarete ve gümrük birliğine dayalı barış ortamı tesis etme imkanını elde edecektir. Avrupa Birliği'nin ekonomik ve siyasi bakımdan en güçlü ortağı olan ve Avrupa Konseyi Bakanlar kurulunda en çok oy ağırlığına sahip bulunan Almaya tarafından desteklenen bu model en güçlü olasılık olarak kabul edilmektedir.[117] Dolayısıyla, Avrupa Birliği'nin sınırlarının Avrupa'nın kendi kültürel sınırlarını aşarak çok farklı kültürel bölgelere ulaşmış olması, Avrupa'nın kendi kültürel kimliğine dayalı inşa projesinin sona erdiği anlamına gelmemektedir. Bununla birlikte, şayet Avrupa Birliği yoluna düşük yoğunluklu, yüzeysel ve teknik bir birleşme projesi olarak devam edecekse, bugüne kadarki birikimlerinin tümünü çöpe atmış olacaktır. Ancak, yüzyıllardır Avrupa'nın büyük entelektüelleri ve devlet adamlarınca fikri temelleri oluşturulan ve bu uğurda Avrupa Birliği tarihi boyunca çok büyük siyasi, ekonomik fedakarlıklarda bulunulan kazanımların boşa çıkarılmasını beklemek akla yatkın görünmemektedir. Bugün için sınırları ve kültürel bileşenleri heterojen bir nitelik arz eden Avrupa'nın, kendi içinde çekirdek ülkeleri derinlemesine bütünleştirme yolunda ilerlerken, çevresindeki üye ülkelerle ekonomik işbirliğine dayalı bir Pax Europe imparatorluğu yolunda ilerlemesi beklenmelidir. Yani Avrupa Birliği'nin bundan sonraki seyrinde yüksek yoğunluklu ve derinlikli bir şekilde bütünleşmeye devam eden çekirdek bir Avrupa ile ona gevşek şekilde bağlı ekonomik ve siyasi işbirliği üzerine kurulu çevre Avrupa'nın hikayesi olma yolundadır.

Avrupa'nın kendi içerisinde Batı ve Doğu olarak ikiye ayrılması tesadüfi, anlamsız ve konjonktürel değildir. Avrupa'yı ortak kültürü, tarihi, mitleri çerçevesinde tarif ederken başvurulan referanslar çoğunlukla Batı Avrupa'dan ve İtalya'dan çıkmaktadır. Açık veya örtülü şekilde Doğu Avrupa'nın bu geleneğin dışında kaldığı çoğunlukla kabul edilmektedir. Avrupa açısından Kopernik, Çaykovski, Tolstoy gibi istisnalar dışında, Avrupa'nın doğusuna kültürel bir değer atfedilmesi söz konusu

[117] Ülger, a.g.e, s. 205.

değildir. Hatta Doğu Avrupa hakkında olumsuz yargılar içeren çeşitli unsurlar ve önyargılar bulunmaktadır. Batı Avrupa'nın yalnızca teknoloji, zenginlik ve ticareti konusunda değil, daha belirgin olarak bilimi, edebiyatı, sanatı, gelenekleri konusundaki üstünlüğünün altı çizilmektedir. Rönesans, Aydınlanma Düşüncesi, Fransız İhtilali gibi Avrupa değerlerinin ve tarihinin aslında Batı Avrupa'ya ait olduğunu reddedebilmek imkan dahilinde değildir. Bugün için Avrupa Birliği'nde yer alan ülkelerin Avrupa değerleri olarak bilinen kültürel ve tarihi unsurları hangi ölçüde paylaştıkları gerçek bir tartışma konusudur. Romanya ve Bulgaristan gibi ülkelerin kültürel ve tarihi aidiyetleri bakımından Almanya ve Fransa ile özdeş olduğunu öne sürebilmek imkan dahilinde değildir. O halde mevcut üyeleri bakımından Avrupa Birliği'nin Doğu-Batı ekseninde kategorik bir ayrışmaya konu olması bugünkü koşullarla değil, derin tarihi ve kültürel hususlarla açıklanmalıdır. Mevcut haliyle Avrupa Birliği ülkeleri arasında ciddi bir kültürel farklılık söz konudur. Avrupa Birliği'nin çekirdek-merkez ve taşra arasında yol ayrımına gelmesi de bunun tezahürüdür. O halde mevcut Avrupa Birliği üyelerinden bir kısmının bile ne kadar Avrupalı olduğu tartışmalıdır. Avrupa Birliği, mevcut Doğu Avrupalı Hristiyan üyeleri ile bile ekonomik işbirliğine dayalı düşük düzeyli bir bütünleşme öngörmektedir. Türkiye'nin üyeliği konusu düşünülürken bu hususun dikkate alınması gerçekçi sonuçlara ulaşılması bakımından dikkate değerdir.

Avrupa Birliği'nin bütünleşme modelini gösteren kendi içyapısını bu şekilde özetledikten sonra, Birliğin genişleme strateji ve imkanları bakımından Türkiye ile ilişkileri konusuna tekrar dönecek olursak şunu tekrar ifade etmek gerekmektedir ki; Avrupa'da Türkiye'nin üyeliğine karşı çıkanlar gerekçe olarak kimlik meselesini öne sürerken; Türkiye'nin üyeliğine imkan tanıyanlar ise kimlik meselesinin bu konuda belirleyici görmeyip teknik kriterleri yeterli görerek onları esas almaktadırlar. Avrupa Birliği'ni Avrupa kimliği etrafında kurgulayanlar Türkiye'nin eski Asyalı, Ortadoğulu ve İslami kimlik özelliklerini dile getirmektedirler. Türkiye'nin Batılılaşma yolunda yaptığı dönüşümler de çoğunlukla bu yaklaşımın sahipleri açısından tatmin edici bulunmamaktadır. Bu görüşü net bir şekilde Eski İngiltere Dışişleri bakanı Owen'ın *"Avrupa sınırlarının nerede başlayıp nerede bittiğini açıkça bilmek gerekir.*

Avrupa'nın sınırları Türkiye-İran arasında değildir" [118] sözlerinde görmekteyiz. The European'da yayınlanan makalede Miller ise *"Türkleri Orta Asya'daki eski yurtlarından Akdeniz kıyılarına getiren, Cengiz Han'ın sağlam paralı askerlere olan ihtiyacı olmuştur… Türkler Avrupa'ya yerleşmiş fakat kökenleri itibarı ile Avrupalı olmayan Asyalı insanlardır"* [119] demek suretiyle Avrupalı olmayı çok derin tarihi ve kültürel köklerle açıklamış ve Türkiye'nin Avrupa'ya ait olmadığını deklare etmiştir. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye olamayacağını ilan ederken kullanılan gerekçeler tarihi ve kültürel kimlik unsurlarına dayanmaktadır. Avrupa'nın bu tutumunun kimi çevrelerce onun narsist ve kibirli karakterinden ileri geldiği söylenmektedir. Bu sebeple Avrupa'nın Türkiye'nin gösterdiği atılımları hakkıyla kabul edemediği dile getirilmektedir. Bunun doğruluk payı olsa da, nihayetinde Avrupa'nın tutumunu, algısını belirleyen şey bunların bütünüdür. Kibirli ve narsist tutumu da bu yaklaşımın bir parçasıdır. Şayet Avrupa, ötekileri ile kurduğu ilişkilerinde rasyonel davranmıyorsa bile, bu irrasyonellik durumu, sonuçları kabullenilmesi gereken şekilde ilişkilerin zorunlu bir parçasıdır. Dolayısıyla, Avrupa'nın narsist ve irrasyonel ve önyargılı tutumu da gerçek ve yadsınamaz sonuçlar üreten şekilde denklemin dikkate alınması gereken bir unsurudur. Diğer taraftan Türkiye'nin Avrupa Birliği sürecinde yaptığı reformlar kimliğe temas etmeyen hukuki, teknik ve bir takım bürokratik konulardan oluşmaktadır.

Avrupa'nın Hristiyan kimliğinin başat temsilcilerinden Papa XVI. Benedict (Joseph Ratzinger) Türkiye'nin Avrupa karşısındaki konumunu şöyle ifade etmiştir; *"Avrupa coğrafi değil, kültürel bir kıtadır. Türkiye, bu bağlamda tarih boyunca Avrupa'yla çatışan, bir başka kıtayı temsil etmiştir (…) dolayısıyla iki kıtayı birbiriyle özdeşleştirmek bir hata olur."* [120]

Tarih boyunca Avrupa'nın bütünleşmesi konusunda ortaya konulan projelerin hiçbirisinde Türkiye'ye yer verilmemiştir. İlk Avrupa bütünleşmesi örneği konusunda 16. Yüzyıldan örnek veren Ortaylı bu konuyu şöyle açıklamaktadır: *"Fakat normal*

---

[118] Lord David Owen, A Europe of Sixteen, Newsweek, 6 Ağustos 1990, s. 54.
[119] Aktaran: Morley - Robins, a.g.e, s.13.
[120] Aktaran Richard Bonney - David Trim, The Development of Pluralism in Modern Britain and France, Peter Lang, Almanya, 2007, s.305.

Avrupa düşüncesi, 16. asırda IV. Henri'nin Başbakanı Sully'nin le Dessein de Henri IV adlı eserinde çizdiği Avrupa'dır. Hiçbir şekilde Türkiye'ye ve Rusya'ya burada yer yoktur. Açıkça da ifade edilmektedir. Yani bu Avrupa'da Türkiye ve Rusya hariç, herkes vardır. Beğenseniz de beğenmeseniz de, orijinal ve hakiki Avrupa derisi budur. Bunu yırtamazsınız. Bunun altına girmek son derece güçtür. Bu politikayı kabul etmek lazımdır. Yüzde yüz teslim olunsun denemez ama unutmamak lazım, Avrupa'nın görüşü budur ve bu değişmedi".[121]

4.4. Din ve Milliyet Bağlamında Avrupa Kimliği İnşasının Güçlükleri

Avrupa bütünleşmesi idealini gerçekleştirebilmek için olumlu faktörlerle birlikte bütünleşmeyi engelleyen ciddi olumsuzluklar da bulunmaktadır. Hristiyanlık, Avrupa tarihi ve kültürü içerisinde Avrupa'yı dışarıya karşı birleştirici, ortak bir değer olarak bütünleşme sürecinde olumlu bir katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte, Avrupa bütünleşmesi tartışmalarının ardında temel olarak Avrupa'daki bireyler için bağlayıcı olan millet, milli kimlik gibi kavramlara dair değerlendirmeler yatar. Gerçek anlamda bir Avrupa birliği, mevcut milli devlet ve milli kimliklerden, bir üst yapı boyutundaki Avrupa devleti ve Avrupa Kimliğine geçiş yapmayı zorunlu kılar. Avrupa siyasi birliği birçok devletten tek bir devlet yaratma projesi olduğu gibi, tam bir Avrupa bütünleşmesi de birçok halktan tek bir halk yaratma projesidir. Avrupa düzeyinde Etkin yönetimsel ve bürokratik kurumların tesis edilmesi mümkün olsa bile, bunların tek başına halk düzeyinde bir Avrupalı kimliğinin oluşmasını sağlaması beklenmemelidir. Ekonomik ve siyasi argümanlar, Avrupa bütünleşmesi konusunda esas konuşulması ve üzerinde durulması gereken, aynı zamanda kavranması daha zor olan milli kültür meselesini perdelemektedir. Avrupa bütünleşmesi çoğunlukla teknik ve bürokratik konulara indirgenerek, esas konuşulması gereken ve derinde yatan kimlik meseleleri göz ardı edilmektedir. Smith bu konuyu şu cümlelerle ifade etmiştir; *"Modern eğilim, milli kimliği milli devletle eşleştirmeye çalışmış olabilir, ancak egemenlikleri bir araya getirmekle kültürleri kaynaştırmak ya da kimlikleri birleştirmek aynı şey değildir. Ve bir Avrupa 'süper devleti'nin yaratılması Avrupa*

[121] Ortaylı, a.g.e, s.186.

'süper milleti'nin oluşturulması ile aynı değildir."[122] Avrupa bütünleşmesi konusunda bu temel sorun çoğunlukla görmezden gelinmektedir.

Bununla birlikte, Avrupa Birliği yönetimsel ve bürokratik kurumlar düzeyinde hiç de azımsanmayacak ölçülerde bütünleşme başarısı göstermiştir. Ortak para, ortak mali sistem bunların başında yer almaktadır. Avrupa Birliği üye devletlerin büyük bir çoğunluğunda ortak para birimi olarak Euro'yu kullanmaları tarihi bir olaydır. Para basmanın tarih boyunca siyasi egemenliğin temel göstergelerinin başında yer aldığı düşünülürse Euro'nun başarısı yadsınamaz. Avrupa Birliği; bayrağı, milli marşı, parlamentosu, bakanlar konseyi, adalet divanı, merkez bankası başta olmak üzere bürokratik ve yönetimsel kurum ve organlarını teşekkül ettirmiştir. Bu amaç uğruna dünya ölçeğinde büyük paralar harcanmış ve çok büyük siyasi riskler alınmıştır. Fakat, bu türden çalışmalar yürütülürken tez boyunca üzerinde durduğumuz üzere kültürel bütünleşme ve milli kimlikler meselesi görmezden gelinmiştir.

Siyasi birleşmenin kültürel birleşmeyi içermediği konusunda Avrupa tarihinden de çeşitli örnekler vermek mümkündür. Örneğin 18. yüzyıl sonunda Polonya'nın bölünmüş olması leh halkı ve kültürünün sonunu getirmemiştir. İngiltere-İrlanda birliği kimlikleri benzeştirmek bir yana, yerli İrlanda kimliğinin ortak İrlandalı etnisitesi duygusunun güçlenmesini sağlamıştır. Valonlar ve Flamanlar, İskoçlar ve İngilizler, Basklar ve Kastilyalılar ekonomik ve siyasi birlikler neticesinde kendi kimliklerini kaybetmemişlerdir. Avrupa sınırları içerisinde Çekler ve Slovakların aynı egemen yapı içerisinde bulunmaları onları ortak bir kimliğe doğru yaklaştırmamıştır. Bu gibi örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bu durumda Avrupa federasyonunun farklı tarihsel kimliklere ve ayırt edici özelliklere sahip kültürlerini tek bir potada eriterek bir üst kimliğe taşıyacağını tasavvur etmek son derece zordur.

Avrupa Birliği'nin nihai hedefinin gerçekleşmesi, üye devletlerin ve milletlerin tek bir kuşatıcı üst kimlik olan Avrupa kimliğinde birleşmesini; mevcut devletleri ve milletleri bünyesinde eriterek yeni bir millet yaratılmasını zorunlu kılmaktadır. Avrupa'nın siyasi geçmişinde bugüne kadar devam eden temel bir takım ihtilaf

[122] Smith, a.g.e, s.141.

konuları vardır. Örneğin Doğu ve Orta Avrupa arasındaki siyasi sınırlar dingin ve tam olarak kabullenilmiş değildir. Sırbistan-Macaristan, Yunanistan-Macaristan Polonya-Baltık ülkeleri aralarında yerleşik siyasi ihtilaflar bulunmaktadır. Avrupa bütünleşmesinin bu yerleşik ihtilafları durup dururken ortadan kaldırması beklenemez. Yalnızca bunlar bile Avrupa'nın bütünleşme ihtimali üzerinde ciddi şüphe uyandırmaya yeterlidir.

Avrupa'nın bugün içerisinde olduğu demografisini, benliğini ve kimliğini en çok uyaran iki husus vardır: Göç ve İslam. Müslüman nüfusun Avrupa'daki varlığının ve görünürlüğünün yüksek bir seviyeye ulaşması Avrupalılık kimliğinden çok milli kimlikleri reaksiyona yönlendirmektedir. *"Beyaz olmayan yabancı duygusu her ne kadar olumsuz biçimde farklılık üzerinden milli önyargılar ve milli birliği güçlendirse de, hiçbir şekilde Avrupa Birliği ve Kimliği duygusuna katkıda bulunmaz."* [123] Bunun birincil sebebi, Müslümanlara karşı ayrımcılığın en başta milli emek piyasasında uygulanmasıdır. Avrupa ülkelerindeki Müslüman varlığı somut olarak işgücüne katılım, mülk edinme gibi konularda kendisini göstererek, bulunduğu ülkede milli temelde bir duyarlılığa yol açmaktadır. Fransa'da Müslüman cemaatin boyutlarının artması Fransız Milliyetçiliğinin temsilcisi Le Pen hareketinin güç kazanmasına yol açmıştır. Almanya'da Türk varlığının güçlenmesi Alman milliyetçiliğinin uzantısı Neo-Nazi akımların temel motivasyonu olagelmiştir. İngiltere başta olmak üzere diğer Avrupa ülkelerinde bu gibi örnekleri çoğaltmak mümkündür. Her ne kadar geçmişte uzun yıllar boyunca Haçlı seferleri üzerinden dış düşman Osmanlı ile yürütülen mücadelenin kıtasal düzeyde bir karşılığı bulunsa da, bugün için içerdeki tehdit konumunda bulunan İslam ve Müslümanlar daha çok milli hassasiyete yol açmaktadır. Böylelikle Göç ve İslam fenomeni Avrupa'yı bütünleştirme faktörü olan Avrupalılık aidiyetini beslemekten çok milli aidiyetleri beslemektedir.

Bununla birlikte, Avrupa bütünleşmesi düşüncesinin tarih boyunca Hristiyanlık etrafında düşünülüp konuşulması açık olarak şunu göstermektedir ki, Hristiyanlık Avrupa'yı bir arada tutan, ötekilerine karşı güçlü bir benlik duygusu

[123] Smith, a.g.e, s. 53.

oluşturan temel bir faktördür. Avrupa'yı hangi seviyede olursa olsun birleştirmeyi düşünen hemen herkes Hristiyanlığı temel almıştır. Avrupa'nın siyasi sınırları bir yönüyle Hristiyanlığın sınırlarıdır. Avrupa kimliğinin birinci derecedeki bileşeni Batı Avrupa'nın hakim Hristiyanlık doktrini olan Katolisizm, aynı zamanda Batı Avrupa'nın siyasi sınırlarını belirlerken; Avrupa'nın ikinci kategorisindeki Yarı Avrupalı denilebilecek Doğu Avrupa'nın siyasi sınırları ise Ortodoks Hristiyanlığın belirlediği bir sınırdır. Ancak her şartta Avrupa'nın geniş siyasi sınırları Hristiyanlık dışı kültürel coğrafyaları barındırmamaktadır. Bununla birlikte Hristiyanlık Avrupalı olmak için gerek şart olsa da tek başına yeter şart olma vasfından uzaktır. Örneğin Avrupa ile yoğun tarihi ilişkileri olan Rusya Hristiyan olmakla birlikte hiçbir zaman Avrupalı kabul edilmemiştir.

Avrupa'nın, medeniyet sahnesinde yer aldığı her dönemde bir Avrupalılık kimliği, milli kimliklerle birlikte var olagelmiştir. Avrupalılık veya Avrupa'nın ortak değerleri esasında bir proje kapsamında inşa edilmiş bir değer değil, tabi bir kimliktir. Avrupa, yüzyıllar boyunca kendi içerisinde amansız şekilde savaşırken de Avrupalı olduğunun ve ortak değerlerinin farkında idi. Ne var ki, Avrupalılık duygusu Avrupalıların tarih boyunca birbirleri ile amansız şekilde çatışmalarına engel olmamıştır. Avrupa'da yaşayanların kendilerini Avrupa'ya ait görmeleri milli kimliklerinden bağımsız hareket etmelerini sağlamamıştır. Aynı şekilde Avrupa milletlerinin yüksek bir ortak değeri olmasına karşın Hristiyanlık da bu çatışmalara engel olmamıştır.

Sonuç itibarı ile Avrupa'da kimlik yapısı iki katmanlıdır. Temelde milli kimliklerden oluşan parçalı, çok dilli, çok milletli, çok kültürlü ve ayrışmış konumdaki katman; onun üzerinde ise kıtanın genelini kapsayıcı nitelikte bir Avrupalılık kimliği yer almaktadır. Hristiyanlık, Avrupa'nın kıta kimliği düzeyindeki bu ikinci kimliğinin parçasıdır. Avrupa kimliğinin ikinci katmanı ortak değerlerden oluşmakta ve Avrupa'daki bütünleşmeye kapı aralamaktadır. Fakat unutulmamalıdır ki, Avrupa'nın ortak değerlerine dayalı kimliği de büyük ölçüde tarihsel koşullar içerisinde olağan şekilde oluşmuştur ve herhangi bir toplumsal mühendisliğin ürünü olarak inşa edilmemiş değildir. Avrupa bütünleşmesini gerçekleştirmek isteyenler, Avrupa kimliğinin ortak paydasını oluşturan bu ikinci katmanın güçlendirilmesi ve

derinleştirilmesini sağlamaya yönelik girişimlerde bulunmaktadırlar. Kısmi olarak bu alanda inşa faaliyetinden söz edilse de, Avrupalılığın da temelde kendiliğinden meydana gelmiş niteliği göz ardı edilemez. Avrupa bütünleşmesi konusunda çok ciddi mesafeler kat edildiği de açıktır. Fakat, Avrupa'nın üst kimlik katmanındaki derinleşme, hiçbir şekilde alt kimlik katmanındaki unsurların çözülmesine, zayıflamasına yol açmamaktadır. Aksine göç, küreselleşme, mültecilik gibi hareketlerin neticesinde milli kimlikler de Avrupalılık kimliğine paralel şekilde güç kazanmaktadır. Üst kimlik katmanının güçlenmesi yoluyla homojen bir Avrupa halkı yaratılacağı düşüncesi, alt kimlik katmanında yer alan milli faktörlerin kendisine has doğasını göz ardı etmektedir. Oysa ki, Avrupalılık aidiyetinin güçlenmesi veya zayıflaması ile milli kimliklerin gücünün azalması veya artması arasında herhangi bir korelasyon bulunmamaktadır. Bu iki kimlik katmanı birbirinden bağımsız şekilde kendi mecralarında varlıklarını muhafaza etmektedirler. Alt kimlik katmanı homojenleştirilmediği sürece tek başına Avrupalılık aidiyeti ne kadar güçlü olursa olsun, türdeş bir Avrupa halkı yaratmaya yeterli olmayacaktır. Bu bağlamda, Hristiyanlık Avrupa'nın kıtasal düzeyde birleştirici nitelikli önemli bir kimlik unsuru olsa da, Avrupa bütünleşmesi hayalinin gerçekleşmesi için tek başına yeterli değildir. Avrupa bütünleşmesinin önünde politika yapıcılar tarafından görmezden gelinen ve aşılması hiç de kolay olmayan zorlu engeller yer almaktadır. Zira, Avrupa tarihi yalnızca birleşme fikirlerinin değil, aynı zamanda bölünme ve sınırlara ayrılmanın tarihidir. Avrupa'nın ekonomik ve mali düzeyde bütünleşmesi Avrupa halklarının derin tarihi ve kültürel kimlik unsurlarını kaybetmelerini gerektirmemektedir. Bu sebeple Avrupa'nın ekonomik ve bürokratik düzeyde bütünleşmesi kısmen mümkün olabilmiştir. Ancak temel kimlik katmanındaki bütünleşmenin önünde böylesine büyük bir engel yer almaktadır ve bu konuda hemen hiçbir başarı sağlanamamıştır.

Birçok Avrupa halkından tek bir Avrupa halkı yaratma düşüncesi; çok sayıda egemen devletten tek bir egemen yapıya geçme anlamı taşımaktadır. Bu süreç, üye konumundaki her bir devletin milli egemenlik haklarından tümüyle vazgeçerek üst bir egemenliğe teslim olması anlamına gelmektedir. Avrupa Birliği'nin kendi parlamentosu, bayrağı, ulusal marşı olması yeterli olmayıp; mevcut milli parlamentoların, bayrakların, ulusal marşların terkedilmesi de gerekmektedir. Bütünleşme konusunda gelinen nokta itibarı ile bu yönde herhangi bir gelişmeye

rastlamamaktayız. Bu durum da göstermektedir ki, Avrupa'nın yönetimsel düzeyde bütünleşmesi bile çok ciddi zorluklarla karşı karşıyadır. Kaldı ki, Avrupa milletleri bu değerlerinden vazgeçseler bile toplumsal hafızalarında mevcudiyetini koruyacaktır. Onların bilincinde milletlerinin geçmişine dair hatıralar yerini koruyacaktır.

Avrupa Kamuoyunda Brexit olarak bilinen ve İngiltere'de 2010 yılı itibarı ile alevlenen Avrupa Birliği'nden ayrılma süreci etrafındaki tartışmalar göstermiştir ki, milli kimlik meselesi şu an için üstesinden gelinebilecek bir şey olmadığı gibi Avrupa Birliği'ni ciddi bir krizle karşı karşıya bırakmıştır. 2010 yılında göreve gelen İngiltere başbakanı Cameron, Avrupa Birliği'nin rekabet gücünü kaybettiğini, birliğin göç politikasının sorunlu olduğunu, bu politikaların İngiltere'ye zarar verdiğini gerekçe göstererek 2015 yılında yapılan seçimlerde Avrupa Birliği karşıtı bir kampanya yürütmüştür. Kampanyanın halk nezdinde karşılık bulması neticesinde 2016 yılında yapılan referandumda İngiltere halkı, % 52 oranında Avrupa Birliği'nden ayrılma kararı vermiş ve İngiltere'nin 2019 yılı sonlarında ayrılma sürecinin tamamlanması öngörülmektedir. Brexit olarak adlandırılan sürecin bütün aşamalarında, temelde milli kimlikle bağlantılı konuların gündeme geldiği görülmektedir. Brexit sürecini, üzerinde güneşin batmadığı imparatorluk mazisinin başka bir egemenlik sisteminin alt bileşeni olmayı kabul etmemesi şeklinde yorumlamak mümkündür. Avrupa Birliği elitleri, İngiltere'nin tetikleyici bir faktör olarak benzer gelişmelerin diğer devletler arasında da ortaya çıkmasına yol açmasından endişe etmektedirler.

Avrupa bütünleşmesi idealinin bir parçası olarak kökeni çok daha eskiye dayanan "Avrupa Birliği Anayasası" hedefinin 2004 yılında somut olarak halk oylamasına sunulması neticesinde, teklifin Avrupa milletlerince reddedilmesi de açık olarak milli kimliklerin bütünleşme karşısında gösterdiği direncin sonucudur. Gerçek bir Anayasa niteliği taşımamasına karşın halkoylamasına konu olduğu ilk birkaç ülkede olumsuz sonuç alınınca, Avrupa Anayasası'nın halk oylaması süreci iptal edilmek zorunda kalmıştır. Onun yerine Anayasa ismi ile birlikte birlik bayrağı, birlik marşı gibi sembollerden arındırılarak daha düşük düzeyde hazırlanan Lizbon anlaşmasının İrlanda dışında halkoylamasına sunulmasından kaçınılmış, parlamentolardan onaylanarak yürürlüğe girmesi sağlanmıştır. Bu örnekte de açıkça görüldüğü üzere Avrupa halklarının milli marş, milli bayrak konularında

bütünleşmeye yeterince açık olmadığı Avrupa Birliği yöneticilerince kabul edilmiştir. Avrupa halklarının kendi milli bayrak, marş ve diğer benzer sembollerinden vazgeçmesi değil, yalnızca ikinci ve üst sembollerin ihdas edilmesi halkoylamasına konu edildiği halde bu proje Avrupa halklarından karşılık görmemiştir.

Avrupa bütünleşmesi projesinin icracıları, bütünleşme konusunda kayda değer bir aşama kaydedemedikleri kültürel alandaki parçalanmış, çatışmaya meyilli, uzlaşılamaz unsurları "Avrupa Mozaiği" adıyla bir zenginlik olarak görmekte ve dışarıya karşı bu şekilde sunmaktadırlar. Buna karşın, bütünleşmeye açık ve başarılı olunan olan yönetimsel ve bürokratik konularda mozaik söylemine başvurulmamakta, aksine monolitik durumlar yüceltilmektedir. Somut bir örnek vermek gerekirse; Avrupa'nın farklı para birimleri kullanması Avrupa mozaiği olarak kabul edilmemiştir. Ortak paraya geçilmesi ise başarı olarak sunulmuştur. Buna karşın, kültürel alanın konusu olan her milletin ayrı bir dil konuşması durumu mozaik söylemine konu edilmektedir. Bu tutum aslında bütünleşme konusunda sorunlu olan alanların parçalanmışlığını olağan olarak kabul etmenin ve bu şekilde gerçek problemleri görmezden gelmenin göstergesi olarak yorumlanabilir. Benzer şekilde, Avrupalı devlet adamlarının halk nezdinde kabul gören ve milli unsurları dikkate alan söylemler dile getirmeleri çoğunlukla "popülizm" olarak etiketlenmektedir. Bütünleşmeye ters düşen politika ve söylemler popülist olmakla suçlanırken, bütünleşme hedefine katkı sağlayan her gelişme yüceltilmektedir. Avrupa Birliği'nde popülizm olarak etiketlenen konulara bakıldığında bunların Avrupa halklarının kimlikleri ile ilgili olduğu görülmektedir.

Avrupa kültür ve medeniyetinin ortak kurucuları konumundaki, kültürel olarak birbiri ile yakın çekirdek ülkelerin kültürel düzeyde bütünleşme ihtimali kabul edilse dahi, Ortodoks hinterlandı diyebileceğimiz Doğu Avrupa'nın kültürel bakımdan Batı Avrupa tarafından sindirilebilmesi gerçekçilikten uzak bir beklentidir. Avrupa bütünleşmesi sürecinde sınırların gevşetilmesi neticesinde Doğu Avrupa'dan Batı Avrupa'ya akın eden daha düşük ücretlerle çalışmaya razı halklar, Batı'daki müreffeh iş gücü piyasasında tepkilere yol açmıştır. Ekonomik temelli bu çatışmanın da ötesinde halk düzeyinde kültürel ve yaşam tarzı bakımından ciddi olumsuzluklara neden olmuştur.

SONUÇ:

Avrupa kıtasının tarih boyunca dinginliği yakalayamamış, çoğunlukla derin ihtilaf ve çatışmalara konu olmuş bir coğrafya olarak refah, istikrara ulaşarak dünya ölçeğinde bir süper güç olabilmesinin yolu onun siyasi ve kültürel bakımdan bütünleşmesine bağlıdır. Avrupa'nın siyasi elitleri ve aydınları bütün Avrupa tarihi boyunca bu zorunluluğun gereği olarak müteaddit defalar Avrupa bütünleşmesi modelleri ortaya koymuş ve onları hayata geçirmenin yollarını aramışlardır. Avrupa, zaman zaman bütünleşme çizgisinde kısmi ilerlemeler sağlamış, çoğunlukla da amansız ayrışmalarla vakit geçirerek olumsuz nitelikli hatıralar biriktirmiştir. Avrupa bütünleşmesi, nihai aşamada Avrupa'yı siyasi olarak tek bir devlet haline getirme amacını taşıdığı gibi, Avrupa halklarını da aynı potada eriterek tek bir Avrupa halkı yaratma amacını da barındırmaktadır. Tek bir millet olmaksızın Avrupa'nın tek bir devlet olamayacağı Avrupalı aydınlar, devlet adamları ve bürokratlarca gayet iyi bilinmektedir.

Kökenleri çok eskiye dayanan Avrupa bütünleşmesi düşüncesinin II. dünya savaşı sonrasında tarih sahnesindeki somut bir yansıması olarak gördüğümüz Avrupa Birliği, ortaya koyduğu politikalarında daha çok ekonomik ve siyasi bütünleşme konularına yoğunlaşmaktadır. Tek Avrupa milleti yaratma konusunda somut neticeler elde edemediği gibi bütünleşmenin bu boyutunu adeta örtülü, çekingen ve sessiz şekilde yürütmektedir. Hiç şüphesiz, Avrupa'yı bütünleştirme projesinin kolay tarafı Avrupa çapında ekonomik ve idari kurumların ihdas edilmesi; zor tarafı ise birçok Avrupa halkından tek bir halk yaratma girişimidir. Bütünleşmenin kolay tarafında önemli başarılar elde edilmiş olsa da, zor tarafında işler hiç de kolay ilerlememektedir. Kimlik düzeyinde bütünleşme konusu Avrupa halkları tarafından dirençle ve hatta tepki ile karşılanmaktadır. Bu noktada, Avrupa bütünleşmesinin karşısında aşılması son derece güç olarak milli kimlikler meselesi yer almaktadır.

Milli kimlikler hiçbir şekilde değişime açık olmayan sabit yapılar olmamakla birlikte masa başında üretilen projelerle tepeden inme yöntemlerle üretilen bir yapılar da değildir. Kimlikler, tarihsel ve çevresel koşullar gereği sürekli olarak yenilenebilen, diğer toplumlara ve kimliklere göre kendisini şekillendiren, muhataplarına göre kendi bileşenlerinden bir kısmını öne çıkarabilen dinamik bir içeriğe sahip olagelmiştir.

Bununla birlikte kimliğin değişmesi çok zor sabit unsurları olduğu da kabul edilmektedir. Milli kimliklerin muhtevası zamanla değişse de en azından üyelerinin sınırları sabit kalmaktadır. Kimlikteki değişimler tarihsel, çevresel koşullara göre kendi dinamikleri etrafında gelişmekte, kendi mecrasında ilerlemekte ve toplumsal mühendislik faaliyetlerini aşan bir niteliğe sahip olmaktadırlar. Avrupa Birliği'nin kimlik inşası ise bir proje olarak bu bakımdan çeşitli handikaplara sahiptir. Avrupa Birliği'nin yetmiş yıla yaklaşan bütünleşme çabalarında bu yönde ciddi sonuçlar elde edememiş olması bu gerekçeye dayanmaktadır.

Avrupa'da kimlik, milli kimliklerden ve Avrupalılıktan mürekkep ikili bir yapıya sahiptir. Avrupa bütünleşmesi ise kimlik düzeyinde milli kimliklerin Avrupalılık potasında eritilerek homojenleştirilmesi esasına dayanmaktadır. Başka bir ifadeyle kimliğin parçalı, çelişik, uzlaşmaz durumdaki temel katmanını ortak payda niteliğindeki Avrupalılık katmanına tahvil ettirme projesidir. Burada dikkat edilmesi gereken temel bir husus ise, milli kimliklerin tabii yollarla kendiliğinden tarihsel koşulların bir ürünü olarak ortaya çıkması gibi, Avrupalılık aidiyeti de tabii yollarla ortaya çıkmış bir kimlik katmanıdır. Avrupa bütünleşmesi her ne kadar milli kimlikleri Avrupa potasında eritmeyi amaçlamış olsa da, Avrupalılık kimliği de tabii yollardan oluşmuş, belirli bir inşa projesinin ürünü olmayan bir fenomendir. Bu bağlamda, Avrupalılık aidiyetini Avrupa bütünleşmesi projesinin mahsülü olarak değerlendirmek hatalı olacaktır. Avrupa'da tarihi ve sosyolojik akışın sonucu olarak Avrupalılık aidiyeti her zaman kendiliğinden olagelmiştir.

Avrupa'nın müşterek kimliğini oluşturan ortak değerleri Roma ve Eski Yunan kültürleri ile Hristiyanlık üzerinde yükselmiştir. Yunan düşüncesi ve Roma kanunları ile meczedilen Hristiyanlık, ortaçağlar boyunca Avrupa'nın siyasetine, kültürüne ve hatta bilincine hükmetmiştir. Daha sonra ortaya çıkan Rönesans ve Aydınlanma hareketleri, Fransız ihtilali, sanayi devrimi, sekülerizm gibi unsurlar da Avrupa kimliğine önemli ölçülerde katkıda bulunmuş ve onu dönüştürmüştür. Tezimizin konusu olarak üzerinde yoğunlaştığımız kimlik bileşeni olarak Hristiyanlık, Avrupa'nın içinden geçtiği tüm tarihi süreçler boyunca gücünü korumuştur. Sekülerizmin ve siyasi devrimlerin Avrupa'da Hristiyanlığın siyasi otoritesini önemli ölçüde geriletmiş olmasına karşın, Hristiyanlığın kültürel ve sosyal düzeyde

belirleyiciliği halen çok güçlü şekilde devam etmektedir. Avrupa, geçmişte olduğu gibi bugün de kendisini kültürel ötekilerine karşı olarak inşa ederken kültürel hafızasına başvurmakta ve Hristiyanlığa çok açık atıflarda bulunmaktadır. Hristiyanlığın inanç düzeyinde kabul görme gücü zayıflamış olsa bile, kültürel kimlik düzeyinde Avrupalılığın en önemli bileşenlerinden birisi olduğu son derece açıktır. Hristiyanlığın dünyevi ve uhrevi otoritesi olan Kilise, Avrupa kültür ve sosyal hayatında son derece önemli fonksiyonlar üstlenerek Hristiyanlık kimliğinin yeni kuşaklara aktarılmasını ve toplumsal yaşamdaki gücünü korumasını sağlamaktadır. En katı ölçülerde laik yönetim sergileyen Avrupa devletleri bile din eğitimi başta olmak üzere Kilisenin sosyal fonksiyonun icra etmesini desteklemektedirler. Avrupa'da birçok devlette Kilisenin ve Hristiyanlığın otoritesi yasal boyutta düzenlenerek imtiyazlı bir konum elde etmesi sağlanmıştır. Bunun neticesinde Hristiyanlık kültürel değer olarak Avrupa'nın kimliğindeki yerini muhafaza etmektedir. Diğer taraftan Avrupa'yı geçmişte askeri yollarla tehdit eden İslam, bugün göç ve mültecilik yolu ile Avrupa kimliğinin inşasında öteki olmak bakımından önemli bir rol oynamakta ve Avrupa'yı reaksiyoner olarak Hristiyan değerlerine sarılmaya sevk etmektedir. Hristiyanlığın gerek inanç, gerek kültür bakımından güçlü olması Avrupa halklarının ortak paydada birleşmesine hizmet etmektedir. Avrupa bütünleşmesi açısından Hristiyanlık kuşatıcı bir değer anlamı ifade etmektedir. Geçmişte Hristiyanlığın otoritesi bütün Avrupa'yı kuşatıcı ve merkezi nitelikte olmuştur. Her bir Avrupa prensine ayrı ayrı taç giydiren Papalık Avrupa'nın bütüncül tarafını oluşturuyordu. Birçok defa Papalığın dünyevi iktidarı tek bir prense teslim ederek bütün Avrupa'yı yönetmesi projesinin gündeme gelmesi de göstermektedir ki, Papalığın hayali Avrupa'yı siyasi bakımdan bütünleştirmektir. Nitekim bugünkü Avrupa Birliği projesinin fikri temellerinin kurucuları arasında Kilisenin önde gelen din adamlarının yer alması hiç de şaşırtıcı değildir.

Diğer taraftan Avrupa'da yer alan milli kimlikler ise Avrupa tarihi boyunca birbirleri ile savaşan devletlerin yol açtığı bölünmüşlük ve düşmanlık duygularına dayanmaktadır. Avrupa kıtası, özellikle etkileri diğer kıtalara kadar yayılan Fransız ihtilali ile ortaya çıkan milliyetçilik akımlarının kaynağı olmuştur. Avrupa'nın mevcut milli kimlikleri Avrupalılık aidiyeti ile çelişen bir niteliğe sahiptir. Ortak bir Avrupalı kimliği yaratma idealine dayanan Avrupa bütünleşmesi projesinin gerçekleşebilmesi

için, yalnızca Avrupa'ya ait ortak değerlerin geliştirilmesi yeterli olmayıp, mevcut milli kimliklerin de muhakkak surette eritilmesi gerekmektedir. Yapılan saha araştırmalarında da test edildiği üzere Avrupa'nın milli kimliklerinin çözülmesi, gerilemesi gibi bulgulara rastlanılmamaktadır. Kısmi olarak Avrupalılık aidiyeti güçlenmiş gibi görünse de, onunla eş zamanlı olarak milli kimliklerin de güçlendiği görülmektedir. Kimlik düzeyinde Avrupa bütünleşmesinin kayda değer bir mesafe kat ettiğini söyleyebilecek herhangi bir bulgu veya veri bulunduğu söylenemez. Avrupa Birliği kurulduğu gün Avrupa'da geçerli milliyet tanımları, konuşulan diller, milli egemenlikler ne idiyse, bugün hepsi varlığını ayniyle muhafaza etmektedir.

Diğer taraftan, Avrupa bütünleşmesinin yönetimsel, ekonomik ve bürokratik düzeyde önemli mesafeler kat ettiği açıktır. Ortak para birimi, ortak ekonomik pazar, ortak parlamento ve bakanlar kurulu gibi uygulamalar ile Avrupa'nın siyasi sınırlarının kendi içerisinde büyük oranlarda kaldırıldığı; mal, hizmet ve işgücünün serbest dolaşımına dayalı entegre bir sistem inşa edildiği yadsınamaz. Avrupa Birliği, kurulduğu günden itibaren geçmişte çok çetin savaşlar vermiş ülkeler arasında bir savaş yaşanmamış olması da bir gerçekliktir. Fakat bu gelişmelerin Avrupa'nın kimlik düzeyindeki parçalanmışlığını gerilettiği de söylenemez. Bütün bunlar milli aidiyetlerin, toplumsal hatıraların, milli duygu ve mitlerin ortadan kalkması sonucuna yol açmamaktadır. Avrupa'daki milli kimliklerin kendilerini lağvederek başka bir şeye dönüşmesini gerektirecek herhangi bir etken bulunmamaktadır. Öyle görünüyor ki, Avrupa'nın milli kimlikleri bugüne kadar olduğu gibi bundan sonra da varlıklarını koruyacak ve egemenliklerini sürdüreceklerdir. Avrupa'nın yönetimsel ve ekonomik düzeyde bütünleşmesinin önü açık, ancak milli kimliklerin çözülememesi sebebi ile ortak kimlik düzeyinde bütünleşmesinin önü ciddi engellerle doludur. Avrupalılık kimliğinin din bileşeni olan Hristiyanlık Avrupa'yı bütünleşmeye zorlarken, Avrupa'nın milli kimlikleri buna engel olmaktadır. Avrupa geçmişte kendi içerisinde amansız savaşlar verdiğinde de Hristiyan ortak paydasına sahipti. Ne var ki, Hristiyanlık başta olmak üzere Avrupa'nın çok derin ve güçlü ortak değerleri Avrupa'yı kesin ve nihai olarak bütünleştirmeye geçmişte olduğu gibi bugün de yetmemektedir.

KAYNAKÇA:

1. Kitaplar:

Assman, Jan. 2011. Cultural Memory and Early Civilization. Cambridge: Cambridge University Press.

Aydın, Mehmet S. 2007. Din Felsefesi. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları.

Bekemans, Leonce. 2014. "Identity and Identity-building in Europe: A Citizenship Perspective" Şu Kitapta: Ed. Bognár, Bulcsu and Zsolt Almási. Transfigurations of the European Identity. Cambridge Scholars Publishing

Bauman, Zygmunt. 1991. Modernity and Ambivalence. Cambridge: Polity Press:

Baydar, Ahmet. 2009. Din ve Dua. İstanbul: Beyan Yayınları.

Bayart, Jean-François. 1999. Kimlik Yanılsaması. İstanbul: Metis Yayınları.

Bayraktutan, Yusuf. 2010. Global Ekonomide Bütünleşme Trendleri – Bölgeselleşme ve Küreselleşme. Ankara: Nobel Yayınevi.

Berger, Peter L.. 2011. Kutsal Şemsiye: Dinin Sosyolojik Teorisinin Ana Unsurları. İstanbul: Rağbet Yayınları.

Bergson, Henri. 2004. Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı. Ankara: Doğu-Batı Yayınları.

Bilgin, Nuri. 2007. Kimlik İnşası. İzmir: Aşina Kitaplar.

Connolly, William E.. 1995. Kimlik ve Farklılık. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Connor, Steven. 2001. Post-Modernist Kültür – Çağdaş Olanın Kuramlşarına Bir Giriş**.** İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Dawson, Christopher. 1956. The Making of Europe - An Introduction to the History of European Unity. New York: Meridian Books

Davies, Norman. 2011. Avrupa Tarihi. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Delanty, Gerard. 1995. Inventing Europe: Idea, Identity, Reality. London: MacMillan Publications.

Delanty, Gerard. 2014. Avrupa'nın İcadı. Ankara: Adres Yayınları.

Erdenir, Burak. 2005. Avrupa Kimliği: Pan-Milliyetçilikten Post-Milliyetçiliğe. Ankara: Ümit yayınları.

Fromm, Erich. 2017. Psikanaliz ve Din - Freud, Jung ve Din Algısı. İstanbul: Say Yayınları.

Geary, Patrick J.. 2017. Uluslar Miti ve Avrupa Kimliği: Helenlerden Hunlara Avrupa'nın Kökenleri. İstanbul: Yazılama Yayınları.

Geertz, Clifford. 1973. The Interpretation of Cultures. Newyork: Basic Books.

Gellner, Ernest. 1983. Nations and Nationalism. New York: Cornell University Press

Gellner, Ernest. 1994. Post-Modernizm, İslam ve Us. Ankara: Ümit Yayıncılık.

Gilson, Etienne. 1999. Tanrı ve Felsefe. Ankara: Birleşik Yayınevi.

Gökberk, Macit. 2002. Felsefe Tarihi. İstanbul: Remzi Kitabevi

Göle, Nilüfer. 2012. Seküler ve Dinsel: Aşınan Sınırlar. İstanbul: Metis Yayınları.

Griffiths, Martin, Steven C. Roach, M. Scott Solomon. 2011. Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler. İstanbul: Nobel Yayınevi.

Günay, Ünver. 2017. Din Sosyolojisi. İstanbul: İnsan yayınları.

Güngör, Erol. 1989. İslam'ın Bugünkü Meseleleri. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Habermas, Jürgen. 2002. Öteki Olmak, Ötekiyle Yaşamak. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Hall, Stuart. 1998, "Eski ve Yeni Kimlikler, Eski ve Yeni Etniklikler", Şu kitapta: Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi. Derleyen: Anthony D. King, Bilim ve Sanat Yayınları.

Hechter, Michael. 1975. Internal Colonialism. Londra: Routledge and Kegan Paul

Hobsbawm, Eric. 1983. The Invention of Tradition. Cambridge: Cambridge Universty Press.

Hobsbawm, Eric. 1992. Nations and Nationalism since 1780. Cambridge: Cambridge Universty Press.

Hobsbawm, Eric, Terence Ranger. 2006. Geleneğin İcadı. İstanbul: Agora Kitaplığı.

Hocaoğlu, Durmuş. 2014. Laisizmden Milli Sekülerizme. İstanbul: Kocav Yayınları.

İbni Haldun. 1977. Mukaddime, Çev. Turan Dursun. İstanbul: Onur Yayınları.

İnaç, Hüsamettin. 2005. AB'ye Entegrasyon Sürecinde Türkiye'nin Kimlik Problemleri. Ankara: Adres Yayınları.

Jung, Carl Gustav. 1938. Psychology and Religion, Yale: Yale University Press.

Jung, Carl Gustav. 2015. Dört Arketip. İstanbul: Metis Yayınevi.

Kalın, İbrahim. 2016. Ben Öteki ve Ötesi – İslam, Batı İlişkileri Tarihine Giriş. İstanbul: İnsan Yayınları.

Kuru, Ahmet T.. 2011. Pasif ve Dışlayıcı Laiklik - ABD, Fransa ve Türkiye. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Maalouf, Amin. 2017. Ölümcül Kimlikler. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Marx, Karl, Friedrich Engels. 1976. Din Üzerine. Ankara: Sol Yayınları.

Marx, Karl, Friedrich Engels. 2018. Komunist Manifesto, İstanbul: İletişim Yayınları

Mc Cormick, John. 2014. Avrupa Birliği'ni Anlamak. İstanbul: BigBang Yayınları.

Morley, David. Kevin Robins. 2011. Kültür Mekanları –Küresel Medya, Elektronik Ortamlar ve Kültürel Sınırlar. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Nairn, Tom. 1977. The Break-up of Britain: Crisis and Neo-Nationalism. Londra: Verso Books.

Okumuş, Ejder. 2003. Toplumsal Değişme ve Din. İstanbul: İnsan Yayınları.

Ortaylı, İlber. 2007. Avrupa ve Biz. İstanbul: İş Bankası Yayınları.

Özkırımlı, Umut. 2016. Milliyetçilik Kuramları - "Eleştirel Bir Bakış". Ankara: Doğu-Batı Yayınları.

Renan, Ernest. 2016. Ulus Nedir? İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Rosamond, Ben. 2000. Theories of European Integration. London: Mac Millan Press.

Said, Edward W.. 2004. Şarkiyatçılık – Batı'nın Şark Anlayışları. İstanbul: Metis Yayınları.

Sander, Oral. 2003. Siyasi Tarih – İlk Çağlardan 1918'e. İstanbul: İmge Kitabevi

Smith, Anthony D. 2002. Küreselleşme Çağında Milliyetçilik. İstanbul: Everest Yayınevi.

Smith, Anthony D. 2014. Milli Kimlik. İstanbul: İletişim Yayınları.

Sözen, Edibe. 1999. Demir Kafesten Plastiğe Kimliklerimiz. İstanbul: Birey Yayınları.

Timur, Taner. 2017. Mutlak Monarşi ve Fransız Devrimi. İstanbul: Yordam Kitap.

Toynbee, Arnold. 1978. Tarih Bilinci. İstanbul: Bateş Yayınları.

Tümer, Günay, Abdurrahman Küçük. 1993. Dinler Tarihi. Ankara: Ocak Yayınları.

Ülger, İrfan Kaya. 2008, Avrupa Birliği Rehberi. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

Wendt, Alexander. 1999. Social Theory of International Politics. Cambridge: Cambridge University Press.

Yıldırım, Cemal.1983. Bilim Tarihi. İstanbul: Remzi Kitabevi

2. Makaleler:

Anderson, Benedict. 2001. "Western Nationalism and Eastern Nationalism; Is there a difference that matters?". *New Left Review*., p.31

Akça, Gürsoy. 2005. "Modernden Postmoderne Kültür ve Kimlik" Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Güz, 15.

Aydın, Mehmet Zeki. 2004. "Avrupa Birliği Ülkelerinde Din Eğitimi ve Türkiye Karşılaştırması". Diyanet Avrupa, Sayı: 68

Bostancı, Naci. 1998. "Etnisite, Modernizm ve Milliyetçilik." Türkiye Günlüğü, 50, s. 38-55

Çınar, Meral Uğur. 2017. "Rousseau ve Kant ile Avrupa'da Kalıcı Barışa ve Avrupa Birliği'ne Dair." Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, 8, s. 61-80

Doğan, Recai. 2008. "Avrupa Birliği Sürecinde Dini Kurumlar ve Din Eğitimi: Almanya Modeli" Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı II, s.9

European Comission. 2003. "Standart Eurobarometer - 58" http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/eb/eb58/eb58_en.html Report. Brussels.

European Comission. 2018. "Standart Eurobarometer - 89" European Citizenship. http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/instruments/STANDARD/surveyKy/2180 Report. Brussels.

Ferraria, Alessandro. 2007. "Avrupa Birliği'nde Dini Kurumlar ve Din Eğitimi, İtalyan Modeli". Sempozyum. İSAV yayınları.

Hocaoğlu, Durmuş. 2001. "Avrupa Birliği Projesi ve Bağımsızlık Bilinci." Türkiye - Avrupa Birliği İlişkileri Sempozyumu.,

İnalcık, Halil. 1998. "Türkiye ve Avrupa: Dün Bugün" Doğu-Batı Dergisi, Sayı:2

Schreiner, Peter. 2009. “Avrupa Bağlamında Din Eğitimi.” Dini Araştırmalar, Mayıs-Ağustos. s.153

Shils, Edward. 1957. “Primodial, personal, sacred and civil ties.” British Journal of Sociology, 8, s. 130-145

Şenay, Bülent. 2002. “Avrupa Birliği’nin ‘Dini Kimliği’ ve Avrupa’da Dinler: Hıristiyanlık, Yahudilik, Hinduizm, Budizm ve İslam” Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C:11 S:1